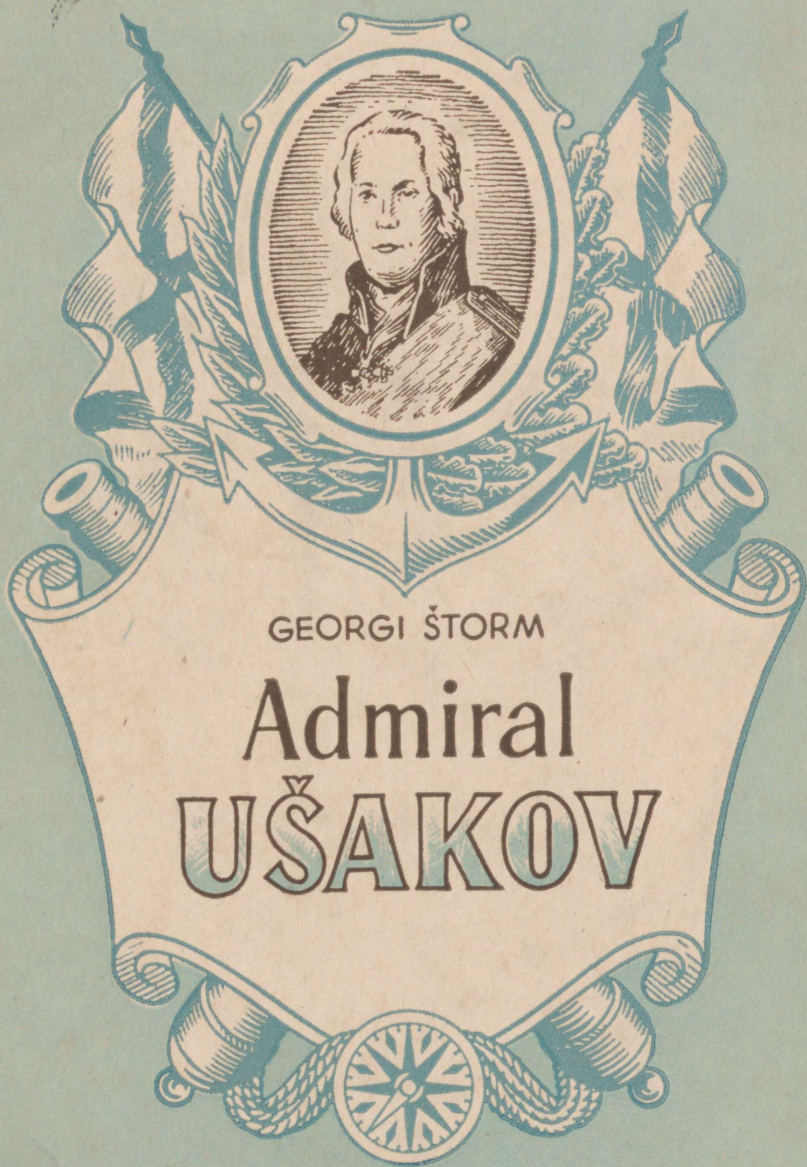

1346/IV

GEORGI ŠTORM

Admiral
UŠAKOV

A-19467v

GEORGI ŠTORM

Admiral

UŠAKOV

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1952

Originaali tiitel:

Георгий Шторм
АДМИРАЛ УШАКОВ

Военно-морское издательство Военно-морского
министерства Союза ССР
Москва 1950

Tõlkinud J. Lohk

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu
19827

LAEVASTIKUJUHI KUJUNEMINE

1

Suur vene laevastikujuht Fjodor Fjodorovitš Ušakov sündis 1745. aastal.

Tema isa Fjodor Ignatjevitš oli väikemõisnik ja asus tähtsusetul ametikohal, omades kolleegiumiregistraatori¹ auastet — kõige madalamat Peeter I poolt kehtestatud auastmetest.

Fjodor Ignatjevitšile kuulus Aleksejevka küla Temnikovi maakonnas Tambovi kubermangus. Selles külas sündiski Ušakov.

Hõbedase paelana voolas Mokša jõeke ümber Sanaksari kloostri, mis oli Aleksejevkast hästi näha. Suurvee ajal piiras kloostrit kolmest küljest vesi ja näis, et see ujub vees. Läänest ümbritses seda seinana tihe okaspuumets, idast — oma liivastes kallastes mõtlik Mokša. Kaldal seisis tammed, laotades taevas oma võimsaid kroone. Luhapoolne kallas sarnanes merega.

Fjodor Ušakov veetis oma lapsepõlveaastad Tambovi kubermangu põldude ja metsade keskel.

Külapreester õpetas teda lugema ja kirjutama, külavanem — odaga karujahil käima; tsaar Peetri ajal kanoniirina² laevastikus teeninud omaküla taat jutustas talle palju imepäraseid lugusid merest ja tsaarist-meremehest.

Olles jäetud omaenda hoolde, kasvas Ušakov külas igasuguste kasvatajateta ja guvernöörideta ega sarnanenud hoopiski mitte helliku «aadlivõsuga».

Pihakas, laiarinnaline ja suure füüsilise jõuga, näis ta oma aas-

¹ Kolleegiumid — keskvalitsuse organid Venemaal, asutatud Peeter I poolt nn. prikaaside asemele; 1802. a. asendati kolleegiumid ministeeriumidega. *Toim.*

² Kanoniir — alam auaste tollaegses suurtükiväes, vastab reamehele jalaväes. *Toim.*

taist palju vanemana. Tal oli kõrge laup, jonnakalt kokkutõmmatud kulmud ja sirge, veidi ülespoole suunduv nina. Napilt joonistatud suu, tugevad sarnad ja jõuline lõug andsid ta näole kinnise, karmi ilme.

Tung merele tärkas tema hinges nähtavasti vara.

1761. aasta lõpul saadeti ta Peterburi ja pandi Mereväe Kadetikorpusse, mille seinte vahel ta viibis viis aastat.

Lõpetanud Korpuse mitšmanina¹, arvati Ušakov esialgu galeeria-laevastikku², hiljem sooritas ta sõja-transportlaeval «Nargen» teekonna Kroonlinnast Arhangeliski. 1768. aasta suve aga veetis Ušakov Rootsi ranna lähedal purjetades.

Selle aasta lõpul anti ukaas Aasovi flotilli³ võitlusvalmis seadmise kohta ja Ušakov määrati lõunasse.

2

Aeg, millal Ušakovil tuli mängida oma ajaloolist osa, oli Venemaa pingsa võitluse ajajärguks Musta ja Balti mere pärast. Tõsi küll, sajanditepikkune tüli Balti mere pärast oli juba lõpule jõudmas, kuid ikka veel tõmbas see küllalt suuri vägesid põhja. Peamine sõjaline ja poliitiline ülesanne aga lahendati lõunas, võitluses Musta mere ranniku pärast, kus iidsest ajast peale elas vene rahvast.

Venemaa majandusliku arengu edusammud ja kasvav viljaeksport tegid talle vaba väljapääsu Musta ja Vahemerre eluliselt tähtsaks.

Kuid Türgi, kes kartis Venemaa tugevnemist, seisis igati taotlustele vastu. Türgit toetas Prantsusmaa, kes samuti nägi Venemaas kardetavat võistlejat — «oma vaenlaste sõpra ja sõprade vaenlast». Sõda Krimmi pärast oli vältimatu. 1764. aastast peale algas Vene laevastiku tugevdamine. Türgi valmistus samuti sõja vastu.

1768. aasta sügisel alustasid türklased sõjategevust Krimmi khaani sissetungiga Ukrainasse. Porta⁴ peajõud aga liikusid Doonaule.

Vene valitsus seadis kaks Balti laevastiku eskaadrit⁵ võitlusvalmis. Need pidid sõitma ümber Euroopa, minema Egeuse merre ja, tunginud Dardanellidesse, ähvardama Türgi pealinna.

24. juunil 1770. aastal ründasid Vene laevad Aleksei Orlovi juhtimisel Chiose väinas, Tšesme kindluse ja sadama lähedal neist ülekaalukamat Türgi laevastikku.

¹ Mitšman — esimene ohvitseri auaste tolleaegses mereväes. *Toim.*

² Galeer — aerude jõul liikuv vanaaegne sõjalaev; kasutati kuni 18. s. *Toim.*

³ Flotill — väiksem sõjalaevade koondis. *Toim.*

⁴ (Otomani) Porta — Türgimaa ja Türgi valitsuse vanaaegne nimetus.

⁵ Eskaaader — sõjalaevade koondis, millesse kuuluvad peaaegu kõikide klasside sõjalaevad. *Toim.*

F. F. Ušakov

Vene branderid¹ ründasid 26. juunil Türgi laevu, mis pärast lahingut olid põgenenud Tšesme lahte, ja põletasid nad peaaegu kõik. Türgi jõud merel oli murtud.

Venemaal münditi Tšesme võidu auks põlevat Türgi laevastikku kujutav medal lühikese pealkirjaga: «Oli».

3

Sõda tabas Ušakovi Donil.

Kolm tuhat puuseppa tagusid kirvestega Tavrovis, Novopavlovskis ja Hopjorskis, taastades vanu Peetri-aegseid laevatehaseid. Admiraliteedikolleegeiumi² eriliste jooniste järgi ehitati nendes väikse süvisega purje-aerulaevu, mis pääsesid vabalt üle Doni madala barri³.

Neid laevu ujutati mööda Doni alla, palju kordi ümber laadides. Jõe alamjooksul, Rostovi Püha Dmitri kindluse⁴ juures, nad peatusid, said relvastuse ja ootasid veetõusu. Siis läbisid nad Doni jõesuudme ja jõudsid Taganrogini. Kuid isegi seal, meres, polnud alati «vaba» — küllalt sügavat — vett.

Aasovi flotilli asus juhtima andekas väsimatu viitseadmiral⁵ Senjavin⁶. Stepijõgi valmistas talle palju tüli. Selle vesi tõusis ja alanes kiiresti. Polnud kerge ülesanne juhtida laevu merre. Oli vaja osavaid, leidlikke komandöre, et isemeelse jõega toime tulla. Ušakov õppis Senjavini juures kõike ja päästis korduvalt lahti Donil kinnijäänud laevu.

Tema teenistus Aasovi flotillis algas ujuvpatareidel — praamid⁷. Algul praamil nr. 5 ja pärast praamil «Defeb».

Neil kohmakail laevadel olid vöör⁸ ja ahter⁹ ühesugused. Vähe liikuv, ainult raskete suurtükkidega relvastatud praam sarnanes rannafordiga.¹⁰

Teenides praamid⁷ õppis Ušakov hindama laevasuurtükkide jõudu ja tuli mõttele, et seda peab merelahingus kasutama uutviisi: ühendades «tihedat» hästisihitud tuld manöövriga.

Ta juhtis karavane Taganrogini ja saatis korda oma esimese tagasihoidliku vägiteo: laadis maha Doni uppunud transportlaeva-

¹ Brander — kergesti süttiva materjaliga täidetud laev, mis on määratud vaenlase laevade süütamiseks.

² Admiraliteet — 1) mereväe peavalitsus; 2) vanasti rajoon sadama territooriumil, kus asusid laevatehased, töökojad ja laod sõjalaevade ehitamiseks, remondiks ning varustamiseks. *Toim.*

³ Barr — põikmadalik enne jõesuuet, uhtejoom.

⁴ Hiljem sadam ja linn — Rostov Doni ääres.

⁵ Viitseadmiral — kõrgem auaste mereväes, mis vastab kindralleitnandile maaväes. *Toim.*

⁶ Senjavin, A. N. (1716—1796).

⁷ Praam — madalapõhjaline veesõiduk. *Toim.*

⁸ Vöör — laeva esiosa. *Toim.*

⁹ Ahter — laeva tagaosa. *Toim.*

¹⁰ Fort — väike kindlustis, kants. *Toim.*

delt, mida peeti juba kadunuiks, moona ning materjalid ja toimetas laevad kohale...

Samal ajal purustasid Dolgorukovi väed, keda toetas Senjavini flotill, kaks korda Krimmi khaani Selim-Girei ja vallutasid Ferh-Kermeni¹, Gezlevi², Balaklava, Kaffa³, Kertši, Jenikale ja Tamani.

Krimm kuulutati iseseisvaks — Venemaa kaitse all, ja Türgiga algasid rahuläbirääkimised. Need kestsid kuni 1773. aasta märtsini, kevadel aga algas uuesti sõda.

Senjavini flotillil tuli pidada ristlemisteenistust piki Krimmi rannikut. Ristlejate baasiks sai Balaklava. Ušakov oli selles flotillis ühemastilise laeva «Kurjer» komandöriks.

Vaikne ning sügav, mäestikujärvega sarnanev Balaklava laht oli haruldaselt sobiv laevastiku peatuskohaks. Iga torm vaibus, surutud ta kitsasse suudmesse, mis laskis lahe sügavusse ainult kõige kergema virvenduse. Vaenlase laevadele oli kitsas, hästi kaitstud laht ligipääsematu. Kuid vaenlast tuli teraselt jälgida: tema eskaader seisis lähedal — Takla neeme juures, sõjaväed aga Tamani rannikul.

Ušakov käis Taganrogis, Kaffas, pöördus jälle Balaklavasse tagasi, seisis Kertši väina juures valvel, oli rannikute lähedal ristlemas.

Tema laev «Kurjer» omas 14 kümnenaelast⁴ suurtükki ja kaks haubitsat, kuulas hästi rooli ja oli kerge käiguga. Ušakov õppis sellel purjesid seadma, püüdes täiuslikult omandada oskust anda laevale kiiret ning kasulikku liikumist.

Kaitstes Kertši väina ja Krimmi, astusid Vene laevad korduvalt tulevahetusse Türgi omadega. Kuid harva lõppes asi suurte kokkupõrgetega. Kõige sagedamini esines väikseid konflikte, ettevaatlikku vastastikust jõudude luuramist.

Pärast iga sellist juhtumit võttis Ušakov laevapäeviku, luges selle tähelepanelikult läbi ja tegi väljavõtteid. Ta uuris vastase iseloomu, püüdis mõista, milles on ta nõrk, õppida tundma tema sõjakunsti, harjumusi, vastupidavust lahingus.

Kord juhtus, et Vene eskaader kohtas vaenlase oma. Türgi flagman⁵ hakkas kohe oma laevu läbi käima, kusjuures ta andis igale komandörile s u u s õ n a l i s i juhtnõore. Aga kui mõlemad eskaadrid olid rivistunud ja venelased alustasid rünnakut, põiklesid türklased lahingust kõrvale ja läksid minema.

Peatselt juhtus seesama teist korda. Neist kohtumistest vaenlasega võttis Ušakov osa.

«Mis see siis on?!» mõtles ta. «Türgi admiralid instrueerivad komandöre s u u s õ n a l i s e l t...! Järelikult ei usalda nad lahingu

¹ Ferh-Kermen — Perekopi tatarikeelne nimetus.

² Gezlev — Jevpatoria tatarikeelne nimetus.

³ Kaffa — Feodossia vanaaegne nimetus.

⁴ Kümnenaelased suurtükid lasksid 10 naela raskuste kuulidega.

⁵ Flagman — eskaadri juht. *Tõlk.*

ajal signaale?! Seega siis ei saa türklased flagmanita lahingut pidada!»¹

Ušakovil tärkas mõte, mis pärastpoole sai tema juhtmõtteks. Ta jõudis otsusele: «Kui türklased ei saa ilma flagmanita lahingut pidada, siis see tähendab, et türklasi võib alati segadusse viia, kui anda lõök nende lipulaevale.»

Aegapidi tekkis tal tahtmine luua uus mereväe taktika, mis oleks tagasitõrjumatu ning võidukas. Kuid ta sai aru, et selle ülesande lahendamiseks läheb tarvis aastaid. Oli vaja mitte ainult vastast tundma õppida, vaid panna talle vastu ka uus võitlusviis.

Üheks sääraseks viisiks pidas Ušakov tule ja manöövri ühendamist. Kuid selleks oli vaja tegevuse täpsust ning kiirust. Ja ta mõtiskles inimestest, laevameeskondadest, kellel kunagi tuleb võidelda uutviisi. Ta mõtles, et neid tuleb selleks aegsasti ette valmistada, sest edu sõltubki peamiselt nende vilumusest ja väljaõppest.

Tema vihikud täitusid märkmeist, katkendlikest ning ulatuslikest plaanidest, mida ja kuidas õpetada «mereteenijaile»². Ta vaatles noormadruseid sõjaretkeil, nägi neid lahinguis. Aunuse, Tuula ja Tveri poisid tegid uut tööd niisama edukalt ning väsimatult, nagu nad kodus olid kündnud ja niitnud. Ja Ušakov rääkis: «Selliste meestega võib mitte ainult oma randade eest rahulik olla, vaid ka vaenlase randadele rahutust tekitada...»

1773. aasta lähenes lõpule. Ušakov tuli Balaklavasse. Ta määrati komandöriks 16 suurtükiga laevale «Morea», varsti aga viidi üle teisele samasugusele laevale «Modon».

Flotill talvitas. Balaklava kaljudele sadas märga lund; see sulas otsekohe ja kaljude kohal avanes jälle selge sinine taevas. Meeskonnad olid ametis laevade remontimisega.

Kevadel puhkes tatarlaste ülestõus. Türklased katsusid Balaklava juures maale tulla ja laev «Modon» võttis osa dessandi tagasitõrjumisest. Siis saabus jälle vaikus.

4

1774. aasta suvel läksid Vene väed Balkanil üle otsustavale tegevusele. Osa Rumjantsevi armeest Suvorovi juhatusel purustas Kozludža juures neljakümnetuhandelise Türgi korpuse. Sõjaretke saatus otsustus kiiresti. 10. juulil kirjutas Türgi Bulgaarias Kutšuk-Kainardži külakeses rahulepingule alla.

Porta tunnustas Krimmi iseseisvust, andis Venemaale Suure ja Väikese Kabarda, Kertši, Jenikale ja Kinburni, nõustus vaba laeva-sõiduga kogu Mustal merel ja vaba läbipääsuga Vene kaubalaevadele Väinadest.

¹ Jättes täpselt märkimata, millal ja missuguses olukorras ta tegi need tähtsad tähelepanekud, kirjutas Ušakov hiljem (1788. aastal), et nägi seda «mitu korda».

² Nõnda nimetati tollal madruseid.

Krimmis muutus rahulikuks.

Ülejäänud osa aastast teenis Ušakov Taganrogis, järgmisel aastal aga paigutati ta ümber Kroonlinna.

*

Kolmekuine puhkus koju ja kaptenleitnandi auastmesse ülendamine olid Ušakovile tasuks viieaastase teenistuse eest Donil ja Krimmis. Temast kõneldi juba kui inimesest, kes oskab iga tõsise töö lõpule viia. Ja töö leidus peatselt. 1776. aasta suvel saadeti Vahemerre kaubandusekspeditsioon. Kolm Balti laevastiku fregatti¹ heiskasid kaubanduslipud, võtsid laadungi peale ja asusid kauge sõidule. Neljandal fregatil, mis konvoeeris neid sõjalipu all, läks merele Ušakov.

Livornos ühinesid ekspeditsiooniga veel kaks laeva, mis olid jäänud sinna pärast sõda Türgiga. Ušakov asus juhtima üht neist — fregatti «Sv. Pavel». Ta hakkas tegema kaubanduslikke reise Itaalia ranniku ja Konstantinoopoli vahel, aimamata, et tal kakskümmend aastat hiljem on juhus neissamus vetes vene nimi kuulsaks teha.

Külastades Istambuli, Moread, purjetades Arhipelaagi vetes, Vene laevastiku hiljutiste võitude paikades, mõistis ta, kui tähtis on Venemaale väljapääs Vahemerre ja et seda võib saavutada ainult Musta mere rannikul kindlustudes.

Eriti selgeks sai see talle siis, kui tuli aeg tagasi pöörduda: türklased ei lasknud kaubanduslipu all purjetavaid fregatte läbi Väinade, nähes selles venelaste katset tugevdada oma Musta mere laevastikku.

Vene meremehed veetsid välismaal kaks aastat ja üheksa kuud ning tulid 1779. aasta mais Kroonlinna tagasi.

Kohe pärast tagasitulekut saadeti Ušakov väikesel fregatil Aspe saare juurde (Hoglandi² lähedal) koguma andmeid Soome lahte ilmunud välismaiste laevade kohta. Pärast seda määrati ta laeva «Georgi Pobedonossets» komandöriks, pärast navigatsiooni lõppu aga saadeti Rõbinskisse ja Tveri, et tuua sealt laevaehituseks metsamaterjale. Järgmise aasta sügisel märkis Admiraliteedikollegium Ušakovi eeskujulikku teenistust, määrates ta «komandöriks tema majesteedi jahtlaevale», mis tavaliselt seisis Neeval Talvepalee vastas.

Sel ajal astus Venemaa otsustavalt välja vaba kaubandusliku meresõidu kaitseks ja astus sammu, mida ei julgenud veel teha ükski maa.

Ameerika Ühendriigid pidasid Inglismaaga võitlust oma sõltumatus eest. Prantsusmaa ja Hispaania hoidusid ameeriklaste poole. Inglismaa astus nendega sõtta.

Vaenujalal olevate maade ristlejad hakkasid kõiki vastutulevaid

¹ Fregatt — kiire sõjalaev. *Toim.*

² Hogland — Suursaar. *Tõlk.*

laevu läbi otsima, konfiskeerides vaenulistele rahvustele kuuluvaid kaupu isegi siis, kui need olid neutraalsel laeval.

See andis merekaubandusele tugeva hoobi.

1780. aasta algul võtsid Hispaania ristlejad teel Malagasse kinni kaks laeva Vene kaupadega, viisid need Cadizi ja müüsid oksjonil maha.

Vene valitsus andis otsekohe käsu saata Vene lipu au kaitseks 15 liinilaeva ja 4 fregatti ning pöördus 28. veebruaril (11. märtsil) kõigi Euroopa mereriikide valitsuste poole. Kutsudes neid üles järgima oma eeskujul, deklareeris Vene valitsus, et erapooletute maade laevad võivad vabalt purjetada igal pool, et vaenlase omand, välja arvatud relvad, on niisugusel laeval puutumatu ja et Venemaa kavatses jõuga kaitsta oma õigusi. Üleskutses oli öeldud, et sel teel juurdub uus, «õiglusele rajatud süsteem, millega sõdivad riigid peavad tahtmatult nõustuma». Vene deklaratsiooniga ühinesid Rootsi, Taani, Austria, Preisi, Portugal ja Napoli kuningriik. Kujunes liit — «Põhjamaade relvastatud neutraliteet».

Inglismaa ei astunud liitu, sest ta ise oli sõdiv pool, kuid andis oma ristlejaile pehmemad instruksioonid ja saatis Venemaale viisaka vastuse, et ta on alati pidanud oma kohuseks igati austada Vene lippu...

Lääne Euroopale oli antud rahvusvahelise mereõiguse õppetund.

Kroonlinnas valmistusid sõjalaevad mereleminekuks.

Piineldes keiserlikul jahtlaeval «Štandart» püüdis Ušakov kurbussega kuuldu eelseivast meresõidust. «Hoovkonnakapteni» teenistuskohat töötas talle hiilgavat tulevikku, avas talle tee impeeriumi kõige võimukamate inimeste ringi, kuid see ainult rõhus teda. Ta ei osanud kummardada ning libitseda, lõbusõitude ajal seltskondlik ning naljatlev olla. Ušakovi otsekohe ja karmus tõukasid üliluslikke keigareid ja kõrgeid daame temast eemale.

«Trump ei sobi!» hakati temast hoovkonnas rääkima. Ja ta tundis end õnnelikuna, kui teenistus keiserlikul jahtlaeval ootamatult katkes ja ta määrati komandöriks 66 suurtükiga laevale «Viktor», mis läks Vahemerre Vene kaubalaevu kaitsma.

SÕJA EEL

1

Ušakov viibis välismaisel meresõidul üle aasta¹. Ülendatud seejärel 2. järgu kapteniks, veetis ta mõne kuu Peterburis, valvates fregati «Provornõi» ehituse lõpuleviimise järele, pärast seda aga saadeti ta Hersoni laevatehastesse.

Temale tehti ülesandeks toimetada pataljon Balti laevastiku madruseid Dneprile ja kindlustada kahe laeva ehitamine...

Herson eksisteeris viiendat aastat. Selle rajas 1778. aastal Potjomkini käsul meresuurtükiväe kindral-tsehmeister² Ivan Hannibal kolmekümne versta kaugusele Limaanist³. Tegutsedes väga otsustavalt ehitas ta kiiresti Dneprile kindluse ja laevatehased. Mõni polk sõdureid ja kaksteist roodu oskustöölisi tulid sellega toime ühe kuu jooksul.

1779. aasta mais alustati Hersoni laevatehases 66 suurtükiga laeva «Slava Jekaterinõ» ehitamist. Oli kavatsus ehitada neli sellist laeva aastas.

Venemaa tungis kõikumatult edasi oma ihaldatud mere juurde, mida juba iidsetel aegadel nimetati Vene mereks. Kuid Donil oli võimatu ehitada suuri laevu, ja Dnepri suudmesse tekkis esimene Musta mere laevastiku laevatehas, mida kaitsesid hästi patareide tegevust hõlbustavad saared.

Neli aastat hiljem oli Herson kasvanud juba terveks linnaks, admiraliteedi, kasarmute, arsenalide ja valukojaga. Tema laevatehases ehitati galeere, liinilaevu ja fregatte; kindlust kaitsesid kaksada suurtükki ja kümnetuhandeline garnison; laienesid hoogsalt

¹ 1781. aasta 9. maist kuni 1782. aasta 9. juulini.

² Tsehmeister — suurtükiväe ülem. *Toim.*

³ Limaan — eraldatud merelaht jõesuudmes, eriti Musta mere põhjarannikul; siin Dnepri suubumiskohal olev merelaht. *Toim.*

eeslinnad, kus elasid käsitöölised ja kaupmehed, sadamaisse aga hakkas tulema Türgi ja Kreeka laevu...

Hersoni asutamise aastal kirjutas Potjomkin Katariina II-le: «Krimm katkestab oma asendiga meie piire... Aga oletage nüüd, et Krimm on teie oma ja et seda soolatüügast ninal enam ei ole — ja korraga on piiride asend suurepärane...»

Krimmi ühendamine Venemaaga pidi põhjalikult muutma olukorda Musta mere rajoonis. Sellest saadi Istanbulis väga hästi aru ja see tegi Euroopa riikide esindajaid ülimal määral rahutuks. Nad tülitsevad, leppisid ära ja ühinesid, et koos mõjutada Portat ja vastu seista Venemaa taotlustele. Vene saadik Türgimaal Bulgakov teadustas kõigest Peterburisse.

Ta kirjutas Preisi agendi Gaffroni salasepitsustest, sellest, et Friedrich II on nõus sõlmima liitu türklastega ja et Prantsusmaa kavatses anda Portale kaksteist liinilaeva, mis heiskavad Türgi lipu.

Millestki hoolimata ühendas Vene valitsus 8. aprillil 1783. aastal Krimmi Venemaaga, ja Porta pidi sellega leppima. Venemaa sai väljapääsu Musta merre.

Katariina käskis viibimata viia Ahtiari lahte Krimmi edelarannikule osa Aasovi ja Dnepri laevastikust ning nimetada seda Musta mere laevastikuks. 17. mail viis viitseedmiral Klokotšov Aasovi eskaadri Ahtiari ja rajas Sevastopoli sadama...

1783. aasta augustis saabus Ušakov Hersoni, kus kiiruga ehitati aerulaevu ja purilaeva «Slava Jekaterinõ». Keset tööhoogu tabas linna katk.

See oli Türgi felukil¹ Konstantinoopolist sisse toodud ja levis kiiresti töörahva, garnisoni sõdurite ja ehitavate laevade meeskondade hulgas...

Ušakov sattus otse põrgusse, kus taud juba ähvardas töid laevatehaseis seisma panna ja selle kätte suri mitukümmend inimest päevas. Kuid ta käitus mehiselt, ilmutades erakordset meelegindlust. Oma inimesed pani ta laeva nr. 4 ehitusele ja käskis neil mitte kellegagi läbi käia ja hoida end puhtaina.

Ta kutsus katku kahevõitlusele ja mitusada inimest toetas teda selle võitluse ajal. Inimesed töötasid, nagu oleksid nad kokku leppinud, hoidudes isegi meenutamast ohtu, mõistes, et elu saab säilitada vaid oma tahet komandöri tahtega kooskõlastades.

Ja siiski haigestus mõne päeva pärast madrus; hiljem jäi veel kaks inimest maha. Kuid Ušakov võttis aegsasti tarvitusele abinõud, paigutades meeskonna steppi.

Ta ise joonistas laeva nr. 4 meeskonna laagri plaani. Jaotanud mehed väikesteks artellideks, ehtas ta igaühele neist pilliroost baraki, mille aknad olid õlitatud paberist ja katusel sahisid tuule käes kollased pilliroopöörised.

Barakid ümbritses ta väikeste, ühe inimese jaoks arvestatud muld-

¹ Felukk — väike veesõiduk Vahe- ja Mustal merel. *Tõlk.*

onnidega. Esimese kahtlase haigusjuhtumi puhul põletati barakk maha ja kogu artell paigutati üksikonnidesse. Kaunis kaugel laagrist oli ehitatud haigla, karantiin aga oli nihutatud juba hoopis kaugemale steppi.

Igal hommikul ja õhtul pesid madrused end äädikaga, tuulutasid oma asemeid ja suitsutasid oma pesu ning riideid. Turul ja vett toomas käisid nad ohvitseri saatel, kindlal ajal, et kõrvaliste inimeste ja teiste laevade meeskondadega mitte kokku puutuda.

Laevatehased jätkasid tööd. Madrused läksid sinna varahommikul ja tulid tagasi barakki, kui lõkete suitsust veripunane päike juba loojenes laia jõe taha. Ušakov külastas laagrit iga päev. Tulnud koju, riietus ta lahti, kallast ennast ämbritäie äädikaga üle ja sõi küüslauku.

Kartmatu inimene tõrjus katku ja see taganes ta eest. Peagi lakkas taud ta inimeste hulgas. Palju komandöre järgis Ušakovi eeskju, hakates oma meeskondi steppi paigutama.

2

Eduka võitluse eest katkuga Hersonis ülendati Ušakov 1784. aasta kevadel 1. järgu kapteniks ja talle «annetati armulikult» 4. järgu Vladimiri orden. Selle ordeniga autasustati isikuid, kes olid ilmutanud «erilist usinust ning oskust peale selle, milleks neid kohustasid ametikohus, vanne ja au».

Sügisel anti ukaas äsja ehitatud laevade Sevastopoli üleviimise kohta. Seda eskaadrit määrati juhatama 1. järgu kapten krahv Voinovitš, kademeelne, äärmiselt otsustamisvõimetu inimene, ainult nimetuse järgi meremees. Madrustesse suhtus ta üleolevalt ega hoolitsenud põrmugi nende eest; kui temale kanti ette haigeist, vastas ta, et «meremees ei pea end arstida laskma». Marko Ivanovitš Voinovitš oli täielik vastand Ušakovile, kes ennekõike hoolitses oma meeste varustamise eest kõige vajalikuga. Põrgates sageli kokku Voinovitšiga surus Fjodor Fjodorovitš suure vaevaga endas maha meelepaha ja viha...

Ristelnud sügiseste tormide alguseni, läks Hersoni eskaader Sevastopoli sadamasse.

Musta mere laevastiku teine baas, mis nimetati Sevastopoliks — «kuulsuse linnaks» — oli veel korraldamatu ning tühi paik. Madal mets ja võsastik kasvasid metsikul künkail, valvates Ahtiari külakese rahu, ja tatarlaste lambad sõid lahe rannikul rohtu.

«Sv. Pavel» ei saanud kaua reidile¹ minna. Ušakov sai üsna ägedaks, kuni heideti avarasse lahte väikese neeme juurde ankrusse. Teisel pool lahes seisis laev «Slava Jekaterinõ» — Voinovitš oli tulnud palju varem. Seal olid juba ehitatud kasarmud ja sadam, neemel aga polnud veel midagi.

¹ Reid — sadamaeelne ankruplats ehk laevade seisukoht, välissadam. *Toim.*

«Sv. Pavel» kinnitati randa ja meeskond lasti maale.

Siis hakati laeva lossimiseks ehitama sadamat...

Neli igalt poolt mägedega varjatud lahte olid sügavad, avarad ja sobivad suure laevastiku seisukohaks. Määratu suur viies laht suubus mere ääretusse avarusse, kujutades endast oivalist reidi.

Uus sadam pidi Hersoni sadama varju jätma. Vaenlase laevadel oli raske seda ohustada. Herson aga võis kergesti osutada suletuks niihästi Türgi eskaadri kui ka Otšakovi patareide poolt, mis sulustasid Dnepri limaani.

Esimesed ehitised Sevastopolis sarnanesid tavaliste Novorossia¹ taredega. Neid ehitati lihtsalt: tehti põimistik, määriti saviga üle, kaeti pillirooga — ja maja oli valmis. Selliseid savionne aetses kõikjal kaldajärsakuil tihedasti üksteise kõrval. Kuid sadamaülem kontradmiral² Mekenzi põletas juba lupja, muretses telliseid ja püstitas kivimaju.

Töö Sevastopolis käis täie hooga. Mekenzi juhtis sinna mäestikuallikaist vett, ehitas kivisadama ja selle vastu endale maja.

1785. aasta suvel kinnitati Musta mere laevastiku koosseis: 12 liinilaeva, 20 fregatti, 23 transportlaeva ja 13 500 madrust, soldatit ja suurtükiväelast. See laevastik ühes kõigi Aasovi ja Musta mere admiraliteetide ning sadamatega anti täielikult Potjomkini korraldusse ja talle annetati keisrilipp³.

Ta otsustas viivitamata kindlustada Sevastopolit.

«See koht,» kirjutas ta ettekandes, «peab olema nii tugevasti kindlustatud, et kuigi vaenlane piiraks kindlust maa ja mere poolt, ta jõuaks vastasele nii kaua vastu panna, kuni Venemaa teistest maanurkadest tulevad sõjaväed appi.»

Ta käskis koostada linna kaitse plaani. Fortifikaator⁴, kes selle joonistas, on jäänud teadmatuks. Kaitseehitiste võode pidi selle plaani järgi haarama mitte ainult Sevastopoli, vaid ka terve Hersoni poolsaare ja maksma riigikassale kuus miljonit rubla.

Sellist raha ei leidunud ja plaan jäi teostamatuks kavatsuseks. Uut sadamat jäeti kaitsma kindlustised, mis olid püstitatud juba enne Sevastopoli rajamist — 1778. aastal.

Nende Sevastopoli esimeste kindlustiste ehitajaks oli Suvorov. Ta oli tol ajal Krimmis sõjavägede juhataja ja juhtis rannavõitme kaitsmist. Ta lõi eri paikades kakskümmend üheksa kindlustatud punkti ja seadis sisse kogu rannikul vaatluspostide aheliku. Märkinud Aasovi flotilli laevadele seisukohad, töötas ta välja signaalid sidepidamiseks maavägede ja mereväekoondiste vahel ja — juhtumiks, kui türklastel tuleb pähe Vene lippu kurjasti tarvitada, — õpetas sõdureid Türgi laevu ära tundma.

¹ Novorossiaks (Uus-Venemaaks) nimetati Musta mere äärseid viljakaid steppe, mis pärast Krimmi ühendamist 1783. a. liideti Venemaaga. *Tõlk.*

² Kontradmiral — kõrgem auaste mereväes; vastab kindralmajorile maaväes. *Toim.*

³ Keisrilipp — kindral-admirali, laevastiku ülemjuhataja lipp; õigus heisata keisrilippu anti erilise soosinguna — erakorraliste volituste omistamiseks.

⁴ Fortifikaator — kindlustiste ehitaja. *Toim.*

Tema käsutuses oli reservkorpused, mis seisis Tšongarist põhja pool. Suvorov ise aga asus Ahtiari lahe juures, mida ta alles hakkas kindlustama.

Sõda ei olnud, kuid see võis iga päev alata. Suvorovil oli käsk: mitte mingil juhtumil lubada dessanti, kuid ka relvi ilma äärmise vajaduseta mitte tarvitusele võtta.

Juuni algul tuli Türgi eskaader Ahtiari alla ja asus lahe sisevetesse. Sai teatavaks, et oodatakse ka kapudan-paša¹ ja kogu ta laevastiku saabumist. Suvorovi ees seisis ülesanne: hoida Tauria² rannik puutumatusena ja samal ajal säilitada rahu.

Ta tõmbas viivitamatult reservid — kuus pataljoni ühes ratsa- ja suurtükiväega — Ahtiari juurde ning hakkas öösel, hõivanud lahesuudmes mõlemad kaldad, patareisid³ ehitama.

Kaht neist hakati ehitama põhjapoolsel neemel, üht lõunapoolsel; patareide taha püstitati reduute⁴ ja kantse⁵.

«Külalised» katsusid kavalust tarvitada — nad palusid luba maale tulla, et end veega varustada. Neile öeldi, et allikad on kuivaks jäänud ja et neid maale ei lasta, sest nad võivad katku tuua.

Tööd oli tehtud kaks päeva ja kolm ööd. Kindlustised kerkisid türklaste silmade all üles. Kolmandal päeval said nad aru, et neid ähvardab lahte sulgemise hädadoht, hiivasid⁶ ankrud ja läksid minema.

*

Sevastopoli kuulsusele pani alguse Suvorov.

Tema järglaseks pidi saama Ušakov.

Ja otsekohe, vaevalt astunud laevalt maale, kuulutas Ušakov Ahtiari lagedal kaldal välja ühise töö kogu meeskonnale. Käärinud käised üles, olles ise meistri eest, määranud ohvitserid kümnikeks, pani ta kogu meeskonna tööle. Ühed rammisid⁷ vaiu, teised kandsid killustikku ja kive, kolmandad täitsid fašiinidega⁸ auke ja katsid neid mullaga. Ušakov kiirustas, vihastudes, kui keegi oli taibutu või hooletu, ja, juhtus ka seda, võttis tarvitusele isegi malga. «Pöörane!» öeldi tema kohta. «Aga ega ta tarbetult käratse — tunneb asja...» Ja sadama ehitamine lõpetati kiiresti.

Peatselt tegi Potjomkin Voinovitšile ja Ušakovile ülesandeks organiseerida laevastikku ja õpetada meeskondi. Ušakov võttis selle käsu rõõmuga vastu.

Ta tegeles isiklikult noormadruste õpetamisega: seletas neile

¹ Kapudan-paša (türgi k.) — Türgi laevastiku ülemjuhataja.

² Tauria — Krimmi poolsaare vanaaegne nimetus. *Toim.*

³ Patarei — suurtükkide kindlustatud asukoht. *Toim.*

⁴ Reduut — maastikule kohandatud mitmenurkne kinnine kindlustis. *Toim.*

⁵ Kants — vallist ja kraavist koosnev suletud tugipunkt vanemais väli-kindlustisis. *Toim.*

⁶ Hiivama — üles vinnama. *Toim.*

⁷ Rammima — sisse taguma. *Toim.*

⁸ Fašiin — haos (haokubu, ridvakimp). *Toim.*

määrustikku, näitas õppelaeval, kuidas mööda vante¹ ronida, taglast² kinnitada, purjesid õmmelda ja seada, taotledes, et iga madrus õpiks teda lähedalt tundma ja usaldaks teda kõiges.

Peetri «Meremäärustik» aitas teda selles töös.

Peeter I taotles seda, et «iga mees, ükskõik millal teda ka küsitaks, teaks oma kohustust ja kohta».

«Igaüks ruttab tegema seda, mis ta kohus on,» sisendas Ušakov madruseile.

Ja ta taotles seda nii, nagu oli ette kirjutatud «Määrustikus»: riputas kogu laevas üles «piletid» ja igapähele neist oli mehe nimi, kes oli määratud antud kohale. Nõnda kasvatati vastutustunnet, kes aga ei tundnud oma tööd, see kandis karistust «olenevalt süüteost»...

Kui tuuled hakkasid puhuma, lakkas õppus laevadel. Ušakovi laeva «Sv. Pavel» poorti³ pandi raamid klaasidega; jullad⁴ kaeti presendiga, Ušakovi kajutisse ehitati kivikolle ja hutist⁵ pandi korsten välja. Kõik hakkasid talvituma laeval, õigeid elamuid veel ei olnud. Madrused ja kanoniirid hakkasid muretsema kive kasarmute ning laevamagasinide⁶ jaoks, ja koht, mille juures «Sv. Pavel» asus, nimetati Paveli neemeks.

Detsembri lõpul suri kontradmiral Mekenzi, ja Sevastopoli sadama ning laevastiku ülemaks sai Voinovitš. Ušakov oli masendatud.

Uus — see, mis Ušakovi veetles ja milleks ta oma meeskondi valmistas, — oli Voinovitšile võõras, sest see nõudis mehisust, mida Voinovitš mitte põrmugi ei omanud. Ušakov nägi ette tema salakavalaid sepitsusi, intriige, sõnatut ja avalikku vastutegevust ning mõtles sellele, et see tuleb ilmsiks juba esimeses merelahingus.

Teda rusus teenistus Voinovitši otseses alluvuses ja tegi rahuks mõte tulevikust — vältimatust uuest sõjast türklastega.

Ja asjad arenesid suhete katkestamise suunas Türgiga. Porta ei suutnud leppida Krimmi liitmisega Venemaa külge ja relvastas kiiresti armeed ning laevastikku.

¹ Vant — masti külgmine tugitross. *Toim.*

² Taglas — purjede kinnitamiseks ja käsitemiseks vajalike seadiste üldnimetus. *Toim.*

³ Poort e. parras — laeva väliskülg. *Toim.*

⁴ Julla — väike paat, laevapaat. *Toim.*

⁵ Hutt e. puup — laeva kõrgem tagaosa või tagumine dekiahitus. *Toim.*

⁶ Magasin — ladu proviandi ja üldse igasuguste laevavarude säilitamiseks.

MUSTA MERE LAEVASTIKU VÕIDUD ADMIRAL UŠAKOVI JUHTIMISEL

1

Sõda algas 1787. aasta augustikuus Türgi eskaadri ootamatu kalalätungiga fregatile «Skorõi» ja ühemastilisele laevale «Bitjug», mis seisis Kinburni neeme juures.

Peaaegu kõik Türgi merejõud olid koondatud Musta merre. Kaksikümmend viis sõjalaeva ja kaksikümmend kaheksa transportlaeva tulid Otšakovi juurde Limaani blokeerimiseks. Neid juhtis alžeerlane Hussein-bei, kelle venelased olid Tšesme juures purustanud.

Prantsuse insenerid kindlustasid Otšakovi bastione¹, süvendasid kraave ja vooderdasid neid kividega. Euroopa riigid ei jäänud ükskõikseks Venemaa tugevnemise vastu Musta mere vetel: Rootsi, Preisi ja Inglise ohvitserid aitasid türklastel operatiivplaani välja töötada.

Plaan oli suunatud sellele, et läbi lõigata venelaste ühendustee, mis läks Bugi mööda Kinburni, Perekopi ja Sevastopoli peale. Kuna Musta mere laevastik oli sõja alguses jaotatud Sevastopoli ja Hersoni vahel, otsustati see purustada osade kaupa.

Türklased kavatsesid vallutada Kinburni, söösta Hersoni peale, hävitada laevatehased ja pärast seda viia dessant üle Krimmi. Nende käes oli Limaani võti — Otšakov. See sulustas Hersoni ja ähvardas laevateid. Venelased pidid iga hinna eest vallutama selle võtme.

Sajatuhandeline armee Potjomkini juhatusel asus teele Otšakovi poole, kuid peatus Jelisavetgradi all, sest ta polnud veel valmis. Et aega võita, otsustas Potjomkin üle minna kaitsele, hoida enda käes kõigi jõududega Herson-Kinburni rajooni.

¹ Bastion — kindluse kaitsetorn; kindlusvalli väljaulatuv nurk. *Toim.*

Selle kaitsmine oli tehtud ülesandeks Suvorovile. Valinud Her-soni oma peakorteriks, käskis ta Dnepri suuet katvaile saartele ehitada viis patareid, moodustas relvastatud elanike salku ja pani laevad jõe poolt linna kaitsma.

Kinburnis püstitas ta kõige ohtlikumais kohtades patareisid ja korraldas valve vaenlase jälgimiseks.

Vahepeal otsustas Potjomkin, kes oli sunnitud hoiduma pealetun-gioperatsioonidest kuival maal, viivitamatult tegevusse panna lae-vastiku.

24. augustil käskis ta Musta mere eskaadril minna merele, otsida kõikjal vaenlast, hoolimata tema ülekaalust, ja «mitte mõtelda mil-lelegi peale võidu või surma».

«Kus te Türgi laevastikku ka silmate,» kirjutas ta Voinovitšile, «rännake seda iga hinna eest, saagu või kõik otsa.»

31. augustil võttis kolmest liinilaevast ja seitsmest fregatist koos-nev eskaader kursi Varna peale, tal oli käsk hävitada seal seisev laevastik.

Voinovitš, kes enne sõja algust oli ülendatud kontradmiraliks, oli laeval «Slava Jekaterinõ», Ušakov, nüüd juba kaptenbrigadiir¹, sõitis laeval «Sv. Pavel».

8. septembril tabas eskaadrit Varna lahes Kaliakria neeme lähed-al torm.

Uhel fregatil murdus fokkteng². Voinovitš andis signaali: heita ankrusse, kutsuda kõigilt laevadelt puusepad ja saata nad frega-tile. Teng pandi üles, aga kui töölisi taheti tagasi saata, kõvenes tuul, laine lõi üle paadiserva. Nii jäidki puusepad fregatile. Voino-vitš aga heiskas signaali: hiivata ankrud ja minna Varna alla, mis tähendas minna kõige ohtlikumasse kohta.

Vastu ööd muutus ilm hoopis tormiseks. Söösteti purjesid koris-tama — hilja! Lendasid mastid ning tengid ja, nagu kiuste, puu-seppi pole: kõik on fregatil. Tuul aga üha kõvenes, vahtu lõi laevast kõrgemale.

Madrused sõimasid salaja Voinovitši: «Vaat mis tegi meile Varna — saime säru. Aga veel enam saime oma flagmani tõttu: ilma aruta ei tohi merele minna!»

Tuul oli viletsa taglase tükkideks rebinud; laevad hakkasid lekkima. Fregatt «Krõm» kõmmutas kogu öö suurtükkidest, nõudes abi. Liinilaev «Maria Magdalena» kaotas mastid ja rooli.

Eskaader oli laiali pillatud. «Krõm» kadus jäljetult. Vool viis «Maria Magdalena» Bosporuse juurde ja türklased võtsid selle kinni. Laeval «Slava Jekaterinõ» olid kõik mastid murdunud, ja vesi tõusis kümne jalani: kaks päeva tühjendasid madrused pum-pade, ämbrite ja toobritega laeva veest.

¹ Kaptenbrigadiir — kõrgem vanemohvitseri auaste tolleaegses mere-väes. *Toim.*

² Teng — masti pikend, peenem ümarpuu masti otsas; fokkteng — esi-mese masti teng. *Toim.*

Ušakovi laev triivis¹ mitu ööd-päeva merel. Ta oli juba hukku-
mas, kui rand tuli nähtavale. Mötlesid — Feodossia, Krimmi mäes-
tik, kuid eksisid: see oli Kaukaasia rannik. Ušakov sõnas: «Parem
meres hukkuda, kui türklase kätte sattuda...!» Kuidagiviisi suure
vaevaga kinnitati fokkmasti² külge väike puri ja pöörduti Abhaa-
sia rannikult avamererele. «Sv. Pavel» sai tunda suurt viletsust.
Ainult komandöri enesevalitsus ja meeskonna piiritu usaldus tema
vastu päästsid laeva hukkumisest.

Meremehed-mustamerelased tulid esimesest katsumusest välja
kaotustega, kuid ei kaotanud hetkekski meelegindlust. Ainult Voi-
novitš ei varjanud hirmu ja oli murest murtud oma asjade, raha ja
tubakatoosi puudumise pärast, unustades selle, missugust kahju
kannatas tema tõttu laevastik.

Peaaegu kõik laevad vajasisid remonti. «Krõm» ja «Maria Mag-
dalina» arvati kadunuiks.

Türklased aga, nähes Vene laevastiku nõrgenemist, viisid kii-
ruga Otšakovi kuni viis tuhat meest sõjaväge, olles otsustanud
just sel ajal, kui tormist pillutatud laevad tulid Sevastopoli tagasi,
hakata Kinburni ründama.

2

Suvorov purustas Kinburni juures türklaste poolt maale saade-
tud viis tuhat sõdurit pihuks ja põrmuks. Kogu dessandist pääses
ainult seitsesada meest.

Võit oli täielik. Pärast Kinburni lahingut lõpetasid türklased
Limaani blokaadi ja Eski-Hussein viis eskaadri Türgi ranniku lähe-
dale.

Suvorovi edu seletus peamiselt tema otsustavusega. Sel oli kuu-
lus traditsioon, mis pärines Peeter I sõjakunstist.

Kuid laevastik oli samuti Peetri loodud ja Peetri «Meremäärus-
tik» nõudis just otsustavat taktikat.

Vene sõjakunsti traditsioon oli armeel ja laevastikul üks ning
sama.

Ja ometigi juhtus nii, et laevastikus jäeti see vähehaaval unarusse.
Selles oli süüdi koolkond, mis dikteeris admiralidele ettevaatust,
õpetades neid mitte arendama kokkupõrkeid lahinguiks.

See oli inglise koolkond.

XVII sajandi lõpul olid ilmunud Briti laevastikus väga ran-
ged lahingujuhised. Nende koostajaiks olid admiralid Rook ja
Russell. Nad olid loonud vääramatu 19. paragrahvi, mis kõlas
nõnda:

«Kui admiral ja tema laevastik asuvad vaenlasest pealtuule ja
asetuvad lahingujoonele, peab admiralid laevastiku avangard³
suunduma vaenlase avangardi peale ja kogu laevastikul avangar-

¹ Triivima — edasi kanduma, ajuma. *Toim.*

² Fokkmast — esimene mast. *Toim.*

³ Avangard — eelvägi. *Toim.*

dist kuni arjergardini¹ astuda lahingusse iga oma laevaga järjestikkü.»

See tähendas, et admiralid pidid lahingut pídama ainult kiiluveekolonnis², liikudes vaenlasega paralleelselt ja nõnda, et avangard asuks avangardi kohal, keskpaik keskpaiga kohal ja arjergard arjergardi kohal. Laevastikujuhid taotlesid ühtlase löögi andmist kogu joonel. Lahing polnud enam kunst, vaid ainult lihtne jõuproov.

Ei lubatud ülekaalukate jõududega rünnata osa vaenlase laevastikut. Isegi seltsimehe toetamiseks ei tohtud rivi rikkuda. Kiirekäiguliste laevade ja fregattide komandörid pidid joonduma oma kõige aeglasema laeva järgi.

Kuid absurdus ei piirdunud rivi säilitamisega. Rünnakut lubati alustada ainult pealtuuleasendist. Algul püüti tuult võita. Enne seda ei alustatud lahingut isegi kõige nõrgema vaenlasega, aga tuule võitmiseks kulus mõnikord mitu päeva.

Initsiatiiv oli aheldatud. Üksikute laevade komandöridel ei lubatud rivist välja minna. Siit pärinebki nimetus «liinilaev», mis meie päevil on kaotanud oma endise mõtte.

Briti laevastiku lahingu-instruktsioonid nõudsid erilise rangusega ettevaatlikkust. XVIII sajandi 60-ndail ja 70-ndail aastail kutsuti Venemaale palju Englise mereväehvitseri. See ei saanud jätta mõju avaldamata Vene meremeestele.

Inglased tõid kaasa midagi võõrast vene sõjakunsti iseloomule: nad kõik, isegi andekaimad neist, olid rutiini võimuses.

Paljud Vene komandörid, kes olid õppinud Inglismaal, pidasid kinni üldtunnustatud kõhklevast taktikast. Voinovitš oli selle haldsemisvääraseim esindaja.

Kuid Ušakov uskus kindlasti, et see taktika elab oma viimaseid päevi.

Oli vaja julgeda! Elu tõukas käskivalt selle poole.

Peaasi oli juba selge.

Tegutseda tuleb otsustavalt.

Purjesid tuleb käsitseda täpselt ning kiiresti, ja eriti tuleb seda kunsti õpetada madruseile.

Esimene löök tuleb anda vaenlase flagmanile, sest iga vaenlane (eriti türklased) peab pärast seda sattuma segadusse.

Vaenlast tuleb lüüa hästisihitud tulega (tulevastes lahingutes kuulub suurtükiväele palju, kui mitte kõik).

Ušakov vaatas läbi Peetri «Meremäärustiku» ja luges uutviisi tuttavaid ridu: «Laevade kaptenid ja komandörid ärgu tulistagu suurtükkidest vaenlase pihta enne, kui nad on jõudnud nii lähedale, et saab kahju tekitada.»

Puulaeva suure ujuvuse tõttu polnud kerge seda uputada. «Määrustiku» sõnad tähendasid, et vaenlasele tuleb võimalikult lähedale minna ja teda siis terve laevapoordi kogupaukudega purustada.

¹ Arjergard — järelvägi. *Toim.*

² Kiiluveekolonn — üksteise järel sõitvate laevade kolonn. *Toim.*

Ušakov otsustas teha vana vene «tulevõitluse» kunsti niisama hirmuäratavaks, nagu see oli Peeter I ajal, ja kui õnnestub, siis veelgi hirmuäratavamaks.

Mustamerelastel kulus lasu peale umbes 4 minutit. Kuid Ušakov taotles suuremat kiirust ja vilumust. Ta nõudis, et kanoniir mäletaks Peetri käsku, mille see jättis meresuurtükiväelastele: «Lasta võimalikult kiiresti, kuid hästi sihitult, et oleks tõesti lasud, aga mitte paljas mürin.»

3

Ušakov ihaldas vaenlasega jõudu katsuda. Kuid ülemus ei taotlenud hoopiski mitte seda: Voinovitš lahingut ei taotlenud.

Türgi laevastik tuli aga 1788. aasta kevadel jälle Otšakovi alla. Kõgu maikuu kestel ta manööverdas, ähvardades Kinburni.

Kaks korda, 7. ja 17. juunil, püüdsid türklased hävitada Limaanis Vene laevu, kuid kaotasid kaks laeva ja läksid pakku Otšakovi patareide kaitse alla.

Voinovitš aga ei võtnud endiselt ette mingisuguseid operatsioone. «Sevastopoli laevastik on nähtamatu...» kirjutas Suvorov. «Voinovitš on maailmaruumis, võib-olla ta manööverdab nagu akadeemik¹.»

Voinovitši käitumine vihastas Potjomkinit: kõik ta sundimised jäid asjatuiks — Marko Ivanovitš merele ei läinud.

Kuid Sevastopoli admiraliteedis kees töö. Mehi «vahetati kaheks vahiks». Hersonist toimetati härgadel kohale maste; neid viimistleti ja pandi eskaadri vigastatud laevadele. Ušakov ise vaatas remondi järele. Töötati päeval ja öösel.

18. juunil püüdis Türgi laevastik merele minna, kuid sattus Kinburni suurtükkide tule alla, eksis keerulises faarvaatris² ja, sattunud Limaani eskaadri tule alla, kaotas 5 liinilaeva, 2 fregatti ja mitu muud laeva. Pärast seda läks ta minema, jätnud Otšakovi alla ainult oma aeruflotilli. Kuid selle blokeeris peagi Vene aerulaevastik.

18. juunil läks Voinovitš merele. Marko Ivanovitš tegi seda, jäädes kõiges lootma oma avangardi komandörile.

Ja ta võis täiesti rahulik olla: avangardi komandöriks oli Ušakov.

4

Meri lainetas ja puhus vastutuul, kui nad Sevastopolist välja purjetasid. Voinovitši eskaadri moodustasid kaks liinilaeva ja kaheksa fregatti; neile järgnesid kakskümmend kolm väikest laeva, mis kõlbasid luureteenistuseks ja ristlemiseks piki rannikut³.

¹ «Akadeemiaks» nimetas Suvorov naljapärast Potjomkini staapi.

² Faarvaater — sõidutee; tähistatud tavaliselt meremärkidega. *Toim.*

³ Musta mere laevastiku koosseisu 1788.—1791. a. lahinguis näitavad mitmesugused allikad erinevalt. See lahkumine seletub asjaoluga, et Ušakovi ajal Vene fregatid, millel oli üle 40 suurtüki, võitlesid sageli rivis ja neid loeti liinilaevade hulka.

Voinovitš heiskas oma lipu laeval «Preobraženije». Ušakov oli laeval «Sv. Pavel». Enne mereleminekut ta käskis:

«Mehed on kohtadele määratud... Igaüks teab oma kohta ja ruttab täitma oma kohust... Vaenlast tulistada ainult lähedaste, hästisihitud kogupaukudega. Enne kui on jõutud püstolilasu kaugusele, tuld mitte avada...!»

Voinovitšile teatas ta:

«Võin avangardi eduka tegevuse eest vastutada, kui mul lubatakse toimida kartmatult.»

«Tee, vennas, nagu heaks arvad,» vastas Marko Ivanovitš ja, heitnud kõige peale käega, andis Ušakovile vabaduse.

Ristlejad teatasid, et kapudan-paša Eski-Hussein sai abiväge ja taotleb ise kohtamist Vene eskaadriga.

Kuid vaenlast polnud kuskil näha. Voinovitš püsis Otšakovi ja Berezani vahel.

Türklased ei ilmunud.

Kui Voinovitš lähenes Hadžibeile, teatasid ristlejad uuesti: vaenlase laevastik on täies purjes ja loovib¹ Sevastopoli poole.

29. juunil märgati eskaadril lõpuks Türgi laevu.

Need asusid Fidonisi saare lähedal, Doonau suudmeist ida pool. Sellest päevast peale ei kaotatud neid enam silmist. 1. juulil saatis Voinovitš Ušakovile tähekesed:

«Armas seltsimees! Mul oleks vaja teiega kõnelda. Ole hea, sõida minu juurde, kui juhtub aega olema. Loendasin kakskümend liinilaeva!»

Ušakov muigas. Tal polnud ei aega ega tahtmist Voinovitšiga rääkida.

Järgmise päeva hommikul tõi paat uue kirja:

«Kui kapten-paša² tuleb sulle lähedale, põleta, vennas, ta neetu ära! Nüüd tuleb meil töötada ja mingil kombel temast lahti saada. Kui on vaikne, saada mulle tihti oma arvamusi ja mis sa kavatsed! Ole terve ja hoi a kõiki koos, ehk saame lahti...»

«Ehk saame lahti!» kordas Ušakov, kägardas kirja kokku ja krigistas hambaid. «Aga vaat, kuidas sinust lahti saada?!»

Selsamal päeval lähenesid laevastikud teineteisele. Nüüd võis vaenlast selgesti näha. Ušakov seisis puupdekil³ ja vaatles pikk-silmaga.

Ta määras kindlaks laevade liigid ja arvutas peast mõlema laevastiku jõudude vahekorra.

Türklastel oli 17 liinilaeva ja 8 fregatti, 24 väikest laeva hoidusid nende taga «lukus».

Ušakov loendas 1100 vaenlase suurtükki. Voinovitšil oli 550 suurtükki. Türgi kogupaugu üldkaal oleks olnud 410 puuda metalli, vene kogupaugu kaal — vaevalt 160 puuda.

¹ Loovima — vastu tuult siia-sinna purjetama, ristlema. *Toim.*

² Kapten-paša — moonutatud «kapudan-paša».

³ Puupdekk — laeva kõrgema tagaosa või tagumise dekiahituse lagi. *Toim.*

Vene laevad ei olnud vasega üle löödud, kattusid rohu ning karploomadega ja jäid Türgi omadest sõidukiiruses maha; Bataševi tehaseis kiiruga valatud suurtükid olid väikesekaliibrilised. Potjomkin ütles nende kohta põlastavalt: «Tormasid valama selliseid, mis oleksid kergemad, ja vorpised suure hulga püstoleid.»

Türgi laevastik oli Vene omast palju tugevam. Kuid selliseks oli ta muutunud hiljuti. Kõigist Vahemere lähikonnas elavaist rahvaist soetasid türklased endile viimaseina purjelaevad.

Alles hiljuti olid nende laevad kohmakad, halvasti relvastatud ja kõige nõrgema tuule puhul loksus neil vesi alumiste patareide juures sisse. Nende meeskonnad ei tundnud oma ülesannet, komandörideks aga said need, kes selle eest rohkem maksid.

Pedale Tšesme lahingut algas Türgi laevastiku reorganiseerimine. Prantsuse insenerid ehitasid Portale Touloni admiraliteedi jooniste järgi palju kerge käiguga ja tugevate suurtükkidega varustatud laevu. Neile ilmusid kreeklased — head vilunud madrused. Kuid türklasi oli endiselt raske õpetada: nad teenisid laevastikus ainult suvel, sügisel aga läksid koju.

Kaotatud lahingute eest hakkas Porta oma admirale ja kapteneid karmilt karistama. Ja nüüd võitlesid türklased meelegahehtlikult. Nende laevu oli kergem uputada või põletada kui sundida neid lippu langetama...

3. juuli koidikul, kui puhus vaikne edelatuul, hakkasid eskaadrid üksteisele lähenema. Kapudan-paša Eski-Hussein lootis Vene laevastikust jagu saada.

Vene eskaadrile lähenenud ristleja tõi häid sõnumeid: Potjomkin oli maa ja mere poolt Otšakovi ümber piiranud ja selle lahte varju pagenud Türgi aerulaevad ära põletanud.

See tõstis tugevasti meeskondade meeleolu enne lahingut. Sõnum levis silmapilkselt liinilaevadel ning fregattidel, ja seal müri- ses kogupauguna «hurraa!»

Läks päris valgeks. Fidonisi saar tuli selgesti nähtavale.

Türgi laevastik kütkestas nüüd kõigi tähelepanu. Ta asus loodes kiiresti haihtuvas udulooris. Ušakov jälgis pikksilmaga vaenlast, tähele pannes sedasama, mida ta varem juba korduvalt oli näinud.

Türgi flagman käis oma laevastiku läbi ja andis igale komandörile s u u s õ n a l i s i korraldusi...

Suurtükiväe alamleitnant Kopõtov seisis Ušakovi kõrval.

«Fjodor Fjodorovišt!» küsis ta nõutult, «mis kapten-paša seal teeb?!»

Ušakov langetas pikksilma ja pöördus alamleitnandi poole. Ta nägu oli punane, nahk kestendas kohati päikesest. Teravad noored silmad tõmbusid heledais kortsukäpakestest pilukile.

«Ei usalda lahingus signaale,» ütles ta irooniliselt, «ja oma komandöre samuti. Suitsus nad signaale ei näe ja ei tea, mis neil teha. Ja näe instrueeribki neid suusõnaliselt... Türklastega on ikka nii: lööd flagmani ja nad panevad punuma.»

«Aga kõrvalt vaadatuna — määratu jõud!» lausus Kopõtov.

«Vilunuil,» ütles Ušakov lõbusalt, «on üsna soodne võidelda oskamatuslega! Vastane on korrapäratu, ehkki ta on tugev...»

Eski-Hussein rivistas sel ajal laevastikku lahinguks. Ta koostas viiest laevast arjergardi, kuuest keskpaiga, kuuest avangardi ja ise läks koos avangardiga. Ušakov käskis liikuda kursiga, mis oli vaenlasele paralleelne, et välja selgitada kapudan-paša kavatsusi.

Umbes keskpäeval hakkasid türklased liginema Vene eskaadrile, püüdes selle avangardi ümber haarata ja sisse piirata.

Ušakov andis oma eesmistele fregattidele käsu lisada purjesid ja Türgi laevastiku pea eest ringi sõita. See oleks andnud talle võimaluse panna vaenlane kahe tule alla.

«Sv. Pavel» ja fregatid «Berislav» ning «Strela» sööstisid edasi, nad liikusid nagu vaenlase avangard. Eski-Hussein mõistis teda ähvardavat ohtu ja tugevdas samuti purjestust. Mõlemad laevastikud püüdsid kõigest väest teineteisest ette jõuda.

Vaenlase eskaadrilt kuuldus käsklussõnu. Nende järel tõusis kõigil Türgi laevadel meeletu kisa. Madrused tirisid segaduses taglast, vaidlesid ja hakkasid omavahel isegi kaklema. Nende halvasti juhitud laevad jäid üksteisest liiga kaugele. Venelased aga lähenesid koondrivis.

Avangardid läksid kokku kell kaks pärast lõunat. Vene eskaadri vanemflagman oli veel saare taga ja Ušakov võttis lahingu juhtimise oma kätte. Ootamata Voinovitši signaali ja mitte põrmugi hoolides rivis äilitamisest, tormas ta vaenlase kallale ühe liinilaeva ja kahe fregatiga; igauhe vastu neist oli kolm või neli Türgi laeva.

Mõlemalt poolt avati äge suurtükituli. Kuid türklased tulistasid korrapäratult, ja kord ühtedest, kord teistest suurtükkidest. Venelased aga tulistasid ainult «hästisihitud kogupaukudega» ja tühjendasid kõik oma parda suurtükid lähima maa pealt.

Ušakovi väljaõpe leidis lõpuks rakenduse.

Kohtadele määratud mehed töötasid üksmeelselt. Patareides polnud mingisuguseid sekeldusi.

Poole tunni pärast olid kaks eesmist Türgi fregatti oma flagmanist ära lõigatud, ei kannatanud venelaste tuld välja ja pistsid põgenema.

«Võrratu...!» hüüdis Ušakov ruuporisse.

Põgenenud fregatid jätsid kapudan-paša löögi alla ja Ušakov sööstis ülekaalukate jõududega tema kallale. Rünnaflagmanit ja siduda teda lahinguga oli kindlaim vahend Türgi laevastiku segadusse viimiseks.

Eski-Hussein hakkas oma fregatte suurtükikuulidega üle külvama, kui need kontrahalsiga¹ mööda läksid, ja nõudis, et fregatid pöörduksid rivisse tagasi.

Kuid need põgenesid ja kapudan-paša sööstis neid taga ajama.

¹ Hals — laeva kurss tuule suhtes (näit. laev liigub vasaku halsiga, kui tuul puhub laevale vasakult poolt); kontrahalsiga liikumine — purjelaeva liikumine pärast pöörämist, kui tuul puhub laevale teiselt poolt. *Toim.*

«Päevavaras!» hüüdis Ušakov. «Ta peksab need ju ise ilma minu abita puruks!» ja käskis tugevdada tuld flagmani pihta.

Lahingu kogu raskus langes Husseinile. Aga venelaste arjergard peksis vaenlase pikaksveninud eskaadrit ega lasknud selle laevadel tulla kapudan-pašale appi.

Ušakovlased tühjendasid oma pardasuurtükke suure osavusega. «Sv. Pavel» tegutses nagu üks tohtu suurtükk. Alamleitnant Kopõtov suunas ise suurtükke ja loendas hiljem auke admiralilaeva korpuses.

Tuul muutus palavaks. Kõik oli tulikumaks köetud. Mõõda Ušakovi nägu voolasid higiojad. Ta kiskus peast paruka ja kuivatas sellega nagu käterätikuga nägu.

Pimestavas hiilguses ning palavuses puhkas iidne Vene meri, mida Peeter I käskis järelpõlvel kätte võita...

Joostes üle deki hüüdis Kopõtov:

«Noh, Fjodor Fjodorovitš, kas on palav?»

Ja Ušakov vastas, nagu Peeter taotses öelda oma laevatehaseis:

«Töötame palehigis...!»

Juba oli ühel Türgi laeval purustatud mast, teistel tengid; üks šebek¹ oli uputatud. Kell viis pöördus kapudan-paša laev teisele halsile² ja hakkas ära minema.

Vene fregatid lasksid talle kogupaugu järele ja purustasid tal kogu ahtri, nii et suured lauad lendasid vette.

Põgenenud Türgi flagmani järel pöördus kogu ta laevastik minema.

Ušakov ajas seda taga videviku saabumiseni. Kuid türklased kadusid kiiresti edelasse — neid päästis kiire käik...

See oli võit, Musta mere laevastiku esimene suur võit.

Tähed olid juba taevas, kui Ušakov rivistas meeskonna ülemisele dekile.

«Önnitlen,» ütles ta, «meie laevastiku esimese üldlahingu puhul...! Ainult teie usaldus minu vastu saavutas selle edu! Isamaa ei unusta teid! Tänan, vennad...!» — ja ta tegi madrustele ja komandõridele sügava kummarduse.

Meeskonna vastuseks oli mürisev «hurraa!»

*

Hommikul tuli laevale Voinovitš. Vaevalt silmanud Ušakovi, sööstis ta teda sülelema ja suudles mõlemale põsele.

«Noh, vennas,» laulis ta mahedasti, «sa talitasid üpris vapralt, andsid kapten-pašale korraliku õhtusöögi! Mina nägin kõike! Aga meie laevastikuke teenis ära austuse — suutis säherdusele jõule vastu seista...!»

¹ Šebek — pikk kolmemastiline (tavaliselt meriröövlitele kuuluv) laev, millel on 12 kuni 40 suurtükki.

² Teisele halsile pöörduma — alustama liikumist kontrahalsiga.

Toim.

«Teenis ära nii austuse kui ka autasu,» ütles Ušakov kindlalt. «Autasu?!» Voinovitš teritas kõrvu.

«Jah, Marko Ivanovitš, annan teile selle kohta raporti... Ma ise imestan minu meeste osavuse ja vapruse üle. Nad tegutsesid sellise vilumusega, et näis, nagu oleks igaüks neist õppinud märki tabama. Eriti paistsid silma alamleitnant Kopõtov ja fregatikomandõrid Šišmarjov ning Lavrov.»

Nad seisid puupdekil. Kedagi polnud lähedal.

«Nii, nii, kullake...» Voinovitš näris huuli ja ütles ootamatult muutunud tooniga: «Kuid mina pole ju seda oma silmaga näinud!»

«Näen, Marko Ivanovitš, et te pole nõus, ja tahaksin teada põhjust.»

«Enneaegselt ei maksa autasustada. Inimesed pole jõudnud veel end näidata.»

«Nad on küllalt end näidanud! Vaenlane võis tegutseda viie laevaga iga meie laeva vastu ja asus pealtuule, kuid sai sellegipärast tunduvalt lüüa. Pealegi on jutt meie esimesest üldlahingust siinsel merel. See lahing on tõenduseks, et Vene merevägi võib juba kohutada meile vaenulikke riike!»

Ušakov kõneles rahulikult, surudes tahtejõuga meelepaha alla.

Otsekui tema kannatust proovile pannes venitas Voinovitš:

«Ei tea-a! Kuidas vürst¹ sellele vaatab... Aga ma ei usu, et ta sinuga rahule jääb... Sest sina, sõbrake, ei talitanud ju kõiges mõistlikult: lahingut algasid ilma minu signaalita ja ei võidelnud reeglite järgi, läksid reast välja, rikkusid rivil!»

«Kõik eskaadri liikumised olid teie ekstsellentsi käsu täitmiseks, sest, leppinud enne teiega kokku, sain selleks suulise loa!»

Voinovitš kohmetus. Ta oli tõepoolest unustanud, et ta jättis juba Sevastopolis oma flagmanile tegevusvabaduse.

Ušakov arvas, et kõnelust võib lõpetada.

«Palun teid,» ütles ta, «minu peale mitte pahanduda: pean tööle hakkama...»

Ta hakkas oma kajutis Potjomkinile kirja kirjutama.

«... Osutage mulle armulikkust ning kaitset haiguse tõttu teenistusest vabastamise nõutamisel...»

Kuid käsi peatus. Ta pani mustandi kõrvale.

Voinovitš ja kõik temaga seotu nihkus kuhugi kaugele, nagu poleks seda olnudki. Peaasi, see, mis kaua aastaid oli olnud Ušakovi ülesandeks — kõige kindlam võitlusviis vaenlasega — tõusis uuesti tema ette. Kuid nüüd, pärast lahingut Fidonisi juures, oli see lahendatud.

Vapper Vene meremees leidis oma mõistusega tee, ei kartnud seda lahingus järele proovida ja leiutas lõplikult oma süsteemi lahingus.

Ta hakkas välgatavaid mõtteid üles kirjutama. Neid oli vaja tulevikus veel arendada, kuid kõige tähtsam neis juba oli.

¹ Potjomkin.

See oli «Teadus võita» merel.

Ta kirjutas, et «kõigist evolutsioonireegleist¹ ei saa kinni pidada, mõnikord tuleb talitada sellest erinevalt»; et iga lahing nõuab võiduks oma teed, kuid otsustav taktika on kõige alus...

Kajutiuksele koputati — Ušakov ei kuulnud. Maalides hoolega ridu oma ümara vanamoelise käekirjaga, millisega kirjutati Jelizaveta ajal, nägi ta selgesti, kuidas vaenlase laevad lendavad õhku, kuidas terved eskaadrid lähevad põhja ja vaenlase admiral langeb tema ees lipu.

*

1788. aasta kuuendal detsembril vallutasid Vene väed Otšakovi.

1789. aasta aprillis ülendati Ušakov kontradmiraliks.

Täpselt aasta hiljem andis Potjomkin Voinovitšile pikaajalise «puhkuse» ja usaldas Sevastopoli laevastiku Ušakovi hoolde.

Sevastopolis sai teatavaks, et vaenlase merejõud kogunevad Musta mere Türgi sadamaisse.

Sultan Selim varustas ruttu oma eskaadreid, käskides kiirustada kallaletungiga Krimmile...

Sevastopoli laevastik oli valmis. Ušakov seadis selle täiesti korda ja tegi viimaseid ettevalmistusi: määras mehed tulekahju puhuks niisamuti kohale, nagu nad olid määratud lahinguks, ja pani kõigile laevadele tunnid liivaga süütekuulide kustutamiseks.

Juuni lõpul ilmus Türgi laevastik Jevpatooria juurde, möödus aeglaselt Sevastopolist ja liikus piki lõunarannikut Kertši poole. 5. juulil lähenes ta Feodossiale, tulistas kahest suurtükist, kumastki ühe paugu, ja läks minema.

Ušakov asus kohe vaenlase kannul teele. Juba 2. juulil heiskas ta laeval «Roždestvo Hristovo» lipu ja läks merele, omades 5 liinilaeva, 11 fregatti, 1 pommituslaeva ja 17 kerget laeva.

Lähenenud Feodossiale, küsis ta linnapealt: «Kas möödunud päevil oli kuskil ranna lähedal näha vaenlase laevastikku ja kuhu poole see läks?»

Saanud vajalikud andmed, suundus Ušakov 7. juulil Kertši väina poole. Et katta Krimmi rannikut ja takistada türklastel Aasovi merre tungimast, võttis ta positsiooni Jenikale juures.

Udu laskus alla ja eskaader heitis Takla neeme juures ankrusse. 8. juuli hommikul ilmus Anapa poolt udust Türgi laevastik. Ta liikus täies purjes kapudan-paša Husseini lipu all — 10 liinilaeva (neist 4 lipulaeva), 8 fregatti ja 36 väikest laeva.

Puhus nõrk idakirde tuul, ja see oli vaenlase tuul. Türgi laevastik asus pealtuule, mis andis kapudan-paşale eelise.

Väljakujunenud reeglite järgi ei oleks Ušakov tohtinud, olles ise alltuule, ülestõstetud purjedega lahingut vastu võtta. Kuid ta käskis kiiresti ankrud hiivata ja rivistas kogu eskaadri ühele joonele.

¹ Evolutsioonireeglid — sõjalaevade rivistusreeglid — olid purje-laevastiku taktika aluseks.

Saatnud pommituslaevad ette, hakkasid rivitult lähenenud türklastesid samuti lahingukorda rivistuma.

Nad avasid kaugel maa pealt tule, kuid nende pommid ei jõudnud märgini ja lõhkesid õhus. Selle katte all seadis vaenlane oma rivi paralleelselt venelaste omale. Ušakov ootas, jälgides tähelepanelikult kapudan-pašat.

Manöövrid kestsid kaua. Alles keskpäeva paiku hakkasid türklastesid Vene eskaadrile lähenema, püüdes seda ümber haarata ja selle avangardi sisse piirata.

Ušakov asus rivi keskel, kust flagman harilikult juhib lahingut. Suits polnud veel merd katnud ja Fjodor Fjodorovišt nägi selgesti lähenevat laevastikku.

Kullatud, rasked, pilvedega sarnanevate purjedega laevad hargnesid aegamisi kiiluveekolonni. Ušakov silmitseb türklaste pikksilmaga. Nende laevadel on niihästi metallkate kui ka vasksuurtükid ja peaasi — tuul...! Ja kõigil laevadel — dessantväed...!

Ušakov langetas pikksilma, pööras pilgu oma laeva dekile, lahinguvalmis patareidele. Ta kõrval on tema lipukapten Danilov. Kannoniirid on tardunud suurtükkide juurde. Kõik madrused on oma kohtadel, täpselt nagu nad olid määratud.

Ta vaatas kergendustundega uuesti merele. Aga patron-bei¹ hakkas juba tiibama. Väik võotas Vene eelväelaevade poorte, need kattusid paksu suitsuga ja seal kuuldus kõmisev ohe. Avangardi komandör kaptenbrigadiir Golenkin võttis seal oma laevade kogupaukudega patron-beid vastu.

Türgi laevastik lähenes kogu riviga tervele Vene laevastiku rivile. Ja nüüd ründab ta avangard Golenkinit; keskaik valmistub kõvendama seda rünnakut; arjergard aga — nagu see tavaliselt on niisuguse manöövri puhul — jääb maha.

Ušakov lahendab ülesannet. Tema käsutuses on sekundid. Neist sõltub lahingu tulemus... Ta laubal tuleb nähtavale soon; põsed on nii pungis, et kullaga ääristatud kaelus on lõikunud põskedesse.

«Reserv...!» hüüab ta kähisevalt, pöördudes Danilovi poole. «Reserv, viivitamatult, kaptenleitnant...!»

Kuid Danilov ei liigu paigast, oodates selgemat käsku.

Ja Ušakov käsib:

«Kuu fregatil rivist välja minna avangardi abistamiseks! Kõigil teistel — vähendada vahemaad ja rünnata vaenlast...!»

Vaenlase arjergard oli kaugel ja Vene arjergard ning keskaik jäid vabaks. Nad koondusid pärast seda, kui fregatid olid rivist välja läinud, ja tormasid koos vaenlase keskaikaga kallale.

Kuid tuul ei olnud Ušakovi liitlane: ta ei lasknud Ušakovil läheneda kapudan-pašale ja Vene laevad tulistasid ainult raskeist suurtükkidest, võtmata tarvitusele kartetši².

Rivist lahkunud kuus kiiret fregatti olid vahepeal pöördunud

¹ Patron-bei (türki k.) — viitseedmiral.

² Kartetš — seatinakuulidega täidetud mürisk, millel šrapnellist erinevalt puudub lõhkelaeng. *Toim.*

tagasi ja liikusid Golenkinile appi. Kaptenbrigadiir lõi osavasti patron-bei rünnakud tagasi, kuid see kõvendas survet ja haaras juba avangardi ümber.

Fregatid jõudsid parajaks ajaks kohale. Nad ründasid patron-beid ja sundisid teda kahe rivi vahele purjetama. Türgi viitse-admiral langes lõksu: püüdes Golenkinit panna kahe tule vahele, sattus ta ise fregattide ja venelaste avangardi kahe tule vahele.

Ušakovi laeval on tõstetud signaal: «P i d a d a l a h i n g u t k ö i g e l ü h e m a v a h e m a a t a g a n t !» Komandörid taotlevad seda kõigest jõust, kuid Vene laevadel ei jätku tuult purjedes.

Danilovi kogu vilksatab madalate patareikaarte all. Ta on Ušakovi teised silmad ja kõrvad. Mitte kõik suurtükid ei võta lahingust osa, kuid need, mis tegutsevad, tegutsevad suurepäraselt: juba on mitu Türgi laeva tugevasti vigastatud.

Kell kolm tuul muutub, pöörduv nelja rumbi¹ võrra. Seda ära kasutades läheneb Ušakov vaenlasele kartetšilasu kaugusele. Nüüd astuvad tegevusse kõik suurtükid — kõige väiksemate kaliibriteni; Türgi laevastikule sajab kartetši.

Hästisihitud tuli rebib purjesid ja taglast, matab dekid masti- ja raarusude² alla; kartetš puhastab dekid inimestest, tekitab dessantvägedele kohutavat kähju.

Mõned Türgi laevad hakkavad luhvama³, et suurendada lahingudistanti. Samal ajal pöörduv reservfregattidest ahistatud patron-bei koondis teisele halsile ja läheb venelaste rivi eest läbi, sattudes kogu selle tulejõu alla.

Tule tugevus on selline, et Türgi meeskonnad sulevad Vene laevastiku poolsed suurtükiluugid ja jooksevad ülemistelt dekkidelt alla, lakates laskmast.

Liinilaev «Sv. Georgi» tulistab alla Türgi viitseadmirali lipu, mis kukub vette. Vene paat võtab selle üles ja viib Ušakovile.

Fjodor Fjodorovitš on rahul. Suurtükid tegid oma töö — vaenlane sattus segadusse. Kuid ta on veel tugev ja, pöördunud teisele halsile, rivistub uuesti võitluseks. Ainult tuult võites saab talle otsustavat hoopi anda.

Vahepeal olid eskaadrid vastaskurssidega teineteisest lahku läinud. Oli vaja türklasi s e d a m a i d rünnata, neid taga ajada.

Ja Ušakov käsib heisata signaali:

«Kõigil laevadel avangardis vännata⁴ ja rivistuda kolonni sappa. Lipulaeval «Roždestvo Hristovo» olla eesmine, aga kõigil teistel, hoolimata oma kohtadest, minna tema kiiluvette⁵...!»

See oli kuulmatu. Signaal rikkus vankumatuid reegleid. Ülem

¹ Rumb — nurgamõõdu ühik, $\frac{1}{32}$ osa ringjoonest, s. o. $11\frac{1}{4}^\circ$ (näit. neli rumbi vasakule — 45° vasakule). *Toim.*

² Raa — laeva mastis olev ümar põikpuu, mille külge kinnitatakse nelinurkse, nn. raapurje ülemine serv. *Toim.*

³ Luhvama — purilaeva rohkem tulde pöörama. *Tõlk.*

⁴ Vännama — purilaeva vastu tuult teisele halsile pöörama. *Tõlk.*

⁵ Kiiluvette minema — üksteise järel liikuvate laevade kolonni moodustama. *Toim.*

peab olema keskel ja kõik laevad peavad rangelt kinni pidama oma kohti, mis neile on eskaadris määratud; rivi segiajamist ja tükeldamist peeti kuriteoks. Inglise laevastikus anti selle pärast kohtu alla.

Kuid Ušakov väljus julgelt keskpaigast, asus etteotsa ja kiskus komandörid endaga kaasa. Oma laeva liikumisega kinnitas ta neile ebatavalist signaali ja näitas, kuhu minna.

Esimest korda hulga aastate kestel tegutses admiral sedaviisi ja ei tegutsenud juhuslikult, vaid sellepärast, et teda juhtis küps meelekindlus. Kuid Ušakovi eluajal ei osanud keegi hinnata ei seda manöövrit ega reservi eraldamist...

Fjodor Fjodorovitš võitis tuule ja rivistas kiiresti oma kolonni üles.

Nüüd võis ta abiks võtta oma äraproovitud vahendi — lõõgi lipulaevadele.

«Nad on niigi äärmiselt purustatud,» ütles ta Danilovile, «nad tuleb vangi võtta või hävitada!»

Pärast seda andis ta signaali uuesti alustada rünnakut ja ründas erilise ägedusega Türgi flagmaneid, ähvardades kapudan-pašat abordaažiga¹.

Kuid türklased ei julgenud lahingut jätkata. Nende admiralid lõpetasid peagi tulistamise ja hakkasid põgenema, olles jälitatud Vene eskaadri poolt. Kella kuueks õhtul lakkas viimane lahingumürin. Ušakov üritas vaenlase arjergardi ära lõigata, kuid ei saanud.

Türklasi oli võimatu kätte saada. Nad pääsesid täielikust purustamisest tänu vaskkatele ja kergest puuvillriidest purjedele.

Tagaajamine kestis kogu õhtu ja öö.

Koidikuks oli vaenlane silmapiiril vaevalt nähtav, ja tema jälitamine muutus juba kasutuks. Pealegi põgenes osa Türgi laevastikust Doonau suudmete poole, osa võttis kursi Sinope peale.

Ušakov kutsus Danilovi enda juurde ja ütles, vaadates talle magamata ööst punaste silmadega otsa:

«Ebavõrdse laevade arvu juures meie ja nende poolel ei olnud me nähtavasti vaenlasest nõrgemad...»

«Meie lõime ta puruks!» hüüdis Danilov ägedalt. «Kuid Fjodor Fjodorovitš...!» ja ta peatus järsku, nähtavasti julgemata midagi ütelda.

«Teid viib segadusse, et ma võitlesin kombeks saanud reeglite vastaselt?»

Danilov noogutas pead.

«Mõnikord tuleb teha seda, mis ei käi nendega kokku,» ütles Ušakov. «Võit on käes, järelikult olid operatsioonid head. Otsustage ise...! Meie kaotused sellises visas võitluses on ainult kaks-

¹ Abordaaž — pardamine (vanaaegses merelahingus laevade külg külje vastu kinnihaakimine käsitsivõitluse pidamiseks). *Toim.*

kümmend üheksa surnut ja kuuskümmend haavatut... Kirjutage päevikusse: «Meie laevastik, võrreldes vaenlase omaga, oli üpris väikearvuline: tõelisi laevu oli ainult viis...»

5

Vaenlase kaotused olid tohutu suured, sest tema laevadel olid dessantväed. Jenikale lahing takistas nende maalesaatmist ja võttis türklastel üldse kauaks ajaks isu Krimmis dessanti maale saata.

Ušakov saavutas 8. juuli võidu tänu oma taktika julgusele ja uud-susele. Seda uut märkas Suvorov otsekohe. «Õnnitlen teid, aulik härra,» kirjutab ta Potjomkinile, «härra Ušakovi võidu puhul.» Kuid Musta mere admiraliteedivalitsuses ei tahetud uuendust tun-nustada.

Seal olid inimesed, kes ei armastanud Fjodor Fjodorovitši ja kadestasid tema kuulsust.

Ega kindralmajor de Ribace asjata rääkinud oma kirjades: «Hersonis Ušakovi ei armastata, arvatavasti tema aususe pärast... Mul on teada, et admiraliteedis lubati endale 8. kuupäeva lahingu arvel sarkasme.»

Kuid «8. kuupäeva lahing» tegi Ušakovi kuulsaks. Tema nimi ajas nüüd türklastele hirmu peale ja nad nimetasid teda austavalt «Ušak-pašaks»...

Jenikale lahingust polnud möödunud veel kuudki, kui türklased ilmusid uuesti Krimmi ranniku juurde.

«Vaenlase laevastik luusib!» teatas Ušakovile Danilov. «Balak-lavast nähti kolmekümmend kaht laeva, neist liinilaevu ja fregatte — kaksteist. Jätkavad oma teed ida poole.»

«Mängivad šarlatani, loodavad oma väledatele jalgadele,» ütles Ušakov süngelt.

«Missugused on teie käsud?»

«Kirjutage Simferopolisse, et palun saata mulle kõige kiirema postiga kuule ja püssirohtu... Ma ei saa enne rahu, kui olen me-rele läinud...! Millal lõpetame eskaadri remondi?»

«Viimase masti paneme kahe või kolme päeva pärast...»

Ušakov läks samal nädalal ristlema, otsis vaenlast Tauria lõuna-ja lääneranniku juures, kuid ei kohanud teda kuskil.

Varsti aga ilmus Türgi laevastik Limaani ning heitis Tendra ja Hadžibi vahel ankrusse. De Ribace'i aeruflotill valmistus siirduma Otšakovist Doonau vetesse, kus olid kavatsusel operatsioonid Ismaili vastu. Saanud sellest teada, otsustasid türklased sulustada flotillile tee.

Ušakov sai Potjomkinilt käsu katta de Ribace'i siirdumist Doonaule ja purjetas 25. augustil 5 liinilaevast, 11 fregatist ja 24 väik-semast laevast koosneva eskaadriga Sevastopoolist välja.

28. augusti hommikul ilmus ta äkitselt vaenlase ette. Türklased

polnud hoolitsenud ei luure ega valve eest ja Vene eskaadri ilmumine tabas neid ootamatult.

Vene eskaader lähenes kolmes kolonnis. See oli rännakurivi ja kuigi rännakuks oli ette nähtud seda muuta, otsustas Ušakov rünnata viibimata, rännakurivist lahingukorda ümber rivistumata. Türklased hakkasid ankrutrosse raiuma ja korratult Doonau poole purjetama. 14 liinilaeva, 8 fregatti ja 23 väiksemat laeva põgenesid, hoidudes lahingust. Kuid Ušakov ei kavatsenud neid ära lasta.

Ta nägi, kuidas Husseini laevad «Kapudanie» ja «Meleki-Bahri» («Merevalitseja») — parimad Türgi laevastikus — libisesid temast eemale, välgutades suurtükkide vaske.

Lasta neil ära minna...?! Ilma lahinguta...! Ušakovil ei tulnud see mõttesegi... Neid oli vaja sundida võitlusse astuma...! Ja ta käskis lisada purjesid.

Sel ajal ilmus nähtavale Ušakovist väljunud de Ribace'i flotill. Temale anti samuti signaal minna kapudan-pašat jälitama.

Ušakov hakkas türklasi sellesamas rännakurivis taga ajama. Tuul kõvenes tunduvalt. Tormilinnud, rajuilma ennustajad, ilmusid mere kohale. Tagaajamine kestis tunni ümber, kuni Türgi admiralid kihutasid oma laevadest mööda ja hakkasid kaugele ette jõudma.

«Ma sunnin neid lahingut vastu võtma...!» lausus Ušakov ja käskis teise kursi võtta, kavatsedes vaenlase mahajäänud laevu ära lõigata. Ahvardus mõjus: ta sundis kapudan-paša tagasi-pöörduma, et katta oma arjergardi.

Manööver osutus õigeks: Türgi laevastikul tuli rivistuda lahinguks. Ušakov hakkas samuti ümber rivistuma — kolmest kolonnist ühte.

Vene laevad rivistusid kiiremini kui Türgi omad ja asetusid paralleelselt vaenlasele, jäädes tema suhtes pealtuule.

Nagu Jenikale lahinguski, käskis Ušakov kolmel fregatil rivist välja minna ja moodustada reserv selleks juhuks, kui türklased katsuvad avangardi sisse piirata.

Kell kaks päeval heiskas ta signaali: «Läheneda vaenlasele kartetšilasü kaugusele!» ja ei tegelnud enam vaenlase arjergardiga, vaid suunas löögi vaenlase keskaika, kus asus kapudan-paša...

Ušakov kuulas vaikust enne lahingut ja hingas sisse kõvenevat meretuult.

Ta ümber oli meri, kodune tohutu avarus. Ušakov sulas sellega ühte ja ammutas sellelt oma jõudu. Vaprus, tahtejõud, kiirus ja, lisaks sellele, kaine ning selge olukorra-arvestus otsustasid siin kõik. Seda kõike tal oli. Ta oli merele paras paariline, samuti nagu mehed ta laevadel olid temaalised.

Ta oli andnud neile vilumuse ja kogemused, õpetanud rahulikult tegema kõige ohtlikumat tööd. Isiklik kindlus ja kõigi ta käskude ning tegude rangus olid eeskujuks, ei sisendanud sugugi hirmu, vaid ainult kindlat veendumust, et teisiti toimida ei tohi.

Samuti nagu Suvorov, ei kohelnud Ušakov iialgi reamehi toorelt. Ta kasvatas neid, pidades kinni reeglist: «ühendades heatahtlikkust valjusega hoida laevastikus täit distsipliini, kaotamata nii ohvitseride kui ka reameeste armastust ning austust.»

Madrused teadsid, et Fjodor Fjodorovitš näeb igaüht neist läbi, kuigi ta sellest kunagi ei räägi; teadsid, kuidas ta admiraliteedivalitsusega sõdib nende päevamoona ja palga eest, kuidas ta ise kõigesse süveneb, et madrus oleks söönud terve ja magaks puhuses.

Ja nemad tasusid talle, millega suutsid, — piiritu usalduse ja sõnakuulmisega. Nende vahel oli kõik selge: Ušakov andis käske ja tema sõna oli — seaduseks...

«Oleme lähenenud kartetšilasu kaugusele!» kandis ette Danilov, kes seekord täitis tsehmeisteri kohuseid.

Ušakov mõõtis silma järgi vaenlaseni jäänud vahemaad.

«Tegutsege...!» ütles ta. «Aga lainetus on korralik. Sihtida tuleb kõrglainete vahelt...»

Türklased juba kõmmutasid rasketest suurtükkidest. Lainetus segas neid, ja nad ei katsunudki tulistada sihtides. Nende sihtmata ja räpakalt antud kogupaugud ei tekitanud suurt kahju.

Kuid nüüd väratas lipulaeva «Roždestvo Hristovo» poort — Ušakov algas suurtükirünnakut. Tsehmeister Danilov oli patareid lahinguks hästi ette valmistanud. Kõik Vene laevad külvavad üksmeelselt vaenlase, ja kõige enam — kapudan-paša, kartetšidega üle.

Ušakov liikus talle lähemale ja tugevdas tuld, maruliselt müristades kõigi oma poordi kaliibritega. Lahing muutus kiiresti üldiseks. Üks Türgi laev läks ette, pöördus teisele halsile ja sööstis juba Vene avangardi laevade kallale. Ušakov heiskas otsekohe signaali: «Reservis seisvail fregattidel rünnata vaenlase laeva!»

Fregatid söötsid täies purjes selle laeva juurde ja sundisid teda kogupaukudega liikuma oma ja türklaste rivi vahel.

Pärast poolteisetunnilist lahingut hakkas sultani laevastik vallama¹. Siis ründas Ušakov teda hoopis ligidalt, viies lahingusse reservfregatid ja kõvendades veelgi tuld.

Tema laev võitles kolme Türgi laeva vastu ja sundis need rivist välja minema. Kell kuus õhtul oli terve Husseini rivi purustatud ja pistis põgenema. Püüdes purustamist lõpule viia, sööstis Ušakov edasi, heisates signaali: «Taga ajada kõigi võimalike purjedega ja pidada võitlust kõige lühema vahemaa tagant!»

Kogu eskaader järgis ta laeva, millelt tagaajamise signaali ei võetudki maha, ja tabas mahajäänud Türgi laevu ahtrisse ning taglasesse. Türklastel lendasid tagumised mastid, rebenesid käriinal purjed.

Erilise raevuga ajas Ušakov taga real-beid². Teda jälitades sattus ta Türgi laevastiku keskele ja lõikas ära kolm laeva, nende

¹ Vallama — alla tuult suunda muutma. *Toim.*

² Real-bei (türgi k.) — kontradmiral.

hulgas kapudan-paša laeva. Ta jõudis viimasele läheneda ja anda selle ahtriassa mitu kogupauku, kuid kättejõudnud videvik — kell oli juba kaheksa peal õhtul — sundis lahingut katkestama.

Pimedus võimaldas vaenlasel paku minna.

Tuul kõvenes, ennustades tormi.

Et koondada oma jõudusid, käskis Ušakov kogu eskaadril süüdata tuled ja ankurduda; pärast seda, kui kõik olid kokku kogunenud, käskis tuled ära kustutada ja saatis väikesed laevad Otšakovisse.

*

Kõva edelatuul puhus kogu õõ ühtlase, vaibumatu jõuga. Vastu hommikut muutus ta iilinguliseks, kord peksis vett ning tõstis lainet, kord vaibus äkitselt, aga natukese aja pärast tõusis jälle suure hooga.

Oli vaevalt hakanud hahetama, kui Ušakov nägi end kõige lähemas naabruses türklastega; nad seisid ankrus siinsamas kõrval, mõned neist püssilasust mitte kaugemal. Kapudan-paša oli pärast seda, kui Vene laevad olid kustutanud õhtul tuled, valinud õnetu peatuskoha.

Türklaste kerged kõrlangõtsid (mis türgi keeles tähendab «pääsukesed») olid pugunud otse Vene laevastiku keskele ja sõelusid seal nagu omade vahel. Ušakov muheles, vaadeldes seda pilti, kuid äkki süngestus meelehärmist: üks tema fregatte — «Amvrossi Mediolanski» — seisis nelja vaenlase laeva keskel.

Selle komandöriks oli kaptenleitnant Neledinski. Ušakov tundis teda kui arukat ning julget ohvitseri. Mida võis ta teha? Päike oli juba tõusmas. Teda võidi iga silmapilk ära tunda ja põhja lasta.

Seda mõisteti ka Vene eskaadri teistel laevadel. Päike tõusis nende selja tagant ja see võimaldas näha türklasi hästi, kuna türklastel oli veel raske seletada Vene laevu.

Sajad silmad pöördusid sinna, kus seisis «Amvrossi Mediolanski». Kuid seal oli kõik vaikne. Mõlemal laevastikul oli juba õhtul langetatud lipud ja muretu vaenlane pidas Vene fregatti omaks.

Läks täiesti valgeks. Ušakov heiskas signaali: «Hiivata ankrud.» Türklased silmasid vaenlast ja sööstsid ülepeakaela purjesid seadma. Loovides tuule poole, pudenesid nende laevad igale poole laiali. Üldise liikumise saginas seadis ainult Neledinski fregatt purjesid ilma lippu heiskamata.

Ušakov käskis rivistuda ja alata tagaajamist. Ta seisis bakil¹, fregatti silmist laskmata.

«Amvrossi Mediolanski» purjetas Türgi laevastiku järel. Ta kordas tema ees mineva laeva kõiki liigutusi, kuid vähendas käiku ja jäi vähehaaval maha. Sedaviisi maha jäädes pääses ta pikka-mööda hädaohust, pöördus ümber ja heiskas kogu Vene laevastiku

¹ B a k k — kõrgem esiosa laeva üladekil. *Toim.*

hurraahüüete saatel lipu. Seejärel lisas purjesid ja ruttas oma kohale rivis.

«Võrratu!» karjus bakilt Ušakov.

Tuul puhus iilidena. Sultani laevastik eemaldus igasuguse kor-rata ning rivita. Vene laevad, olles pealtuule, ajasid neid taga ja sundisid võitlema.

Samal ajal tegi lähedal liikuv de Ribace'i flotill ähvardavaid manöövreid, sisendades vaenlasele veel suuremat hirmu. Türklased laskisid ahtri- ehk «retiraadsuurtükkidest» meeleheitlikult vastu ja kapudan-pašal õnnestus koos mõne laevaga kaugele ette minna.

Kuid kaks kõige enam vigastatud laeva jäid maha ja lõigati ära. Üks neist — «Meleki-Bahri», mida ründas Golenkin, — andis võitlusetu alla ja sellel heisati Vene lipp. Teine — «Kapudanie» — suundus viitseadmiral Seid-bei lipu all madaliku poole. Laev «Andrei Pervozvannõi» jõudis talle järele ja avas tema pihta tule.

Peatselt jõudis sinna Golenkin ja Vene eskaadri teised laevad. Keskpäevaks oli Türgi laev ümber piiratud, kuid ta ei andnud alla ja tõrjus vahvalt tagasi kõik katsed teda vangi võtta.

Püüdes teda vallutada, viivitasid Vene komandörid tema saatuse otsustamisega. Kuid kell kaks päeval tuli Ušakov oma laeval «Roždestvo Hristovo» lahingupaika.

«Aeg on lõpp teha!» ütles ta Danilovile. «Laevad «Georgi» ja «Andrei» tulgu minu kiiluvette, kõik teised aga jätkaku kapudan-paša tagaajamist...!»

Minnes «Kapudaniest» pealtuule mööda lähenes ta sellele kolmekümne sülla kaugusele ja purustas tal juba esimeste laskudega kõik kolm masti kuni dekinini. Siis loovutas ta koha «Sv. Georgile», läks edasi, halssis¹ ja asus poordiga vaenlase võõri vastu, et anda kogupauk.

Kuid «Kapudanie» andis alla. Tema meeskond jooksis bakile, tõstis käed üles ja hakkas karjuma. Ušakov käskis võitluse lõpetada ja saatis paadid meeskonda maha võtma.

Türgi laeva dekkidelt ajas paksu suitsu, ahtris lõõmas tuli. Laev pragises nagu mets tulekahju ajal ja vesi voolas läbi aukude sisse.

Tugev lainetus takistas paatidel juurdepääsu. Suure vaevaga õnnestus neil läheneda ja kaptenit, mõnd ohvitseri ning osa meeskonnast maha võtta. Nad olid juba eemaldumas, kui põlevalt laevalt kuuldus venekeelset kõnet:

«Vennad...! Võtke paša vastu...!»

Tungides läbi suitsu ja tule tirisid mingisugused poolpaljad ära-kurnatud inimesed elatanud türklast. Need olid Vene madrused, keda peeti orjadena vaenlase laeval. Nad sattusid vangi Vene laevalt, mis sõja algul laevastikku juhatanud Voinovitši süü läbi elas üle avarii. Selle märgiks, et nad auga vangist välja tulid, hoidsid nad käes saaki — Türgi admiralil Seid-beid.

¹ Halssima — purjelaeva merel alla tuule teisele halsile pöörama. Laeva ahter pöördub seejuures kord vastu tuult. Halssimine on vastand v ä n d a m i -sele, kus laeva võõr pöördub vastu tuult. *Toim.*

Nad võeti pardale ja kümne minuti pärast lendas «Kapudanie» õhku. Lendasid õhku selle 80 suurtükki, kõik viimseni vasest, ja meeskonnast hukkus 800 inimest. See laev, mis hiljuti oli vette lastud, hävitati juba esimeses lahingus.

Võit oli täielik. Venelased kaotasid 21 meest surnutena ja 25 haavatutena, türklased — üle 2000. Peale vangivõetud «Meleki-Bahri» ja hukkunud «Kapudanie» uppus neil tagasiteel veel mitu laeva.

Kapudan-paša lüüasaamine hõlbustas Vene sõjavägede ja laevastiku koostööd: de Ribace'i aeruflotillil oli nüüd tee Doonaule lahti.

Ušakovi uuest võidust kirjutas Potjomkin Nikolajevisse:

«Tänu jumalale andsid meie omad türklastele säärase sauna, et lust vaadata; Fjodor Fjodorovitšile aitäh!»

Ja avaldas päevakäsu:

«Kirjutatagu see mälestusväärne sündmus Musta mere admiraliteedivalitsuse päevaraamatuisse Musta mere laevastiku vaprate kangelastegude äratiseks mälestamiseks.»

Ka Suvorov reageeris, lühidalt, kahe sõnaga:

«Vivat Ušakov!»

*

Kaheksa päeva pärast võitu Tendra ja Hadžibei juures kirjutas Potjomkin Loškarjovile¹ kirja:

«Türgi lora on juba ära tüüdanud. Nende ministeerium petab nii meid kui omi. Nii kaua venitasid ja nüüd mõtlesid äkki välja preisi mediatsiooni² ning pakuvad seda mullegi. See pole mitte minu, vaid hoovkondade asi. Minu instruksioonid on — kas sõda või rahu. Te seletage neile, et kui rahu teha, siis kiiremini, muidu hakkavad neid peksma...»

Nende päevavargast kapten-paša, olles Tamani juures puruks löödud, põgenes vigastatud laevadega... viit laeva parandavad veel praegugi, aga seletas, et uputas meil mitu laeva. Selle vale kuulutas välja vesiir³. Milleks nad valetavad ja tüssavad ennast ja valitsejat? Nüüd oli laevastikul veel lahing, milles nad kaotasid «Kapitania» ja kus kinni võeti veel suur laev, mille kapteniks oli Kara-Ali. «Kapitania» admiral Said-bei on meil vangis. «Kapitania» on põletatud. Seal uppus 800 inimest, aga elavaid on võetud koos teise laeva ja väikeste laevadega üle tuhande. Purustatud (laevu) uppus neil palju ja kõik on hävitatud pihuks ja põrmuks. Ent kõik need laevad ja inimesed oleksid terved, kui oleks juba rahu tehtud.»

Kuid türklased ei tahtnud rahu sõlmida. Nad ei nõustunud sel-

¹ S. L. Loškarjov oli G. A. Potjomkini juures diplomaatiliste ülesannete jaoks; 1790. aastal oli volinikuks rahuläbirääkimistel Türgiga.

² Mediatsioon — vahetalitus.

³ Vesiir — kõrge võimukandja Türgimaal. *Toim.*

lega ka pärast oma uut lüüasaamist, olles kaotanud tugevaima Doonauäärsse kindluse — Ismaili.

Ismail võeti 1790. aasta 11. detsembril. Sellest võrratust rünnakust, mille Suvorov hiilgavalt läbi viis, võttis osa Vene aerulaevastik.

Vene sõjaväe ja laevastiku edu hämmeldas juba ammu neid, kes Venemaale ei soovinud head. Nüüd, kui langes tugevaim Türgi kindlus, mida peeti vallutamatuks, lõi kõigi Euroopa riikide armastus Türgimaa vastu leegitsema ja nad hakkasid teda «päästma».

Saanud käsu minna talvekortereisse, ei liikunud Vene armee edasi. Kuid Konstantinoopolis valmistuti sõja vastu ja asuti juba pealinna kindlustama, sest tee Balkanisse oli lahti.

Sultan ei tahtnud rahu, ei mõelnudki loobuda pretensioonidest Tauriale ja valmistus jätkama sõda liidus Preisi ja Poolaga. Preisi kuningas tegi viimaseid jõupingutusi, et võita Inglismaad sõja poole; tema agendid intrigeerisid kõigi välismaiste hoovkondade juures. Mõned neist kinnitasid, et Venemaa ähvardab tervet maailma; teised aga püüdsid julgustada türklasi, tõendades, et Vene armee pole sugugi nii tugev.

Vene saadik Inglismaal Vorontsov kirjutas Londonist, et Hollandi lehti ei maksa uskuda, nagu oleks Inglise-Vene sõda vältimatu. «Need kõik pole muud kui preisi väljamõeldised,» kinnitas saadik.

Kuid «preisi väljamõeldised» osutusid tõsisemaiks ning hukatuslikumaiks, kui ta arvas. Inglise valitsuse juht Pitt, kes arvas, et Venemaa ei tohi Mustal merel liiga tugev olla, otsustas sõlmida Berliiniga liidu ja seadis võitlusvalmis 36 laevast koosneva hiigel-laevastiku.

Siis läks Vorontsov Piti juurde.

«Ma taotlen igati,» deklareeris ta, «et rahvas saaks teada teie kavatsustest, mis on niivõrd vastukäivad tema huvidele; ja ma olen veendunud inglise rahva kaines mõistuses, selles, et tema hääl sunnib teid loobuma tarvitusele võetud abinõudest...»

Siis koostas ja saatis ta mööda maad laiali paljastavaid kirju. Peagi toimusid Leedsis, Manchesteris ja teistes tööstuskeskustes miitingud. Tuhandepealised rahvahulgad mõistsid valitsuse tegevuse hukka, protesteerides tema poolt kavatsetud sõja vastu.

Kuid Pitt toimis omamoodi. Ta saatis Berliini kulleri noodiga, et Inglismaa on otsustanud ühes Preisiga välja astuda, ja pidas siis parlamendis kõne.

Ta teatas avalikult, et võitlusvalmis seatav laevastik on määratud Venemaa vastu, sest on vaja päästa Türgi impeeriumi. Kuid tal jäi kahe silma vahele, et inglise kaupmehed, kes said kaubandusest Balti mere kaudu suurt kasu, ei taha kanda selle sõja kahjusid. Kuni ta kõnet pidas, lahkus mitu tema sõpra alamkojast, et mitte häält anda ei poolt ega vastu, ja kui hääled olid loetud, oli tema vastaste arv kasvanud sajale inimesele.

Samal päeval sai ta teateid mitmes linnas toimunud miitinguist.

Ka Londonis algasid rahutused. «Me ei taha sõda Venemaaga!» kirjutas rahvas kriidiga majaseintele.

Ja Pitt tunnistas enda võidetuks. Tal tuli Berliini saata teine kuller, et oma nooti tagasi võtta. Pärast seda teadustas ta Peterburi, et Inglismaa ei nõua enam Otšakovi tagasiandmist Türgi- maale, ja andis käsu laevastiku desarmeerimiseks . . .

6

1791. aasta juunis sai Ušakov teateid, et türklased ei lootnud enam Vene suurtükiväele vastu pidada ja otsustasid tegutseda abor- daažidega; selleks olid nad oma laevastikku tugevdanud korsaari- eskaadritega¹, kus oli «suur hulk inimesi».

Need olid alžeerlaste, tuneeslaste, tripolitaanlaste ja dultšinjo- laste² eskaadrid. Neid juhtis kuulus Alžeeria paša Seid-Ali.

Sevastopoliis sai ka teatavaks, et Seid-Ali oli vandega sultanile töötanud Ušakovi puuri panna ja Istanbuli tuua.

Fjodor Fjodorovitš võttis viibimata tarvitusele abinõud: võima- like abor- daažide tõrjumiseks käskis ta komplekteerida laevastikku sõjaväega, ja nimelt eliitväega, Sevastopoli jalaväepolgu oivaliselt «praktiseeritud» sõduritega.

Fjodor Fjodorovitši poolt kasvatatud komanõrid olid samuti oi- valiselt «praktiseeritud». Nende hulgast paistsid silma: Neledinski, Poskotšin, Sorokin, Golenkin ja eriti Dmitri Senjavin — Ušakovi taktika tulevane jätkaja, üks tema parimaid õpilasi.

27. juunil andsid Vene maaväed Doonau ääres vaenlasele purus- tava löögi. N. Repnini juhatusel purustas armee Matšina juures Türgi sõjaväe, selle järel avati Galatsis rahuläbirääkimised. Türgi palus rahu ja Repnin oli valmis järeleandmisi tegema, et ainult kinnitada leping enne Potjomkini kohalejõudmist ja rõõvida temalt sõja lõpetamise au.

Kuid türklased ei rutanud ja venitasid oma harjunud kombel läbirääkimised pikale. Nad arvasid, et nad pole veel kõike kaota- nud, kuni nende viimane tugi — tugev sultani laevastik — on terve.

Viimane püsis Krimmi ranniku juures, valmistudes dessante maale saatma või Vene mereväele lööki andma ja sellega muutma tingimusi, milledele Portal tuli alla kirjutada . . .

10. juulil märkas Ušakov Sevastopoli kõrgendikult Türgi eskaad- rit. Juba mõne tunni pärast hiivas ta ankru, läks reidile ja võttis kursi Aiju neeme peale.

Läinud sellest mööda, nägi ta teisel päeval türklasi eesotsas kapudan-paša ja Alžeeria paša Seid-Aliga. Poolkuuga pünane lipp lehvis korsaarilipulaeval. Selliseid lippe oli kokku üheksa. Hävita-

¹ Korsaar — meriröövel, piraat. *Toim.*

² Dultšinjolased — Albaania ranniku meremehed. *Toim.*

nud Vene laevastiku, pidid üheksa piraatadmirali Portale sõjaõnne tagasi tooma.

Türklasted asusid pealtuule ja tulid täies purjes vastu. Nende eesmine eskaader eraldus, kavatsedes rünnata abordaažiga.

Kuid Ušakov hoidus osava manöövriga võitlusest kõrvale; olles alltuule ei tahtnud ta lahingut vastu võtta. Aga kui tuul muutus ja Vene laevad rünnakuks rivistusid, hakkasid türklasted eemalduma.

Ušakov kihutas neile järele ja ajas neid neli päeva taga. Ta lähenes mitu korda vaenlasele, kuid türklasted ei lasknud end rünnata. Visalt kõrvale hoidudes läksid nad üha kaugemale, Varna poole, ja kadusid lõpuks hoopis silmist. Selleks ajaks olid mõned Vene laevad maha jäänud, teistel ilmnis tugeva tuule ja lainetuse tõttu vigastusi. Tuli Sevastopoli tagasi pöörduda ja remonti minna.

29. juulil läks Ušakov uuesti merele. Ta suundus 6 liinilaeva, 12 fregati, 20 vähema laeva ja ühe branderiga Varna poole kindla kavatsusega vaenlane üles leida ja teda mitte enam käest lasta.

*

Kontradmiraali lippu kandis laev «Roždestvo Hristovo». Selle patareidekkidel seisis 84 suurtükki ja seda peeti parimaks laevaks eskaadris.

Järjestusastmelt teine oli sõjasaagiks saadud Türgi laevast «Meleki-Bahri» ümbertehtud «Joann Predtetša» (74 suurtükki). Ülejäänud neljal laeval oli igaühel 66 suurtükki. Seda oli vähe armaada¹ vastu, mille kapudan-paša oli kokku ajanud.

31. juulil tuli Rumeelia² rand uduvines nähtavale. Olles oma asukoha kindlaks määranud, sai Ušakov teada, et ta on Varna lähedal. Kaliakria neeme piirjooned tulid peatselt nähtavale. Selle tipus seisis Türgi patareid, mis kaitsesid laevastiku seisukohaks sobivat lahte. See oli vaenlase eskaadrite tavalisemaid varjupaiku.

Vene laevad võtsid kolmest kolonnist koosnevas rännakurivis kursi kalda poole. Kell üks päeval tuli nähtavale Kaliakria valge majakatorn. Ušakov vaatas pikksilmaga lahele.

Mastide mets kattis lahte kogu ulatuses. Vaenlane seisis ankrus täies koosseisus ning jõus: kapudan-paša Hussein, Seid-Ali oma alžeerlastega, tuneeslased, tripolitaanlased...

Tuuleil puudutas Ušakovi nägu. Tuul oli põhjast, r a n n a s t.

Silmapiikseltsel valmis plaan.

Kaotamata ümberrivistamiseks aega, et tagada kiirust ja ootamatust, käskis Fjodor Fjodorovitš eskaadril samas rännakukorras purjetada kalda poole, minnes vaenlase laevastiku ümbert ringi.

¹ Armaada — suur sõjalaevastik. *Toim.*

² Rumeeliaks nimetati XVIII sajandil Bulgaaria idaosa. *Toim.*

Aga vaenlane oli juba palja silmaga näha. Juba eristus elava lainemurru-palistusega ja kõikjal tunglevate türklastega hall rannariba; vaenlase meeskonnad olid millegipärast maal.

«Roždestvo Hristovo» kapten Jeltšaninov astus Fjodor Fjodorovitši juurde.

«Türklastel on täna püha — ramazanbairam¹. Vaevalt on neil isin lahingut pidada.

Ušakov naeratas ja laiutas käsi.

«Ei saa kuidagi aidata. Neil tuleb võidelda või põgeneda.»

«Tuul puhub ranna poolt...» lausus vähe aja pärast Jeltšaninov.

«Nagu näete.»

«Ja meie läheme patareide alla...»

«Õigus.»

«Järelikult läheme tuult saama?»

«Järelikult on nii,» ütles Ušakov.

Oli kell kolm päeval. Türklased said aru neid ähvardavast ohust.

Vene laevastik lähenes täies purjes, vähegi kõhklemata, kolmes rännakukolonnis.

Lühikesed tumedad löögid panid õhu värisema — Kaliakria patareid avasid eskaadri pihta tule.

Kuid Ušakov, möödunud joonest, millel asetsesid vaenlase laevad, sööstis ranna ja vaenlase laevastiku vahele. Purjetades patareitule all, võttis ta tuule, löikas türklased kaldast ära ja sai võimaluse neid rünnata.

Maal olnud madrused tormasid paatide juurde, rutates oma laevadele ja fregattidele. Kabuhirm haaras Türgi kapteneid. Mõeldes ainult sellele, kuidas pärituulega merele minna, raiusid nad ankrutrosse ja seadsid kiiruga purjesid.

Türgi laevastiku 18 rasket liinilaeva, 17 fregatti ja 43 vähemat laeva tunglesid segamini. Kaks laeva põrkasid raginal ning kriginal kokku; ühel kukkus besaanmast² maha, teisel murdus bugspriit³.

Samal ajal ilmus Türgi admiralidel kõigile bramtengidele⁴ hulk signaale ja nende laevadelt järgnes suurtükipauke; need tähendasid kõige valjemat noomitust ja nõudmist kord jalule seada; kuid seda teha oli raske: Ušakov lähenes juba türklastele, kes osutusid ebasoodsas alluuleasendis, sundides neid lahingut vastu võtma.

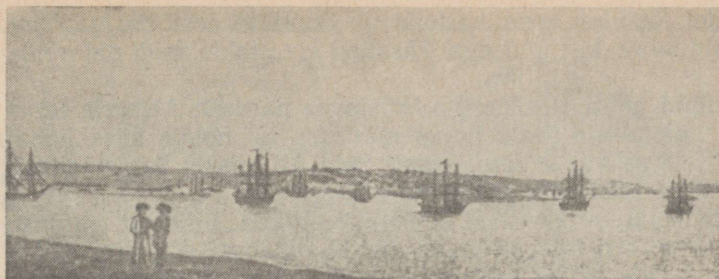
Kapudan-paša põgenes eskaadriga pärituult ega teadnud, mis teha; ta rivistas laevu kord vasakule, kord paremale halsile. Nähes tema segadust ja püüdes nagu älati anda löökiflagmanile, läks Ušakov kõige oma kolme kolonniga tema kallale. Siis võttis Seid-Ali lahingut juhtimise türklaste poolle oma kätte.

¹ Ramazan (ramadan) — islami kalendri 9. kuu (pühendatud paastule); bairam — pidu, püha. *Toim.*

² Besaanmast — tagumine mast mitmemastilisel purjekal. *Toim.*

³ Bugspriit — laevaninast esileulatav palk; bugspriidile toetub seda pikendava kliiverpoomi laevapoolne osa. *Toim.*

⁴ Bramteng — teine teng, s. o. kolmas mastiosa alt loetult. *Toim.*

Vaade Sevastopolile 18. sajandi lõpul.

Läinud üksiku eskaadriga ette ja rivistanud selle vasakule halsile, tõmbas ta ülejäänud laevad, nende hulgas ka kapudan-paša, endaga kaasa.

Türgi laevastik venis lainelise joonena pikaks, kuid see oli juba teatav lahingukord.

Ušakov rivistus samuti vaenlasega paralleelselt ja käskis rünnata nii kiiresti kui iganes võimalik.

Vahepeal eraldus Seid-Ali, kes purjetas vaenlase rivi avangardis. Ta läks kahe liinilaeva ja kahe fregatiga ikka kaugemale, püüdes võita tuult, minna Vene laevastiku eesmistele laevade eest ümbert ringi ja panna need kahe tule vahele.

Ušakov sai manöövrast aru ja otsustas võtta endale raskeima ülesande — minna isiklikult Alžeeria pašaga võitlusse. Ta läks rivist välja ja hakkas teda taga ajama, minnes oma eesmistest laevadest mööda.

Tema signaali järgi koondus kogu venelaste rivi ja järgnes oma admiralile.

Ušakovi ees jõudsid tulde neli korsaarilaeva punaste lippude all. Kuid «Roždestvo Hristovo» oli kiire käiguga. Vahemaa tema ja Alžeeria flagmani vahel vähenes kiiresti. Ušakov jõudis Seid-Alile järele, möödus temast nina poolt ja sulges tal tee. Ja kohe mürises Vene laeva poort õige lähedal, poole kaabeltau¹ kaugusel.

Alanud kahevõitlust, andis Ušakov oma komandöridele signaali: «Minna kõige lähema vahemaa peale ja rünnata vastavaid laevul!»

Väga hästi mõistes, missugune tähtsus on Seid-Alil Türgi eskaadrile, ründas ta korsaarflagmani laeva lakkamatu tulega.

Tohutu laev jäi tardunult seisma, õõtsutades mere kohal oma hiigelpurjede massi. Olles rünnatud võõrist, sai ta vastata ainult võõrisuurtükkidest, kuna tema vastu tegutses terve laeva-poort...

Alžeerlased — need, kes olid määratud abordaažiks, — tunglesid

¹ Kaabeltau — meresõidus tarvitav pikkusühik: 0,1 meremiili, s. o. 185,2 m. *Toim.*

dekkidel, otsides vene kartetši ja kuulide eest varju. Nad summutasid oma karjumisega käsklusi ja takistasid patareide tegevust.

Ja nüüd nähti «Roždestvo Hristovo» pardalt: Alžeeria laeva fokkmasti¹ ülemisele raale ilmus madrus; ta hoidis käes haamrit ja tagus sellega vastu lipuvarrast: Seid-Ali käskis lipu naeltega kinni lüüa, et meeskond ei saaks seda langetada.

Hämmastades vaenlast kiirusega, liikus Ušakov paigast, läks alžeerlase ahtri taha ja andis piki-kogupaugu. Kullatud achter purunes kildudeks, nagu oleks ta klaasist olnud; besaanmast ühes purjedega langes mürinal maha; fokk-bom-bramteng² ja ühes sellega kinninaelutatud lipp lendasid vette.

Laeva ülemine dekk oli Ušakovile hästi näha. Sellel roomas haavatuid; dekk kattus suitsuga; madrused visklesid sellel siia-sinna, paisates komandöre jalust maha.

««Kapudanie»...!» ütles Jeltšaninov, vaadates laevapoordile joonistatud nimetust, ja pöördus Fjodor Fjodorovitši poole: «See on parim laev vaenlase eskaadris.»

«Nimetus on õnnetu,» vastas Ušakov läbi hammaste. «Möödunud aastal juba hävitasin ühe «Kapudanie».»

«Teie ekstsellents! Vaadake...!» hüüatas Jeltšaninov, osutades vaenlase laevale.

Eredais siidriideis ja valges turbanis pikk tõmmu mees ilmus «Kapudanie» hutile. Ta nägu oli hirmust moonutatud, ühe käega näppis ta palvehelmeid, teises hoidis püstolit.

See oli korsaaradmiral Seid-Ali, kes oli sultanile vandega töötanud Ušak-paša puuris kohale tuua.

Fjodor Fjodorovitši nägu ja kael muutusid punaseks.

«Seid, päevavaras!» hüüdis ta kõigest jõust. «Ma võõrutan sind andmast selliseid lubadusi...!» ja näitas rusikat.

Juba laeti suurtükke, juba puistati süüteaukudesse³ püssirohtu — «Roždestvo Hristovo» valmistus uueks kogupauguks. Kuid läbipeksitud ning tundmatuseni vigastatud «Kapudanie» vallas ja pääses uuest löögist: kaks Alžeeria laeva, mis olid purjetanud tema kanul, katsid ta endiga.

Esimene neist oli viitseadmirali lipu all. Teise kiiluvees purjetasid kaks fregatti: neli korsaarilaeva ruttas Seid-Alile appi.

Ušakov viis tule üle viitseadmiralile ja vaatas merele.

Kogu ta laevastik oli liikvel, kooskõlastatult ning majesteetlikult nagu manöövrelil. Ta tulistas kõigist — suurtest ja väikestest — suurtükkidest, rünnates lainjat türklaste rivi.

Kõige lähemal vaenlasele oli Pustoškini poolt juhitud koondis. Selle järel, üleni kogupaukude välkudes, püsis Senjavini «Navar-

¹ Fokkmast — esimene mast purjekal. *Toim.*

² Fokk-bom-bramteng — esimese masti kolmas teng, s.o. neljas mastiosa alt loetult. *Toim.*

³ Suurtüki süüteauk — auk suurtüki rauapäras, mille kaudu süüdati laeng tollaegsetel suurtükkidel. *Toim.*

Sõjategevus Mustal merel a. 1787—1791

Episood Vene ja Türgi laevastiku lahingust Kaliakria neeme juures. Ušakovi lipulaev möödub Seid-Ali admiralilaeva ahtrist, tulistades seda piki-kogupaukudega.

Kunstnik Bibikovi akvarelli järgi

hia». «Sv. Pavel» läks hoogsalt rünnakule, «Maria Magdalina»¹, mida juhtis juba eelmistes lahingutes silma paistnud brigadiir Golenkin, tühjendas raevukalt oma pardasuurtükke.

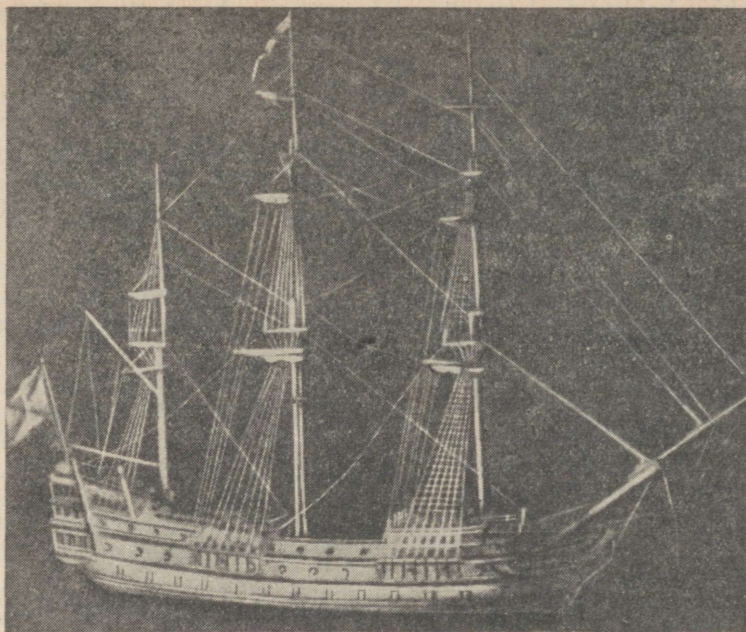
Ušakov naeratas. Ta nägi, kuidas tema laevad ahistavad türklaste rivi, kuidas see valgub alla tuule laiali, üha enam segi minnes ning purunedes. Ta teadis, et türklastel on liiga vähe madru-seid suurtükkide ja purjedega toimetulemiseks, sest osa meeskondadest jäi maale.

Kuid ka Ušakovi laeva ähvardas hädaoht: purjetanud mööda, avas Alžeeria viitseadmiraal tema pihta oma ahtrisuurtükkidest tule; teine liinilaev kerkis esile «Roždestvo Hristovo» vasaku parda poolt ja kaks fregatti asusid parema parda vastu. Vene laev oli peaaegu ümber piiratud.

Ja ta algas üksinda nelja laevaga lahingut. Tabades neid täpse, hästisihitud tulega, laskmata neid rünnakut arendada, käskis Ušakov signaaliga kolmel oma liinilaeval lahingupaika tulla.

«Johann Predtetša», «Aleksandr Nevski» ja «Feodor Stratilat» ruttasid flagmani signaali täitma. Kui nad purjetasid tema juurde, olid kõik neli vaenlase laeva juba segi löödud ja taganesid oma rivi taha, jättes Alžeeria paša venelaste tule alla.

¹ 1788. aastal ehitatud samanimeline laev.

1794. a. vette lastud Ušakovi lipulaev «Sv. Pavel» (plastmassist mudel).

Mereväe Keskmuseum

Ušakov sõostis sellesse lünka ja lõikus vaenlase laevastiku keskpaika, tulistades mõlemate poortidega, materdades «Kapudaniet» ja muid talle lähemaid laevu.

Tema manööver rikkus lainetava türklaste rivi täielikult ja ajas selle sassi, sest venelaste rivi oli selleks ajaks vaenlase laevad lõplikult kokku surunud ja segi ajanud.

Nad pugesid üksteise taha varju, peksid oma laskudega iseendid ja põgenesid hunnikus alla tuule. Ees päästis end põgenemisega Alžeeria viitseadmiraali koondis. Seda jälitasid «Joann Predtetša», «Aleksandr Nevski» ja «Feodor Stratilat».

Türgi laevastik oli ümber piiratud. Läbi tungides eemaldusid selle laevad aerupaatide puksiiris¹ ja igauks neist pani oma ahtri venelaste kogupaukude ette.

Kartetš ja kuulid peksid neid nagu tihedat metsa. Türklased tulistasid vastu suitsus ja saginas hea õnne peale, Vene laevastik aga, vähendanud distantsi laevade vahel, ajas neid taga ja peksis kuni pilkase pimeduseni.

Ainult juhus päästis kapudan-paša täielikust purustusest ja vangistusest. Ootamatult saabunud tuulevaikus takistas Ušakovil Türgi laevu vallutada.

¹ Aerupaatide puksiiris — aerupaatide poolt veetud ehk pukseeritud. *Toim.*

Keskööl hakkas tuul uuesti puhuma ja venelased alustasid uuesti tagaajamist. Kuid türklastele olid «väledad jalad». Hommikul võis saalinguult¹ näha Bosporuse suunas ainult mastitippe.

Tugev tuul ja lainetus sundisid Ušakovi Emine neeme juures ankrusse heitma...

See sündis samal päeval, kui suurvesiir otsustas Galatsis rahu eeltingimustele alla kirjutada. Need polnud liiga rasked, sest ei üks ega teine pool ei teadnud veel, et Türgi laevastik on purustatud.

Viimane aga jooksis Anatoolia ja Rumeelia rannikule laiali, hajus merel. Kartes sultani viha, kadus kapudan-paša teadmatu suunas ja türklased ei suutnud hiljem kaua aega teda üles leida.

Ainult Alžeeria eskaader jõudis Konstantinoopolini. Ta tuli ööl pärast lahingut. Suurtükkide paugutamine äratas sultani: purustatud, räbalaiks tulistatud purjedega «Kapudanie» andis signaali, vajudes juba sügavale vette.

Ja pealinna haaras hirm.

Sultan saatis Galatši kiirkäskjala, käskides vesiiril rahuga rutata. Istanbulis oodati «Ušak-paša» ilmumist Bosporusesse. Ja tal oli tõepoolest niisugune plaan.

Jäänud Emine neeme juurde seisma ja saatnud ristlejad ranniku lähedale otsinguile, parandas ta kiiresti vigastused. Tema kaotused polnud suured: 17 surnut ja 27 haavatut; türklased aga kaotasid jälle nagu eelmiseski lahingus üle 2000 inimese.

Saanud vangidelt teate, nagu varjaksid Alžeeria laevad end Varnas, otsustas Ušakov ennekõike teha neile lõpu, purjetada siis Konstantinoopoli väina ja hävitada järelejäänud Türgi laevastik.

8. augustil ilmus ta Varna juures nähtavale. Kaldalt tulid kaks laeva talle vastu. Kuid türklased ei põgenenud, vaid vastuoksa — lähenesid, andes mingisuguseid signaale. Jõudnud eskaadri juurde, andsid nad Ušakovile üle Vene ülemjuhataja käsu: lõpetada sõjategevus, sest rahuartiklid on juba alla kirjutatud.

*

Ušakovi poolt 31. juulil 1791. aastal saavutatud võit mõjutas otsustavalt kampaania tulemust: sundis Portat rahu sõlmimisega kiirustama ja kajastus oluliselt tingimustes, mis tal tuli alla kirjutada.

Potjomkin jäi ainult ühe ööpäeva võrra hiljaks. Ta jõudis armeesse 1. augustil, sai teada lepingu sõlmimisest Repnini poolt ja rebis selle jalamaid puruks.

Leides, et nüüd, kui Ušakov on lahendanud tüli Musta mere pärast, on tingimused liiga pehmed, nõudis ta, et alustataks uusi

¹ Saaling — ristpuu masti tugevdamiseks *Toim.*

läbirääkimisi ja, muuseas, sunnitaks Portat maksma 12 miljonit piastrit¹ osakaupa nelja aasta jooksul.

Võidu tähtsust Kaliakria juures märkis muuseas ka N. G. Tšernõševski. «Türgi laevastiku täielik purustamine viimases lahingus,» kirjutab ta, «ja Konstantinoopolit ähvardanud lähedane oht kohutasid sultani nii ära, et ülemvesiirile saadeti otsekohe käsk alustada uuesti rahuläbirääkimisi, mida mõni päev varem oli tal kästnud katkestada.»

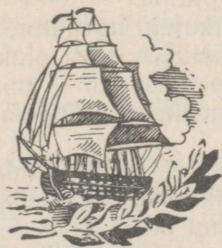
Läbirääkimised algasid uuesti. Need kestsid kaua. Neid pidas kantsler Bezborodko. Alles 29. detsembril sõlmiti Jassõs rahu.

Maa-ala Dnestri ja Bugi vahel, Hadžibei ja Otšakov läksid Venemaa külge. Porta tunnustas täielikult Kutšuk-Kainardži lepingut ja loobus igasuguseist pretensioonidest Krimmile.

¹ Piaster — väike Türgi ja Egiptuse münt. *Toim.*

Jassõ rahu auks löödud medal.
Mereväe Keskmuseum

UŠAKOV VAHEMEREL

1787.—1791. a. kampaaniast kokkuvõtet tehes kirjutas Ušakov oma laevastikujuhataja aruandes:

«Kõige selle aja jooksul pole kaotatud mitte üht vähimatki laeva ja vaenlase kätte ei ole sellest laevastikust sattunud mitte ühtegi meest.»

See oli kuulsusrikas kokkuvõte, oli nagu manitsus, et ka tulevikus tuleb nõnda sõida.

Ušakov võis saavutatu üle uhke olla. Purustanud lühikese aja jooksul neljas lahingus rohkearvulised Türgi merejõud, näitas ta kogu maailmale, et Venemaa on Mustal merel ja oma iidseil rannikuil kindla jalgealuse võitnud.

Toimides nagu laevastikujuht-novaator, ühendas Ušakov suur-tükitle manöövriga, kohastudes alati olukorrale. Tema jaoks polnud olemas kaanoneid, see tähendab — mingisuguseid kõigiks juhtumeiks kohustuslikke rünnakuregleid; vastuoksa, ta toimis iga kord iseviisi.

Samuti kui Suvorov, kes õpetas, et sõida ei tule «mitte hulgaga, vaid oskusega», väitis Ušakov: «Ka väheldane hulk hästi varustatud laevu võib vaenlasele hirmu peale ajada.» Täiesti uus oli Ušakovi harjunud komme rünnata arvuliselt ülekaalukamat vaenlast ja sundida teda võitlema.

«Lõpuni raiumata mets kasvab jälle suureks,» rääkis Suvorov, omistades vaenlase õigeaegsele jälitamisele ja hävitamisele suurt tähtsust. Ušakov toimis täpselt niisamuti: haaranud initsiatiivi oma kätte ja harilikult sundinud flagmaneid võitlema, paiskas ta vaenlase laevadele oma suurtükitle, ja kui need hakkasid põgenema, ajas neid lakkamatult taga, taotledes vaenlase täielikku hävitamist.

Ušakov sai hästi aru, et inimesed — madrused ja ohvitserid — mängivad merelahingus otsustavat osa, ja toetus oma uue taktika

loomisel vene inimese lahingulistele omadustele, kasvatades vastavalt oma mehi.

Oma moraalsete ja lahinguliste omaduste poolest on vene mere-meese alati silma paistnud suure vastupidavuse, distsiplineerituse, vapruse ja leidlikkusega. Ka Ušakov kasvatas ning arendas oma ekipaažide¹ meestes rünnakuaktiivsust, lugupidamist lipu lahingu vastu, taipamiskiirust, üksteise abistamist lahingus.

Ušakovi kool põhines arusaamisele. Seal õpetati nii, et «iga mees oskaks oma ametit ning teaks oma kohta», nagu Peetri määrustik ette kirjutas.

Õpetati sihikindlalt.

Fjodor Fjodorovitš saatis madruseid «motsiooniks»² joostes üle saalingu, sundis harjuma «kiirjooksuga» taglasel.

Ta rääkis komandöridele:

«Purjede rehvimist³ ja lisamist tuleb teha suure kiirusega ja korrata seda palju kordi, kuni mehed on täiesti välja õpetatud. Iga käsklust täita korrapealt, ühe sõnaga, silmapilkselt, et õpetada mehi ruttu ning ilusasti tegema iga tööd...!»

Ja õpetaski.

Oma flagmaneilt ja komandöridelt nõudis ta arukat, kooskõlastatud tegevust ja ütles päevakäskudes eskaadriale:

«Evolutsiooni teostamise ilu seisab selles, kui terve laevastik on iseseuvalises liikumises ja igaüks ruttab täitma oma ülesannet...»

Ja kogu eskaader, alates flagmanist ja lõpetades marsimadrusega⁴, püüdis täita admiral käsku.

2

Pärast Jassõ rahu allakirjutamist muutus elu Sevastopolis rahu-likuks, ja Ušakov andus tervenisti uuele tööle — hakkas laiendama linna ja sadamat.

Tööd oli palju.

Linna ehitati suvel ja sügisel. Talved ja kevaded kulusid laevade remontimiseks.

Õotsumine lödvendas laevakinniteid, päike sulatas dekkidest tõrva; tihend tuli igalt poolt välja; sügistormid rebisid purjesid.

Tuli planke lahti kiskuda ja laevakere tihtida, immutada tõrvaga taglast, vahetada läbihõõrdunud tõuvärk⁵. Sevastopolis polnud aega puhata.

Igal laeval oli oma kaikoht, kus olid ta suurtükid ja asetsesid magasinid kõigi varudega. Sadamate vastu ehitas Ušakov «mere-

¹ Ekipaaž — laeva meeskond. *Toim.*

² Motsioon — kehaline liikumine. *Toim.*

³ Rehvima — purje koondama, koomale siduma. *Toim.*

⁴ Marss — mastikorv, platvorm masti ülaosas, seal kus algab teng, horisondi vaatlemiseks. *Toim.*

⁵ Tõuvärk — jooksev taglas — purjete tõstmiseks, allalaskmiseks ja seadmiseks tarvilik nõõristik. *Toim.*

teenijaile» kasarmud, kivikatuses kivimajad, nõnda puhtad, et lust oli vaadata.

Lõunalahe kaldajärsakule kerkis suur kahekordne haigla. Lõunaja Laevalahe kaldale olid ehitatud avar admiraliteet, töökojad ja laod.

Ehitusteks polnud peaaegu mingisugust raha ja kõik tehti laevastiku meeskonna tööjõuga. Madrused ehtasid väikese lisatasu eest linna — kroonuehitisi ja ohvitserimaju.

Sevastopol pole kunagi hiljem kasvanud nii kiiresti, kui neil aastail Ušakovi ajal. Fjodor Fjodorovitš rajas teid, kaevas kaevusid, avas turge; ta korraldas vabal kokkuleppel palgatud aerulaevadel üleveo üle lahe.

Uhte nõkku reidi lähedale asutas ta rahvapidustuste tarvis aia. See koht sai Ušakovi balka¹ nimetuse.

Terve mägi lahe läänepoolsel kaldal ning linna lähem ümbruskattusid kiiresti ehitistega. Mekenzi vanas majas avati teater.

1793. aasta tõi Ušakovile ülenduse — viitseadmirali aukraadi. Kuid inimeste kohtlemises Fjodor Fjodorovitš ei muutunud. Koosseisude järgi võis ta pidada nüüd kümme tentsikut, kuid tal polnud ühtegi.

Ta oli ikka samuti lihtne, tagasihoidlik ja omakasupüüdmatu. Juhtus vahel, et linnal sai raha otsa ja töid ähvardas pikaajaline seisak. Fjodor Fjodorovitš andis sadamakontorile laenuks oma isiklikku raha ja rääkis sel puhul: «Oma rahadega peab olema helde, kroonurahadega kitsi.»

3

Samal ajal möllas otse Euroopa südames leek, mille ülestõusnud Pariis oli õhku paisanud.

Neli aastat oli möödunud sellest päevast, kui pariislased olid Bastille' kivihaaval laiali pillutanud ja kolm värvilised kokardid² mütsi külge kinnitanud. Sõnum sellest kohutas Euroopa monarhe ja kutsus esile Katariina II raevu.

Saanud teada, et Louis XVI oli konstitutsioonile alla kirjutades loobunud oma õigustest, ütles Katariina: «Kas saab sellist kuningat aidata, kes ise ei saa aru oma kasust!»

Sellest hoolimata valmistus Katariina tõsiselt teda aitama.

Kuningriiklik Prantsusmaa muutus vabariiklikuks! Lisaks sellele pidi uuesti kartma Türgimaad, sest Prantsuse kodanlik vabariik ässitas türklasi sõtta, et Venemaa tähelepanu endalt kõrvale juhtida.

Ja Katariina koostas märgukirja abinõudest, millega Euroopas taastada «korda».

¹ Balka (балка) — vana lamedaveeruline uhteorg. *Tõlk.*

² Kokard — metallist mütsimärk. *Toim.*

Ta kirjutas: «Prantsuse kuninga küsimus on kõigi valitsejate küsimus... Praegusel ajal piisab kümnest tuhandest mehest, et minna läbi Prantsusmaa ühest otsast teise.»

Kuid siin ta eksis.

Austria-Preisi sõjaväed katsusid seda teha ja tõrjusid algul vabariiklased tagasi, kuid said peagi neilt Valmy¹ juures õppetunni. Jäilitades vaenlast hõivasid prantslased Nizza, Savoja, Belgia ja Reini vasaku kalda. Nende edu osutus samuti ajutiseks, kuid see oli revolutsiooniliste vägede esimene vastuvaidlematu võit.

Venemaal jälgis üks inimene erilise tähelepanuga sündmusi, vaadates neile kui uue sõjakunsti sünnile. See oli Ismaili kangelane Suvorov, kes oli määratud Sevastopoli rannapatareisid ehitama...

1796. aasta talvel veeres talurahva ülestõusude laine üle Venemaa.

Need ülestõusud suruti erakordse julmusega maha. Sevski maakonnas tapeti 70 krahv Apraksini talupoega; nad maeti ühishauda ja sellele pandi post pealiskirjaga: «Siin puhkavad õiglaselt möögaga karistatud kurjategijad jumala, keisri ja mõisniku vastu.»

Läänes aga arenesid sündmused tormiliselt.

Vabariigi sõjaväed olid võidukad. Prantsuse ohvitser Napoleon Bonaparte, kes üheksa aastaga oli teinud hiilgava karjääri, määrati Lõuna-armee ülemjuhatajaks ja ta võitles edukalt Itaalia pinnal.

Liitlased, kes olid katsunud hävitada noort Prantsuse Vabariiki, hakkasid kiiresti sõjast välja astuma. Esimesena tegi seda Preisi. Siis vallutasid prantslased Hollandi ja see kuulutati Bataavia Vabariigiks. Hispaania sõlmis Prantsusmaaga rahu — ja mitte lihtsalt rahu, vaid liidu.

4

Prantsuse suurkoodanluse võimuletulekuga 9. thermidor'il² (27. juulil) 1794. aastal astus Vabariik anastuste teele. Ei möödunud kolme aastatki, kui see sai selgeks kõigile Euroopa riikidele. Pidades võitlust Itaalia pärast, püüdis direktorium vallutada ka valitsevaid positsioone Vahemerel. «Korfu, Zante ja Kefallinia saar on meile tähtsamad kui terve Itaalia,» teatas kindral Bonaparte peastaabile.

Korfu, Zante ja Kefallinia ühes teiste saartega Joonia arhipelaagis läksid 1797. aastal Campofornio rahulepingu järgi Prantsusmaa külge. See tegi Prantsusmaa Türgi naabriks ja avas talle ukse Balkanile. Järgmisel aastal vallutas Bonaparte Malta ja viis sõjaväe mere kaudu türklastele alluvasse Egiptusesse, et sealt ähvardada Briti valdusi Indias. Kuid inglased hävitasid Abukiri juures Prantsuse laevastiku.

¹ Lahing Valmy küla juures Prantsusmaal (Marne'i departemangus) toimus 20. septembril (1. oktoobril) 1792. aastal.

² Thermidor — Prantsuse revolutsiooni aegse kalendri 11. kuu (19. juulist kuni 17. augustini). *Toim.*

Selle võidu saavutas ööl vastu 22. juulit (2. augusti) 1798. a. Inglise admiral Nelson, kes ründas 20 miili ida pool Aleksandriat Abukiri lahes ankrus seisvat Prantsuse eskaadrit. Prantsuse laevastikku juhtis admiral Brueys.

Nelson tabas vaenlast ootamatult ja ründas tema avangardi, kusjuures pool Inglise laevu sööstis ranniku ja vaenlase laevastiku vahele, mistõttu prantslaste avangard ja keskpaik piirati sisse.

See kõik meenutas väga Vene eskaadri lahingut Türgi laevastikuga Kaliakria juures.

Ušakov alustas 1791. aastal lahingut Türgi-Alžeeria laevastikuga täpselt niisamuti, minnes ranna ja vaenlase laevade vahele ja ainult Vene laevade vähesus takistas Fjodor Fjodorovitšil vaenlast kahe tule vahele panemast.

Julget manöövrit, mille Ušakov võttis ette Kaliakria juures, kordas Nelson seitse aastat hiljem Abukiri juures. See manööver tõi Inglise admiralile maailmakuulsuse, kuid Abukiri lahingu kirjeldustes pole kunagi mainitud, et Nelsoni eelkäijaks ja võib-olla ka õpetajaks oli Ušakov.

Abukiri lahingus pööras õnn esimest korda Napoleonile selja: lahingulaevade kaotusega oli Prantsuse vägedel tagasitee Egiptusest ära lõigatud, ja Inglise laevastik vallutas Vahemere.

Rahvusvaheline olukord muutus hämmastava kiirusega. Prantslaste sissetung Egiptusesse rikkus nende mitmeaastase sõpruse Portugal Arvestades Euroopa südames suurenevat ohtu ühinesid kolm riiki: Inglismaa, Venemaa ja Türgi. Moodustus ajaloos enneolematu Inglise-Vene-Türgi liit.

Vene valitsus pakkus esimesena Türgile sõjalist abi, olles informeeritud, et sultanil on seda hädasti vaja. Venemaa tegutses sealjuures kiiresti ning otsustavalt. Bosporusesse saadeti Musta mere eskaader viitseadmiral Ušakovi juhtimisel.

Keiser Paul saatis talle järele korralduse:

«Vajaduse korral võite tegutseda koos Türgi laevastikuga niihästi Marmara meres Dardanellē kaitsvate kindluste juures kui ka Arhipelaagis endas; et Meie oleme liidus samuti ka Suur-Britanniaga ja Meil on temaga ühine eesmärk: Naaberriikide heaolu, lubame teil, kui olukord nõuab, tegutseda koos Inglise eskaadriga...»

Ušakov saatis abistamisetpaneku Konstantinoopoli ja jäi Bosporuse lähedale ristlema, oodates kirjale vastust.

Vähe aega enne eskaadri väljumist Bosporusesse kirjutas valitsuse noor aukandja V. P. Kotšubei Vene saadikule Londonis S. R. Vorontsovile: «Admiral Ušakov pole tähtis mees... Olen kindel, et kuigi ta jõuab Konstantinoopoli kanali lähedale, ei lase Porta tal seda näha.»

Kotšubei halvustav toon iseloomustab küllaldaselt Peterburi kõrgema seltskonna suhtumist Ušakovisse. Admiral-novaator, kellel oli lihtsa inimese ja sugugi mitte seltskondliku härrasmehe kuulsus, kellele pealegi olid võõrad palvetega tüütamine ja libitsemine, polnud valitsevate ringkondade soosik.

Vene laevastik Konstantinoopolis

Teiselt poolt oli Kotšubei kahtlusel ka teine, reaalsem alus. Oli raske uskuda, et Porta nõustub kergesti Vene valitsuse ettepanekuga, sest pärast arvukaid sõjalisi lüüasaamisi Venemaa poolt kandis ta endastmõistetavalt südames salaviha viimase vastu.

Otomani impeerium orienteerus paljude aastate kestel Prantsusmaale ja nagu oleks oma laevastiku hoolduse talle rendile andnud. Seejuures juhendusid türklased reeglist: «Kiskleme — puhkame, kiskleme jälle»; seda tunnistas oma mälestustes Türgi välisminister Reis-Ahmed-efendi.

Sellepärast kirjutati Ušakovile ette: Bosporusse sisenedes silmas pidada suurimat ettevaatust, ja Admiraliteedikollegium instrueeris teda järgmiselt:

«... See liit on veel uus; kadestajaid ja pahasoovijaid on palju, vaat kui õhutavad veel Portat meelt muutma. Niisugusel juhul, et ei peaks meie eskaadrit kinni; selleks aga peabki jälgima nii-öelda kõiki samme ja tegusid ning tarbekorral ilmutama osavust ning julgust väljapurjetamisel kummalegi poole, ükskõik kummale.»

Kuid sõjalise liidu küsimus lahenes vastu ootust kiiresti. Bonaparte'i dessant Egiptuses oli sultanit liiasti heidutanud ja ta teadis juba Prantsuse laevastiku hukkumisest Abukiri juures. See sundis sultanit otsustama Prantsusmaa vastu välja astuda, ja Vene eskaadril lubati Bosporusse minna.

Türklaste võitja neljas lahingus, kes 1791. aastal pani värisema Konstantinoopoli enda, ilmus Türgi pealinna nüüdsest peale sõbralike merevägede eesotsas.

Säilitades valjust ning väarikust pidas ta läbirääkimisi ja leppis vaevata kokku kõigis tingimustes. Porta lisis Vene eskaadriale samasuguse Türgi laevastiku viitseadmiral Kadõr-bei lipu all, nõustudes, et Ušakov on ühendatud merejõudude ülemjuhatajaks. Samuti lubas ta Vene laevadel sõja ajal vabalt Vahemerre sõita ning tegi oma pašadele Moreas¹ ja Albaanias korralduse abistada Ušakovi toidumoonana ning inimestega.

Sellise korralduse sai ka sultani tõrksaim vasall, peaaegu suveräänne Albaania valitseja Ali-paša.

Liitlaste laevastik suundus Egeuse merre, tema eesmärgiks oli prantslaste poolt vallutatud Joonia saarestiku vabastamine.

Enne mereleminekut kirjutas Ušakov admiral Nelsonile oma esimese kirja, milles ta pani ette:

«... Kui meie toetus on vajalik, siis oleme valmis aitama...» Peale selle teatas Fjodor Fjodorovitš salasignaaliid juhuks, kui Vene ja Inglise laevad peaksid kohtuma, ja kirjutas vajadusest luua alaline side.

Vaadanud Türgi laevastiku üle, ei jäänud Ušakov sellega rahule.

Ta leidis, et laevad on küll üsna head ja varustatud kalliste vasksuurtükkidega, kuid taglas on nõrk ja madrused ei tea oma kohti laevadel. Purjede koristamisel ei peetud kinni mingisugusest kor-

¹ Morea — Peloponnesose vanaaegne nimetus. *Toim*

rast, ja sultani laevastikus polnud üldse mingisugust korda. Kõik kogunesid kaks korda päevas puupdekile palvetamiseks. Loendust tehti ainult üks kord kogu kampaania kestel. Kaptenid teadsid halvasti, mis on kompass ja see leidis ainult ühel (admirali-) laeval.

Ušakovile demonstreeriti suurtükiõppust ja ta jagas mõningaile meremeestele autasusid. Ent kui temalt küsiti, missuguseid puudusi ta leidis, vastas Ušakov karmilt: «Korralagedus ja laevameeskondade mittetundmine...»

Oma meeskondadele võis ta uhke olla. Tema meeste väljaõpe oli eeskujulik; distsipliinirikumisest ei kuulnud ta peaaegu kunagi.

Sellest hoolimata polnud Vene eskaadris kõik korras. Mõned ohvitserid kohtlesid madruseid julmalt, ja see tekitas madruste keskel nurinat. Kaks madrust ei talunud peksu ja põgenesid oma laevalt.

Ušakov sattus raevu. Teda haaras viha «mereteenijate» ja komandöride vastu. Ta korraldas juurdluse, koostas siis ise paberi põgenike tunnustega ja andis selle kohalikele võimudele jooksikute otsimiseks.

5

1798. aasta 8. septembril läksid ühendatud eskaadrid sõjaretkele.

Ušakovi seisukorra keerukus selgus juba meresõidu alguses ja tal tuli võib-olla esimest korda rakendada oma diplomaadiannet, et võtta õiget poliitilist kurssi.

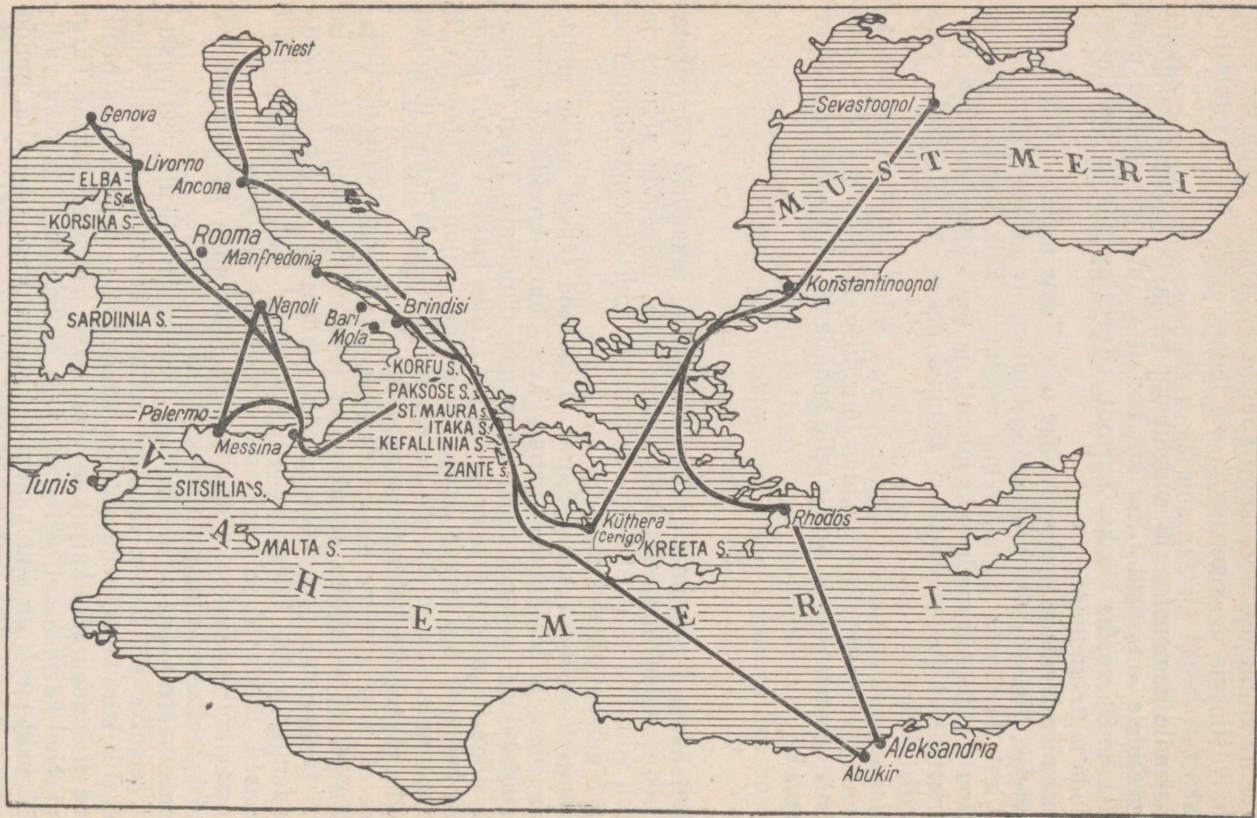
See juhtus Chiose saare juures. Türklased läksid maale endile vett varuma ja toidumoota ostma. Aga Chiose kreeklased, silmanud «metsikuid galondžasid», nagu nad nimetasid Türgi madrusteid, sulgesid jalamaid poed ja majad. Siis laskis Ušakov öelda Kadõr-beile, et kui nende koospurjetamine mõjub nii ehmatavalt elanikkonnale, kas poleks siis parem neil purjetada lahus ja kokku leppida eskaadrite kohtamispaiga suhtes?

See oli sirgjooneline ning tark käik, mis kandis otsekohe vilja: Kadõr-bei teatas kähku elanikele, et juba nende esimese kaebuse puhul ta karistab ilma kohtuta oma madrusteid, ja käskis avada majad ning poed. Pärast seda algas saarel laat, kus «segunesid venelased, türklased ja kreeklased, tervitades üksteist».

Nõnda võttis Ušakov otsekohe õige joone oma liitlaste suhtes, pidades seejuures silmas vajalikku takti.

Zante saare vabastamisel pääses Ušakov õnnelikult veel raskest seisukorrast. Saare elanikud sattusid ärevusse, saanud Vene admiralilt kuulda, et neile antakse omavalitsus. Neid haaras hirm, et nad ei suuda endid kaitsta ja prantslaste asemele ilmuvad Türgi pašad. Nad karjusid, et neile pole vaja ei vabadust ega oma valitsejaid, vaid tarvis on ainult ühte — kuuluda Vene riigi alla, muidu ei anna nad millekski oma nõusolekut.

Seda kõike räägiti türklaste juuresolekul ja see ähvardas välja

Ušakovi eskaadri koondiste tähtsamad teekonnad Vahemerel (1798.—1800. a.).

kutsuda tõsiseid komplikatsioone. Kuid Ušakov selgitas saarlastele, et Joonia saarte vallutamine ei kuulu keiser Pauli kavatsustesse.

Suhtudes oma liitlastesse-türklastesse alati taktiliselt, taotles Ušakov sellega kindlat eesmärki. Oma viisakusega, millega ta kohtles Türgi mereväeülemaid, püüdis ta vältida igasugust rahulolematust Porta poolt. Ta ei unustanud, et Väinad jäävad Vene eskaadri selja taha ja türklased võivad need igal hetkel sulgeda.

6

Peatselt tuli Ušakovil kokku põrgata Albaania valitseja Ali-pašaga.

Ali-paša, andekas, kuid ahne, salakaval ning haruldaselt julm inimene, oli Porta poolsõltumatu vasall. Lõimitades sultani ees, oli ta valmis parajal juhul temast lahku lööma; Ali-pašal oli oma väike palgaline sõjavägi ja ta hoolitses väga oma piiride laiendamise eest. Ta ihus hammast Korfu saare ja samuti ka Albaania rannikulinna Preveza ja Parga peale. Need prantslaste poolt vallutatud linnad ei olnud kunagi veel allunud Portale. Sellest hoolimata oli Ali-paša otsustanud need anastada ja kõik kristlased seal maha noida.

Ušakov tegi Senjavinile ülesandeks vallutada tugevasti kindlustatud Santa Maura¹ saar ja eraldas selle operatsiooni teostamiseks kaks liinilaeva, kaks fregatti ja suurearvulise dessandi.

Toimides väga energiliselt, surus Senjavin kiiresti garnisoni vastupanu maha.

Kui Ušakov oli vabastanud arvult neljanda Joonia saare Santa Maura, sai ta teada, et Ali-paša on anastanud Preveza linna ja Parga ümbruskonna, vahistanud Prevezas Vene konsuli ja mõlemas punktis toime pannud veresauna. Pargalaste deputatsioon ilmus Vene admiralil juurde, anudes teda kaitsta elanikke ning tõendades, et ainult Vene tsaari alamaks astumine võib neid päästa.

Ušakov pidi jälle nagu Zanteski seletama, et tal pole õigust soetada Venemaale uusi maid. Kuid pargalased käisid visalt peale. Nad kinnitasid ahastades, et neil jääb vaid üle oma naised ja lapsed maha tappa ning kinžallidega² Ali-Paša vastu minna. Nad karjusid: «Las hävib terve meie õnnetu sugu...!» Ušakov oli liigutatud, mõtles natuke ja teatas neile oma otsuse: nõustudes võtma Pargat ühinenud laevastiku kaitse alla, käskis ta elanikel heisata linnas Vene ja Türgi lipu ning lubas saata sinna garnisoni.

Seejärel saatis ta ühe oma ohvitseri Ali-paša juurde nõudmisega vabastada vahistatud Vene konsul ja saata eskaadrile inimesi ja toidumoonu, nagu sultani firman³ ette kirjutas.

¹ Leukase saar. *Tõlk.*

² Kinžall — pistoda. *Toim.*

³ Firman — sultani nimeline korraldus.

Toimides Porta nimel, kitsendas Ušakov Ali-paša tegevust, takistas tal avalikult välja astumast, sest otsene vaenulik tegevus Vene admiralil vastu oleks asetanud Ali mässaja seisundisse. Kuid Albaania valitseja oli kaval. Ta piirdus Vene konsuli vabastamisega ja vastas põiklevalt, veendes Ušakovi oma ustavuses ning sõpruses, kuid nõutud abi ei saanud.

7

Kõik Joonia saared olid vabastatud — peale Korfu.

Seda saart läbisid igihaljasse metsa rüütatud kingud. Nende kohal laotus sügisene taevas, sinine ning puhas nagu kristall.

Desiderio neemel kerkis hiiglasliku majaka sarnane Vana kindlus.

Liitlaste laevastik asetus ümber saare, haarates seda põhjast, idast ja lõunast tiheda poolringina.

Ühendatud eskaadri käsutuses oli 10 liinilaeva, 12 fregatti, 6 prikklaeva¹ ja mitu kõrlangõtsi, mis sobisid rannikulähedasteks operatsioonideks.

Linna kaitsesid väga tugevad kindlustised. Veneetslased rajasid need juba XII sajandil. Nad uuristasid kaljud läbi, raiusid nendesse maa-alused galeriid, peitsid püssirohukeldrid mäepõue.

Prantslased kõvendasid kaitset ja tegid seda väga osavasti: uued fordid olid ehitatud niiviisi, et kui vaenlane vallutas ühe neist, satust ta teiste tule alla.

Mere poolt kaitsesid linna kindlusemüür ning Vido ja Lazzaretto saar. Vido saarele oli ehitatud viis patareid ja nende vahele tehtud raidtõkked, juurdepääs saarele oli aga tõkestatud boonidega — raudahelais palkidega.

Prantslastel oli 3000 soldatit, 650 suurtükki ja pooleks aastaks toidumoonna. Sadamas oli varjul nende väike eskaader: kaks liinilaeva, fregatt ja mõni väiksem laev.

Korfu kindlus — üks tugevamaid Euroopas — polnud veel korragi avalikult ründavale jõule alla jäänud. Sajandite kestel peeti seda ligipääsematuks, kuid Vene admiral otsustas selle vallutada...

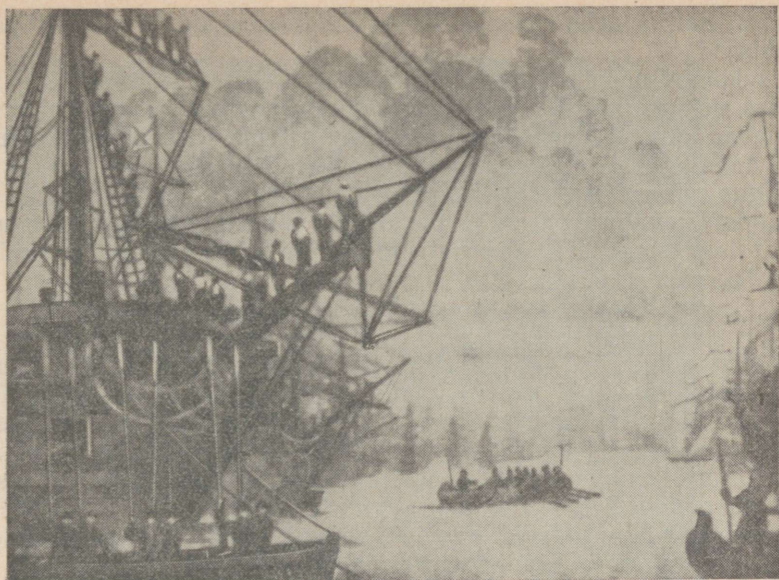
Seda teostada oli äärmiselt raske. Piiramissuurtükiväe puudumine ja Vene maavägede vähesus rusus Ušakovi: tema eskaadris oli ainult 1700 soldatit (ekipaaži 7407-mehelisest üldarvust).

«Kui mul oleks,» kirjutas Ušakov, «üksainus polk Vene maaväge, siis loodaksin tingimata vallutada Korfu, ühinedes elanikega, kes paluvad ainult üht heategu, et mitte mingisugusel muul sõjaväel peale meie oma ei lubataks sellest osa võtta.»

«Laevadega seda kindlust võtta,» ütles ta, «on sõdade ajaloos ennekuulmatu tegu.»

Sellepärast vajas ta väga Ali-paša toetusväge.

¹ Prikklaev — kahemastiline purjekas, millel on mõlemas mastis raad ja raapurjed. *Toim*

Uşakovi eskaader Bujuk-deris.

Kunstnik Bibikovi litograafia järgi

Samal ajal kartis Korfu kristlik elanikkond Ali-paša abi nagu ta, muide, kartis türklaste abi. Kuid Korfu saare elanikel oli veel üks — kohalik, sisemine — vaenlane.

Niipea kui Andrease lipud¹ ilmusid Korfu juurde, ruttasid kreeklased Vene eskaadrile. Nad pakkusid abi prantslaste vastu, olles valmis otsekohe kindlust ründama. Nende paadid sõelusid kalda ja «Sv. Paveli» vahel, peatudes mitu korda päevas selle poordi juures.

Nende hulgas oli kalureid, veinivalmistajaid, villa ja oliiviõliga kauplejaid — kreeka kehvikuid ja tagasihoidliku, keskmise jõukusega inimesi, kuid mitte ühtegi inimest kohaliku aadli hulgast.

See torkas Uşakovile silma ja pani ta mõtlema. Tal tuli vabastada Korfu ja aidata elanikel uuesti korraldada oma riiki. Ta pidi hästi orienteeruma, kes on temaga ja kes — tema vastu...

Ta sai ruttu kõigest aru.

Selgus, et kreeka kalurite, viinamarjakasvatajate ja villavatkujate esivanemad, elades palju aastaid võõramaise võimu all, olid siiki säilitanud oma usu ja keele. Kuid need, kes nimetasid endid härrasteks, see tähendab — kohalikud patriitslased ehk aadlikud, olid ammu lakanud olemast kreeklased ja muutunud itaallaste sar-

¹ Andrease lipp — tsariaegne Vene sõjalaevastiku lahingulaevade ahtliripp; asutatud Peeter I poolt 1699. a *Toim.*

naseks; paljud neist omasid Alam-Albaanias maid ja olid Ali-paša pooldajad.

Ušakovile meeldisid tema juures laeval käivad korfulased. Vaadeldes neid ta mõistis, et need lihtsad, jämedatoimelised inimesed loodavad kõvasti Vene eskaadrile ja et võitluses tulebki tal toetuda just neile...

Algas piiramine.

Kaldale püstitati patareid: peafortide vastu pandi kolmteist suurimat laevasuurtükki, San-Salvatore kindlustise vastu aga seitse mortiiri.

*

Inglise admiral Nelson oli samal ajal pahane ning rahutu. Tema jõud olid killustatud; tema eskaader oli jaotatud kolme ossa: üks neist valvas Aleksandria juures Prantsuse laevastiku jäänuseid, teine oli saadetud Malta blokeerimiseks, aga Nelson ise asus — kõigest kolme laevaga — Palermos, olles mures Napoli kuninga seisukorra pärast.

Prantslased purustasid kuninga sõjaväe ja Napoli kuningriigis algas revolutsioon. Kuningas Ferdinand IV põgenes Napolisse ja sealt Palermosse. Nelsonil tuli päästa kuningas ja selle hoovkond.

Sündmused Lõuna-Itaalias hoidsid teda kinni Sitsiilia juures. Samal ajal pidas ta endale tähtsamaks võtta osa operatsioonidest Joonia saarestikus.

Laeva «Vanguard» pardalt tervitas ta lahkelt Ušakovi:

«... Ruttan kasutama juhust, et kinnitada teile oma lugupidamist ja tõendada õnne, mida tunnen, asudes nii lähedal teile ja töötades koos teiega meie valitsejate hea ettevõtte kasuks...»

Kuid see ei takistanud teda samal ajal kirjutamast Konstantinopoli Briti suursaadikule Smithile, et venelastel ei tohi lubada «jalga Korfule tõsta» ja et «Porta saab endale kenakese okka ribide vahele», kui venelastel lastakse Vahemerel kanda kinnitada.

Vene eskaadri seisukord aga muutus varsti pärast piiramise algust täbaraks. Türgi valitsus kohustus regulaarselt varustama ühendatud laevastikku toiduainetega, kuid ei saanud midagi.

Iga mees pidi merel saama toidumoonna kuus:

- põletatud viina — 28 kruusi;
- herneid — 10 naela;
- tangu — 15 naela;
- soolatud loomaliha — 14 naela;
- võid — 6 naela;
- rukkileiva kuivikuid — 1 puud 5 naela.

Eskaadril aga polnud enam ei viina, ei herneid, ei tangu, ei liha ega võid. Oli järel veel väike tagavara kuivikuid.

Ušakov kirjutas meelegaheites Morea valitsejale, ühele neist, kes olid kohustatud teda aitama:

«... Kõik meie teenijad peavad paratamatult nälga surema; toidumoonna meie eskaadril ei ole, siit muretseda ei saa ja mul pole

Ušakovi eskaadri meremehed ründavad Vido saart.

Kunstnik Bibikovi litograafia järgi

lootust seda niipea saada. Sellises äärmiselt raskes seisukorras palun teie ekstsellentsi: kui pole valmisvarutud toidumoon, käs-kida kõigilt elanikelt Moreas koguda küpsetatud leiba, kuivatada see kuivikuiks ja, niipalju kui saab valmis, saata kõige kiiremas korras siia. Ma nõuan teie ekstsellentsilt Hiilgava Porta ja tema Suttanliku Kõrguse nimel, et teie tingimata, maksku mis maksab, varustaksite meid viivitamata kuivikutega, bulguriga¹, aedubadega, vodka või põletatud viinaga...»

Järgmisel päeval kirjutas Ušakov sellele kirjale juurde:

«Pärast selle kirja kirjutamist tuli Patrasest üks kaubalaev, millele oli laaditud üldse kuni 700 kontaari² kuivikuid; need kuuluvad Kadõr-beile, Türgi eskaadrile, ja kui need jaotada pooleks, siis ei jätku neid mõlemale eskaadrile rohkemaks kui kolmeks päevaks...»

Detsembri keskpaigast peale hakkas Morea paša saatma toidu-moon: toiduks täiesti kõlbmatuid odrakuivikuid ja ube. Kuivikuid kattis hallitus, oad aga ei keenud pehmeks; tuli välja vaid must vastiku maitsega vesi.

Inimesed toitusid kuivikuraasudest ja ostsid õige harva elanikelt liha. Vihma ja poriga töötasid nad patareides, näljased, ei päeval ega öösel kuivada jõudvas riietuses. Haigete arv suurenes iga päevaga.

Ušakov ostis Albaania rannikult tuhat viltburkat³ ja jagas need madruseile; burkad kaitsesid vihma ja külma eest ja täitsid magamise ajal vaiba aset. See abinõu päästis paljusid ja kergendas des-santsalkade seisukorda. Nüüd täitsid meremehed veel suurema innuga oma admiralil käske, kes samuti kui nemadki kannatas puudust ja tegi tööd.

Ta ise oli eeskujuks, oli toimekas ning lõbus, püüdis igal juhul näida sellisena. Omade ja türklaste keskel, dekil ja admiralikaju-tis nähti teda alati ühesugusena — erksana, suuremeelsena ning alati otsekohesena.

Töökoorem aga polnud kerge. Ušakovi õlgadel lasus palju asju, tekitades tuska ning rahutust. Peterburist kirjutati talle ette aidata inglasi Malta blokeerimisel, Nelson aga käis peale, et ta ilmuks Egiptuse ranniku juurde. «Egiptus on peaasi,» kirjutas ta, «Korfutuleb pärast.»

Kuid Fjodor Fjodorovitš pidas just Korfut kõige tähtsamaks. Ta vaid kahetses, et tal pole sõjaväge ja piiramissuurtükiväge, on vähe laenguid ja, peaasi, püssikuule. Ta rääkis: «Aga mis on püss, kui temas pole kuuli? Mitte kui midagi!»

Türklased aga ei tahtnud sugugi minna tundmatuisse vetesse. Tõsi küll, Kadõr-bei poleks julgenud sõnakuulmatu olla, kuid Fjo-dor Fjodorovitš teadis väga hästi, kuivõrd vastumeelt see talle oli.

¹ Bulgur — jäme nisujahu.

² Kontaar — vanaaegne raskusmõõt — 1½ puuda (umbes 25 kg).

³ Burka — pikk karvane mantel. *Toim.*

Fjodor Fjodorovitš ei pannud türklastele suuri lootusi, kuid pidas neid reserviks, mis võib Vene laevadele kasulik olla.

Suhted Albaania valitsejaga häirisid Ušakovi väga.

Ali-paša kirjutas Vene ülemjuhatajale kavalaid, meelitlevaid kirju ja teatas samal ajal Konstantinoopolisse, et Ušakov liitvat Joonia saari Venemaa külge. Mitmesuguste ettekäänete all inimeste ja toidumoona andmist edasi lükates teadustas ta kohalikele pašadele, et neil ei tarvitse ühinenud eskaadrile saata toetusväge, sest tema ise kavatseb neile anda suurearvulise sõjaväe.

Ušakov vajas hädasti dessantväge, kes oli talle vajalik Korfu-vastaseiks operatsioonideks. Kuid väga hästi mõistes, milline ohtlik vaenlane on Ali-paša, kirjutas Ušakov talle äärmiselt viisakalt, halastamatult paljastades salakavalust ja pettust:

«... Teie ekstsellentsi auväärt kirja sain kätte. Tänapäev teid sõpruseavalduse eest. Mul pole aega pikalt seletada; kuid teie sõprust pean täielikuks siis, kui nõutud sõjavägi saadetakse kohale; selle kohta kordan oma palvet: mitte ühtegi päeva viivitada; samuti mitte takistada teisi, kes tahaksid meile oma vägesid saata.»

Kuid Ali-paša viivitas ja Ušakov, kellel polnud enam võimalik oodata, hakkas nõudma. Siis tunnistas Ali-paša üles, et tal on põhjust venelasi mitte usaldada; ja ta ütles selle avameelselt välja: admiral peab võitlema laevastiku vastu, aga mitte piirama kindlusi ja vallutama saari.

See oli etteheide, katse süüdistada Ušakovi Joonia saarestiku anastamises. Siis otsustas Ušakov saavutada oma eesmärgi üksikõik millisel teel ja kirjutas Ali-paşale kirja. Nõudes neljatuhandelise väesalga rutulist kohalesaatmist ja lubades selle abi eest rikkalikult tasuda, palus Ušakov tungivalt anda talle see või teine vastus:

«Aga kui te meid ei abista, ütelge kategooriliselt, siis hakkame koguma mehi igalt poolt, kust aga saab. Ma palun teilt viimast soodustust: ütelge meile kohe, kas te hakkate meid abistama või mitte...?»

See oli kaudne ähvardus teha kõik sultanile teatavaks ja mitte võimaldada Ali-paşal Korfu ründamisest osa võtta, s. t. tulla toime ilma temata. Teades Ali-paşa kasupüüdlikkust, käskis Ušakov ühes kirjaga viia talle ka väärtusliku kingituse. Süüdistuste kohta Joonia saarte anastamises aga vastas:

«Mind saadeti aitama ainult Otomani Hiilgavat Portat ja ma olen siin abiline, mitte peremees; mind saadeti võitlema laevadega vaenlase laevastiku vastu, kindluste vastu aga sõdin ilmnunud olukorra tõttu ja see ei ole mulle häbiks, et ma ajan prantslasi kindlustest välja ja julgestan sellega maakohti.»

Esitatud tingimuste kindlus koos Türgi valdkondades tavalise «bakšišiga»¹ avaldasid oma mõju: Ali-paşa sai aru, et kõrvale põigelda enam ei saa, ja saatis Ušakovile väikese salga abiväge...

¹ Bakšišš — kingitus; jootraha; altkäemaks. *Toim.*

Ka Porta käitumine tegi Fjodor Fjodorovitši rahutuks.

Sevastopolist tuli talle toetus — kaks laeva P. Pustoškini juhitud. Need laevad seisid kaua Bosporuses, liidulepingust hoolimata ei tahtud neid läbi lasta.

Muide, leping oli suuline. See kinnitati paberil alles 23. detsembril 1798. aastal ja alles pärast seda lasti Pustoškin läbi. Venemaa ja Türgi leppisid esimest korda kokku kaitsta üheskoos Väinu ühise vaenlase vastu...

«Äärmine vajadus sundis meid nõudma Albaania sõjaväge,» kirjutas Ušakov Konstantinoopolisse Vene saadikule Tomarale. «Kui prantslased saavad Napoli kuningriigist jagu ja lähenevad Joonia saartele, siis võivad nad tabada Korfut ründavaid venelasi dessantide maalesaatmisel ja murda läbi kindluse, mida siis pole enam võimalik vallutada. Seepärast on vajalik, et meid tugevdataks nüüd sõjaväega ja et need kõiges täiesti alluksid minule, ei vabandaks end millegagi ja oleksid varustatud toidumoonaga, palga ja padrunitega; padruneid peab igaühel olema viis-kuus komplekti... Kõik säärased seisakud ja viivitused masendavad mind äärmiselt. Ma olen harjunud tegema kõiki minule usaldatud töid ruttu, aga viivitused toovad igasuguseid hädasid ja halbu tagajärgi. Vaadake, lugupeetud härra, missuguses seisukorras olen praegu.»

Oli vaja rutata. Lõuna-Itaalias läksid lood üha halvemaks. Ušakov juba teadis, et prantslased on vallutanud Napoli ja et kuningas on sealt põgenenud.

Seni aga tuli hoida laenguid ja mõnikord patareid vaikisid ega vastanud vaenlase paukudele. «Meie puudused on kõiges piiritud!» kaebas Ušakov.

Vihmavalangute ja kõigi kindlusesuurtükkide tule all lõid mere-mehed tagasi prantslaste rünnakuid. Kahelt poolt ahistatud kindlus tungis peale; vaenlane võttis sagedasti ette väljatunge, kuid edu ei saavutanud.

Nälgiti aga endiselt. See vähene, mis muretseti, oli kõlbmatu ja madrused loopisid mädanenud toidumoonaga merre. Fjodor Fjodorovitš kannatas kaua, ja tegi lõpuks otsuse: saatis Porta suurvesiirile «natuke kuivikuid ja ube», et ta ise maitseks.

Prantslased teadsid, et Ušakovi mehed nälgivad, et tal on desandiks liig vähe sõjaväge ja et ainult laevastikuga on võimatu kindlust vallutada. Nad olid selles veendunud ja ütlesid naerdes: «Venelased tahavad oma laevadega bastionidesse sõita.»

8

17. veebruaril 1799. aastal andis Ušakov eskaadrile päevakäsu: «Ma kavatsen esimese soodsa tuulega põhjast või loodest, viivitamata ühtegi tundi, kogu laevastikuga rünnata Vido saart; laevade ja fregattide paigutus, kus keegi peab olema, on märgitud härradele komandöridele antud plaanidel...»

Rünnata oli kavatsetud 18. veebruaril.

Kaks päeva enne tähtaega lubas Fjodor Fjodorovitš laenguid mitte hoida ja äsja ehitatud patareidest lakkamatut tuld anda. Need viimaseil päevil Püha Panteleimoni künkale püstitatud patareid tulistasid Vana ja Uut kindlust ühendavalt vallilt suurtükid maha. Kõik Vana kindluse ehitused olid purustatud ja prantslased pidid siirduma kasemattidesse¹, mis kaitsesid kuulide ja pommide eest...

Kaksteist laeva ja üksteist fregatti moodustasid Ušakovi peajõu.

Kuid sõjaväge oli vähe; piiramissuurtükid puudusid täiesti.

Ta otsustas üritada ohtlikemat asja — saata rünnakule laevad.

«Meremäärustik» lubas «mõnikord, kui vajadus seda nõuab, juhtida kindluse müüride alla isegi liinilaevu».

Kuid see oli surmatoov risk, mis ähvardas tekitada selliseid kaotusi, et admiralid ei julgenud seda teha. Teisest küljest võis laevastiku rünnak osutuda väga edukaks. Rannapatareid poleks suutnud sellist kahevõitlust välja kannatada: igaüks neist jäi tuletugevusest ühe laeva poordikogupaugust maha.

MäGINE ning metsaga kaetud Vido saar valitses kindluse ja linna üle. See Korfu võti, mida Ušakov oskas kohe õigesti hinnata, omas tugevat, viiest patareist koosnevat kaitset...

Teist päeva puhus loodest marutuul; see raevutses enam öösiti, koidikuks aga rauges.

Fjodor Fjodorovitš kutsus kokku sõjanõukogu ja teatas flagmanitele ning komandöridele oma operatsiooniplaani: rünnata Korfut ja Vidot esiteks merelt ja siis juba kindlust ennast — maalt; et siduda prantslaste peajõude ja võtta neilt võimalus saata dessante saarele, avada üheaegselt rannale püstitatud patareidest kindlusele tuli.

Linnast lääne pool, Guino sadamas, asetses vana admiraliteet. Ušakov vallutas sadama juba piiramise algul ja seal remonditi liitlaste laevu. Nüüd seati seal aerulaevu võitlusvalmis, ettevalmistused dessandiks käisid päeval ja öösel. Rannal valmistusid mere sõdurid ja madrused tormijooksu vastu.

Nad püstitasid kindlustisi, mis täpselt sarnanesid Vido saare bastionidega, ehtasid muldvalle, kaevasid tranšeesid ja kraave.

Ušakov juhtis töid, oli õppustel, näitas, kuidas laudadest ja treppidest ehitada sildu; mehed õppisid mullaga kaevandeid täitma, dessantsuurtükke üle kraavide tassima, harjutasid laskmist ja täägivõitlust.

Nõnda korrati Ismaili kogemusi — näitlikke vallile ronimisi, kraavidest üleminekuid, täägivõitlust ja tulistamist, mida Suvorov harjutas Ismaili all, enne kui saata oma vägesid rünnakule.

Reamehi õpetas Fjodor Fjodorovitš ise, komandöridele andis ta kirjõliku juhendi:

«Dessantidega aerulaevadel omavahel mitte tungelda ja selleks

¹ Kasematt — pommikindel ruum kindluses või sõjalaeval. *Toim.*

mitte saata neid kõiki korraga, vaid üksteise järel. Eesmised peavad puhastama kaldal tee, täitma kohe augud mullaga või millega iganes saab... Kaevatud kanalitest ja kraavidest üleminekul võivad redelid ja lauad täita sildade aset... Lahingulippude asemel võetagu kaasa harilikke lippe, neid olgu kaasas kuni kümme ja need heisata vallutatud patareidele... Härradel komandöridel olgu suurtükid, laengud, redelid, lauad, kirved, labidad ja köied aerulaevadesse valmis pandud...»

Tema nägi kõike ette, viimase piasijani.

Tema eesmärgiks oli sundida vaenlasele peale oma tahe. Ta koostas rünnakuplaani ja töötas selle teostamiseks välja erilised signaalid, mille järgi sõjaväed pidid ründama Vido ja Korfu. Neid signaale oli 132.

*

18. veebruari¹ hommik sai rünnakuhommikuks. Tuul puhus otse Vido saarele. Kergest lainetusest tekkinud õhuke vaht kattis Korfu lahte.

Kahepäevane torm oli hävitanud boonid, mis sulustasid ligipääsuteid saare käärudesse; ahelad olid katkenud ning palgid randa uhutud, ja nüüd ei takistanud enam miski dessandi maale-saatmist.

Koidu aegu heiskas Ušakov signaali:

«Valmistuda saare ründamiseks!»

Sedamaid väljusid Guino sadamast paadid ning lähenesid laevadele ja fregattidele. Laevad võtsid need puksiiri ja paadid asusid merepoolsete poortide juurde, vaenlase patareide tule eest varju.

Ušakov tõstis käe ja lipulaevalt «Sv. Pavel» kõmatas suurtükk — signaal maal olevaile sõjavägedele. Silmapilkselt sähvatasid välgud mõlemas Vene patareis — kõigi Korfu kindlustiste pihta avati tuli ja sõjavägi valmistus redelite ning fašiinidega rünnakule minema.

Siis järgnesid üksteise järel signaalid laevastikule:

«Rünnata Vido saart!»

«Läheneda kartetšilasu kaugusele!»

«Ankurduda springile², et hõlpsamini tulistada soovitavasse kohtadesse!»

Andes eeskuju suundus «Sv. Pavel» esimesena saare juurde; kaks fregatti tõmbasid purjed lahti ja söötsid rünnakule. Nende järel hakkas kogu laevastik liikuma.

Ušakov lähenes esimesele patareile, külvas selle kuulirahega üle, läks siis teise juurde ja andis samuti kogupaugu. Kolmanda vastu asetuse ta kartetšilasu kaugusele, pöördudes poordiga ranna

¹ Uue kalendri järgi 1. märts 1799. a.

² Laeva ankurdamisviis, kui ankrusse heitnud laevale ahtrist pika trossi otsas merre viidud varpankru (hariliku väiksema ankruga) abil antakse soovitav asend; seda tehakse selleks, et igasuguse tuule- või voolumuutuse puhul laevapoorti kindlas suunas hoida.

poole. Ka teised Vene laevad pöördusid niisamuti, asudes admiralil poolt neile määratud kohtadele.

Ainult türklased hoidusid kaugemale, nad ei osanud springil kiiresti pöörduda. Ušakov tundis seda nende puudust ja paigutas nad teisele jonele, oma laevade taha.

Ründavad laevad haarasid saare kolmest küljest ümber.

Prantslased jahmusid. Siis võtsid nad tarvitusele hõõgkuulid. Kuid need ei täitnud lootusi.

Et hõõgutada kuuli vajaliku — kirsipunase — värvuseni, kulus vähemalt tund aega. Kuule oli varutud palju, kuid nendega tulistamine toimus aeglaselt; pealegi tuli suurtükitorru panna märgadest heintest troppe, selle tõttu aga sai püssirohi sageli niiskeks.

Vaenlane polnud veel jõudnud teist kogupauku anda, kui fregatid külvasid ta kartetšiga üle. Selle juures said ka Vene laevad tulest kannatada.

Kõrgendikelt juba lasksid nende pihta rasked kindlusesuurtükid ja hõõgkuulid tekitasid mitu tulekahju. Rünnak aeglustus, kuid admiralilaevalt jälgiti kõike teraselt. Ušakov heiskas signaali: «Tegutseda hädaohust hoolimata!»

Laevastik tõstis otsekohe ähvardavalt häält. Suurtükituli kõvenes. Ei möödunud minutitki, ja kogu õhuruum mere kohal juba oigas. Lendavate pommide õhukaared olid täis algava päeva valguses vaevalt märgatavaid sädemeid.

«Purustada seinu ja kindlustisi!» tõusis admiralil uus signaal masti.

Ka puhmikute rohelus kaldal tuhmus, olles õhukeerises kiviprügi ja tolmuga üle külvatud. Laevade kogupaugud tulistasid patareisid, paisates neilt alla kive, inimesi ja suurtükke, varistades kaljupanku.

Admiralilaeval «Sv. Pavel» huiklesid pootsmaniviled¹. Kõigilt kolmelt dekilt puhus kibedat püssirohusuitsu. Mehed puhastasid vilunult ning kiiresti suurtükitorusid, veeretasiid kuulid sisse ja sihtisid. Sinkjashall udu seisis nende ümber.

Fjodor Fjodorovitš kõndis mööda ülemist dekki ja sähvis kormendoridele² katkendlikke näpunäiteid:

«Vähendada püssirohtu, et lasud võtaksid lähemale...! Tõsta suurtükki, et kuulid lendaksid kaugemale...!»

Äkki ta märkas, et üks suurtükk tulistas kogu aja mingisugust nõgu, kus polnud üldse patareisid. Ta otsis sihtija üles ja peatus tema kõrval, et teda jälgida. Komendor oli uutest, «Pustoškini omadest», kes oli hiljuti saabunud ja admiralil laevale võetud. Ušakov ei teadnud ei tema nime ega perekonnanime.

Madrus töötas hasardi ning enesekindlusega nagu inimene, kes on oma töö väga hästi kätte õppinud ega kohmetu sellepärast, et teda jälgitakse.

¹ Pootsman — dekimeeskonna vanem, kõikide madruste vahetu ülemus. Toim.

² Komendor — suurtükiväelane laeval. Toim.

Ušakov silmitses teda ja veendus üha enam, et näeb seda meest esimest korda. Tal olid heledad kulmud ning juuksed ja valge nägu, mis näljast oli juba tursuma hakanud; roheline kampsun ja purjeriidest lapitud püksid; kaela ümber oli seotud must puuvillane rätik.

«Ma märkan: lasud ei ole mõjusad!» ütles Fjodor Fjodorovitš valiult. «Mispärast tulistad sa tühja kohta?!»

Madrus ajas enda sirgu ja jäi tardunult seisma. Ta silmad välgatasid; need olid sinised ning härdad.

«Sugugi mitte, teie ekstsellents! Ma tulistan kohti, kus võib aimata varju pugunud vaenlast...!»

«Hm... Taibukas!» ütles Fjodor Fjodorovitš ja vaatas sihtijale teravalt silma.

Kui ta puupdekile läks, teatati talle, et komandörid Senjavin, Voinovitš ja Šostak peavad kõva heitlust viienda patareiga ning Prantsuse laevadega «La Brune» ja «Léandre».

«Küsige neilt,» ütles ta, «kas ei saa patareile ligineda lähima distantssi peale ja seda purustada? Siis on vaenlase laevad kaitseta... Las vastavad: punane lipp groot-bramtengil¹ tähendab «jah», see on «saab» ja seesama lipp fokk-bramtengil², kui ei saa...!»

Mõne minuti pärast olid komandörid küsitletud ja nad vastasid: kõik kolm laeva heiskasid punase lipu groot-bramtengile, mis tähendas «jah»...

Lähenes dessandi maalesaatmise otsustav hetk.

Ründajad saatsid ühe kogupaugu teise järel. Türklased aga püsisid endiselt teisel joonel, tulistades harva Vene laevade vahelt või üle nende.

Ušakov kortsutas kulme ja vangutas pead, kui türklaste pommid lendasid madalalt üle laeva, peaaegu riivates mastitippe. Äkitselt panid tumedad löögid laevakere vappuma: «Sv. Paveli» taga seisev liitlane — Türgi fregatt — oli kaks kuuli tema poorti kihutanud.

«Ründavad meid?!» ütles Fjodor Fjodorovitš pilklikult. «Võrratu...!» Ta näitas Türgi laevale rusikat ja heiskas signaali: «Lased valesse kohta! Vaata ringi!»

Kell oli 11. Ušakovile kanti ette, et saare patareide suurtükid on purustatud. Järgnes käsk alata dessanti ja mehed tormasid paatidesse, pargastesse³ ning kaatritele⁴. Paadid liikusid ees, laevade ja pargaste suurtükitle kaitse all, randusid õnnelikult seal, kus oli vaja, ja madrused läksid kolmes kohas korruga maale.

Kõikide imestuseks läksid türklased meelsasti rünnakule. Nad

¹ Groot-bramteng — teise masti teine teng, s. o. kolmas mastiosa alt loetult. *Toim.*

² Fokk-bramteng — esimese masti teine teng. *Toim.*

³ Pargas — suur sõudepaat. *Toim.*

⁴ Kaater — suur paat. *Toim.*

hüppasid paatidest merre ja jooksid rinnuni vees ranna poole, hoides saableid¹ pea kohal ja kinžalle hammaste vahel.

Kolmes kohas algas võitlus patareide pärast. Ušakov jälgis pikksilmaga rünnakut. Tema ees vilkusid laskude suitsujoad, Vene madruste ümarad mütsid, prantslaste kolmnurksed kübarad ja kõrged karvamütsid.

«Suurendada dessanti!» andis ta lipukaptenile käsu, nähes, et väesalgad jõudsid maale ja peavad juba võitlust.

Ta juhtis Vido ründamist ja samal ajal ka operatsioone Korfu kindluste vastu. Kareda häälega andis ta käsklusi ja signaale järgnes üksteisele:

«Tulistada liinilaevu!»

«Tulistada Vana kindlust!»

«Rünnata Capo Desideriot!»

«Suurendada dessanti...!»

Uhel patareil sööstis üles Vene lipu kangas.

«Suurendada dessanti ikka rohkem ja rohkem...!» karjus Ušakov kõigest jõust.

Ja värvilised signaallipud andsid kohe käsu edasi laevadele...

Vido saarele läks kahe tuhande meheline dessant. Seda oli vähe tugeva garnisoni ja viie patarei vastu. Ja siiski oli umbes poole tunni jooksul kaks neist vallutatud, ehkki meremeestel tuli rünnata iga kivi, vallutada iga lõhe.

Siis järgnes signaal üldise rünnaku algamiseks ja Korful asetsev sõjavägi läks tormijooksule. Nende esimene rünnak löödi tagasi. Kuid laevadelt saadetud dessandid võimaldasid tugevdada survet ja meremehed vallutasid bastionid. Venelased sundisid vaenlast tsitadellidesse² pugema ja ründasid sedamaid linna põhja poolt.

Laevad sõitsid bastionidesse.

Väsinud ning näljased meremehed ja sõdurid tõestasid surematut vene kuulsust, astudes kantsi, mida veel keegi polnud kunagi vallutanud.

Nende ees oli suitsu- ning tolmupilvedes Korfu.

Aga «Sv. Paveli» puupdekil seisis tusane ning muredega kooramatud mees, kelle juurde jooksid kokku kõik selle tavatu rünnaku niidid. Ta nägi kõike — suurt ja piasja, haarates kõiki laevastiku ja sõjaväe operatsioone.

Laevade kahurid jätkasid Korfu tsitadelli ja Vido saare materdamist. Kahe veel vallutamata patarei juures tõrjusid prantslased Vene vägesid tagasi.

Meremehed tõtsid signaali, paludes toetust saata. Ušakov vastas: «Vapralt vastu pidada! Teil on küllalt mehi! Abiväge enam ei ole!»

Ja nad pidasid vastu hilisõhtuni, esimeste, läbi püssirohusuitsu

¹ Saabel — kõvermõök. *Toim.*

² Tsitadell — suurem fort, mis asetseb viimase vastupanupunktina hariliku kindluse sees. *Toim.*

vilkuma hakanud tähtedeni. Nad vallutasid kõik patareid ja heiskasid neile Vene ja Türgi lipud. Siis algasid türklased tapatalgut.

Nad võtsid prantslasi vangid, tirisid neid rannale ja löid neil pead maha, «pardon!»-karjeist hoolimata. Venelased andsid türklastele oma viimase raha, päästes vangide elu.

Kuid ohvrite arv kasvas. Siis rivistusid meremehed karreena¹, paigutasid allaandnud garnisoni keskele ja tõrjusid oma liitlased tagasi, suunates neile täägistatud püssid.

*

Suurtükid paukusid. Lähenes koit, kuid oli veel pime. Kaks Prantsuse ohvitseri väljusid Vanast kindlusest. Üks neist hoidis tõrvikut, valgustades teed, teine — valget lippu.

Vene kaater viis nad kohe lipulaevale «Sv. Pavel». Ohvitserid tõusid laevale. Nad juhatati ülemjuhataja kajutisse. Väsinud Fjodor Fjodorovitš vaatles kaarti, hoides küünalt käes.

Ohvitser ulatas kirja. See oli ümbrikuta, kirjutatud suure kiiruga ja ebakindla kaldkirjaga — nähtavasti oli kirjutaja käsi värisenud:

«Härra Fjodor Ušakovile, Vene laevastiku komandörile.

Härra admiral!

Meie arvame, et nii paljude vaprate Vene, Türgi ja Prantsuse sõjameeste elu ohustamine võitluses Korfu valdamise eest on kasutu. Seepärast pakume teile vahele nii kauaks, kui kauaks te peate vajalikuks selle kindluse alistumise tingimuste kindlaksmääramiseks.

Peakomissar Dubois

Diviisikindral,

Prantsuse vägede ülemjuhataja Chabot»

Väsimus kadus Ušakovi näolt. Ta asetaskirja enda ette ja ütles muiates:

«Meeldivate kõnelustega olen ma alati nõus...»

Ja lipulaeval «Sv. Pavel» lendas üles viimane signaal:

«Lõpetada ja mitte enam tulistada!»

¹ Karree — nelinurkne lahingurivistus. Tõlk.

UŠAKOV-DIPLOMAAT

1

«Joonia saarte vallutamine,» kirjutas Fjodor Fjodorovičile saadik Tomara, «mille te viisite lõpule ilma Armeeta, ilma Suurtükiväeta, ja, veel enam, ilma leivata, pole mitte ainult suur sõjaline kangelasegu, vaid ka esimene terve liikme lahutamine nii pikaajalise sõja kestel Vabariigist, kes nimetas end ühtseks ning jagamatuks.»

Ka Nelson avaldas oma tundeid:

«Önnitlen kõigest südamest teie ekstsellentsi Korfu vallutamise puhul ja võin kinnitada teile, et truu liitlase relvade au on mulle niisama kallis nagu minu kuningagi au.»

Keiser Paul ülendas Ušakovi täisadmirali auastmesse; Ferdinand IV saatis talle Püha Januariuse paela, sultan Selim aga Porta kõrgeima autasu — «tšelengi» — teemantsule oma turbanist.

Kuid see kõik rõõmustas Fjodor Fjodoroviči vähe. Oli liiga palju pahandusi ja veel enam muresid.

Ali-paša poolt saadetud väesalk ei võtnud rünnakust osa, ja Ušakov käskis teda mitte linna lasta.

Kuid Ali-paša ei kavatsenud seda arvestada. Ta tahtis olla kindluse vallutamisest osavõtja ja jagada kõik sealt saadud sõjasaak venelastega pooleks. Olles teadlik liitlaste laevastiku kitsikusest levitas ta kuuldusi, et saadab saarele kümnetuhandalise sõjaväe. Kuid Ušakov teadustas Portale, et ta peab Ali-paša teguviisi mäsuks ja käsib uputada kõik paša sõjalaevad.

Ei olnud rahu. Jõud kulus igapäevaseks võitluseks.

Türklastega tuli tülitseda trofeede pärast. Aga neid oli palju: üle kuuesaja suurtüki, viis ja pool tuhat püssi, üks liinilaev¹, fregatt ja kaheksateist mitmesugust laeva.

¹ Teine liinilaev «Genereux» murdis blokaadist läbi ja põgenes. Sellel Prantsuse laeval lasti türklaste süü läbi ära minna; türklased ei julgenud seda kinni pidada.

Türklased võtsid lõviosa endale ja kaebasid veel Ušakovi kasu-
püüdlikkuse üle. Olles sunnitud end õigustama, kirjutas ta Toma-
rale, vaevu viha tagasi hoides: «Pole kuskil huvi tundnud ühegi
poolekrossilise vastu. Ma ei ela luksuslikult, seepärast pole mul
millestki puudu.»

Kuid kõige rohkem muret tekitasid talle korfulased. Patriitslaste
ja rahva või, nagu Ušakov rääkis, «esmaklassiliste» ja «alamate
klasside» lepitamine oli raske, kuigi ta tegi selleks kõik, mis suutis.

Oma vastutusel, ilma igasuguste volitusteta, kuulutas ta välja
iseseisva Kreeka riigi Venemaa ja Ottomani Porta kaitse all, nime-
tades seda Seitsme Ühendatud Saare Vabariigiks¹.

Keiser Paul ei võinud kuidagi Ušakovile ette kirjutada, et ta
kehtestaks Joonia saartel vabariikliku riigikorra.

Paul I reaktsioonilised vaated on küllaltki tuntud; isegi sõna
«vabariik» oli talle vastik. Ega ta asjata ei kirjutanud reskriptis²
kindral Germanile, kes saadeti Vene korpusega Austriat abistama:
«Olge valvel, et Meie sõjavägi ei nakatuks elanikega läbi käies
hukatuslikku vabadusvaimu ega tooks pärast sõja lõppu selle leegi
sädemeid endaga kaasa Meie Impeeriumi piiridesse.»

Fakt, et admiral Ušakov lõi Joonia saartel vabariigi — ja, peab
ütleva, palju vähem aristokraatliku, kui see oli enne prantslasi —
tuleb panna tema isikliku initsiatiivi arvele. Seda akti tuleb pidada
suurel määral diplomaatiliseks, millel pealegi oli
sügav poliitiline mõte.

See Vene admirali samm oli tema poolt ette võetud kui kõige
sobivam vahend, et muuta saared sõja ajaks neutraalseiks ja
kaitsta neid mõningate riikide pretensioonide eest.

Inglismaa oli selliste riikide hulgas esikohal. «Korfu on neile
alati meeldinud,» kirjutas Ušakov inglastest. Ka Austrial polnud
midagi Joonia saarte vallutamise vastu.

Vene mereväelipu ilmumine Vahemere vetesse häiris ühteviisi
nii inglasi kui türklasi. Kuid selles seisneski üks kõige teravamaid
vastuolusid toleaeegses rahvusvahelises olukorras, et Porta, kes
kunagi polnud tahtnud Vene laevastikku läbi Väinade lasta, oli
sunnitud seda julgema, sest niihästi türklased kui ka inglased ei
saanud selleta läbi.

Strateegilise ülesande lahendas Ušakov hiilgavalt. Lühikese aja
jooksul vabastas ta Joonia saared Prantsuse okupatsioonivägedest
ja vallutas Euroopa esmajärgulise kindluse Korfu, mida enne teda
polnud veel keegi kunagi vallutanud.

Ees seisis teise, mitte vähem raske, poliitilise ülesande lahenda-
mine: oli tarvis aidata rahval teostada riiklikku ümberkorraldust,
aga selleks oli vaja tõelist riigitarkust, mehisust ja taktitunnet.

Joonia saared moodustasid enne nende vallutamist prantslaste

¹ Seitsme Joonia saare hulka kuulusid: Korfu, Kefallinia, Itaka, Santa Maura,
Paksos, Zante ja Kùthera (Cerigo).

² Reskript — riigipea korraldus või otsus. *Toim.*

poolt aristokraatliku vabariigi; neil oli konstitutsioon, mis sarnanes Veneetsia põhiseadusega, valitsevaks klassiks aga oli patriitslaste suursugune aristokraatia.

Ilmunud Joonia saarestikule, ei võtnud Prantsuse võimud tarvitusel mingisuguseid otsustavaid abinõusid, mis mõnevõrragi oleksid muutnud sotsiaalset korda.

Prantsuse võimude tegevus piirdus sõjaväelise administratsiooni sisseseadmisega ja Prantsuse vaatlejate (komissaride) sisseviimisega kõigisse saarte asutustesse.

Ušakov toimis teisiti: ta laskis kreeklastel endil valitseda oma maad.

See oli esimene lahendus; sellele järgnes teine, veel tähtsam: lepitada patriitslasi ja rahvast.

Piirates Korfut ja tähelepanelikult vaadeldes rahvastikku, hindas Ušakov õigesti klassijõudude rühmitust Kreeka ühiskonnas. Ja talle endale selgusid samuti vaenlased ja sõbrad.

Esimesteks osutusid patriitslased, poolkreeklased, poolitaallased, kes ammu olid unustanud oma keele. Teisteks olid päriskreeklased — kalurid, veinivalmistajad, villa ja oliiviõliga kauplejad, kes olid säilitanud oma usu, keele ning tavad ja kes seetõttu tundsid okupatsioonisurvet eriti teravalt.

Nad lootsid Vene admiralil peale, arvates, et tema kaitseb neid niihästi türklaste ja Ali-paša kui ka vihatud aadli eest. Tema aga sai hästi aru, et see on reaalne toetus ja et mingisugust teist toetust tal saartel ei ole.

Tema ülesandeks oli võita rahvastiku sümpaatiat Venemaa poole, see aga oli võimalik ainult niisugusel juhul, kui rahuldatakse enam-vähem laiade rahvahulkade huvid. Nõnda kujunes Ušakovi riikliku tegevuse joon, mis tol ajal vastas Vene välispoliitika huvidele, kuid mis sellegipärast tekitas Vene hoovkonnas rahulolematust.

On säilinud Ušakovi poolt Joonia Vabariigile koostatud konstitutsioon või, nagu on selle täpne nimetus, «Valitsuse asutamise plaan prantslaste alt vabastatud endistel Veneetsia saartel».

«Plaani» koostamisel lähtus Ušakov Veneetsia Vabariigi põhilistest seadustest; kuid ta muutis neid oluliselt.

Riiki pidi valitsema Senat ehk Suur Nõukogu. Saadikuid pidi Senatisse valitama kõigi saarte poolt, igaühel neist aga pidi moodustatama Väike Nõukogu.

Ušakov tegi ettepaneku valida «isikuid, kes on saanud 24-aastaseks», ühendades nad «täielikku liitu teise klassiga», s. t. kõigiga, kelle aastane tulu oli 30 kuni 100 tukatit.

Aadel seisis esiplaanil. Ja siiski oli see julge samm, sest Ušakov laiendas seisuste õigusi, andes paika neile, kes polnud kunagi seda omanud.

Tekkisid uued ametikohad, neile asusid uued inimesed, kes olid valitud kõigist rahvakihtidest: aadlike, vaimulike, kaupmeeste, käsitöölise ja külaelanike poolt.

Sellest oli küllalt, et rahvas tunneks oma jõudu, kuid aadel ei

tahtnud tema ees taganeda. Prantslaste ajal oli ta taltsamaks jäänud, kaotanud osa oma viinamägedest, õlipuusaludest ja kalandusest. Prantslased andsid need rahvale, ja algul oli rahvas uue valitsusega rahul, kuni ta sai aru, et maa on vallutatud, et see on sõja-äe majutuspaik.

Niipea kui Ušakov hakkas korraldama uut riiki, puhkes «ülemate» ja «alamate» klasside vahel võitlus. Tema konstitutsioon polnud kõigile meelt mööda.

Patriitslased ilmusid tema juurde, teeseldes, et nad peavad teda oma kaitsjaks, ja avaldasid lootust, et ta ohjeldab talupoegi ja sunnib neid loobuma aadlikelt äravõetud maist.

Nad teesklesid, nagu oleksid nad alandlikud, aga samal ajal tungisid nende salgad «teiseklassiliste» ja kõige kehvemate elanike majadesse ning maksid neile kätte prantslaste ajal härrastelt äravõetud pomerantsiaedade, põldude ja viinamägede eest. Korful voolas veri; teistel saartel oli seesama. Uues riigis leegitses kodusõda.

Kuid Ušakov otsustas kindlasti korra jalule seada. Ta leidis ruttu oma konstitutsiooni kõige ägedamad vaenlased ja ähvardas neid vahistamisega. Kefallinia saare patriitslastele ta teatas, et saadab nende rahustamiseks eskaadri. «Saadan teid vangidena Konstantinoopoli,» kirjutas ta neile, «või veel palju kaugemale, kust isegi kaarnad ei leia teie konte.»

Ušakov volitas Senatit seadusi andma, kõigil saartel kohtuid korraldama ja «iga kohut kreeka keeles mõistma».

Korfulased rääkisid: «Tunneme esimest korda, et oleme kreekelased, aga mitte itaallased.» Tänutäheks Vene admiralile andsid nad isegi Korfu peatänavale tema nime («Odos Ušakov»)...

Pole tarvis sündmusi ilustada; kujutada Ušakovi demokraadina või omistada talle mingisuguseid revolutsioonilisi jooni oleks ebaõige. Ušakovi poliitilise käitumise joon välismaal oli tingitud reaalsest olukorrast, diplomaatilisest kaalutlustest ja — suurel määral — tema erakordse iseloomu humaansusest ning suurejoonelisusest. Temale kui täidesaatva võimuga admiralile ja pärisorjusliku Venemaa ametlikule esindajale olid revolutsioonilised ideed võõrad ja jakobiine nimetas ta «kurjategijaiks». Kuid oluline on tema vahe-tegemine Prantsuse okupatsioonivägede ja «prantsuse vaba vaimu» omandanud elanikkonna vahel. Siin toimis ta kui tark poliitik ja diplomaat.

Ühel patriitslaste rühmal õnnestus Ušakovile löök anda: Türgi valitsus leidis, et tema konstitutsioon on «mittevastav», s. t. liiga liberaalne, ja see tühistati.

«Minu lugupeetud härra, Vassili Stepanovišt!» kirjutas Ušakov 20. veebruaril 1800. aastal Tomarale. «Ma olen mitmes kirjas märkinud oma kõige valusamat kahetsust, kui Joonia saarte valitsemise Konstitutsioon peaks muudetama, kuid viimasel ajal siia jõudnud sõnumid teatavad, nagu oleks Konstantinoopolis olevail saadikuil olnud edu nende kahjulikes sepitsustes kõigi saarte ühiskonna

vastu; räägitakse, et on tehtud muudatus, misjuures saab olema ainult aadlike esimene klass, räägitakse, et teie ekstsellents on selle heaks kiitnud, et varsti kirjutatakse alla ja siis on lõpp. Ütlen teile, lugupeetud härra, kui see tõesti juhtub (mida ma teie ettenägelikkuse tõttu ei julge isegi kujutleda), tekitab see saartel alamate klasside hulgas nende äärmise rahulolematuse ja meelepaha tõttu nii suuri korratusi, et neile ei saa millegagi lõppu teha, sellisel juhtumil pole mul enam õigust panna kogu alamrahvast uskuma meie heatahtlikkust nende vastu, kui ma pole saanud säilitada seda, mis ma lubasin nende lepitamisel esmaklassilistega, ja olen kõik jätnud saatuse hoolde, nagu nemad tahavad. Ma ei oodanud, et teie ekstsellents, uskumata minu ettekandeid, usaldaks viie või kuue inimese arvamust, kes ei taotle mitte ühiskondlikku, vaid ainult oma isiklikku kasu... Palun alandlikult, kui valitsemises pole veel muudatusi tehtud, suunata teie hoolitsus saarte ühiskonna kasuks, kelle eest terve rahva nimel palun teid kaitsta ja mitte muuta Konstitutsiooni...»

«Kõigi saarte rahvas ei salli klassidesse puutuvat muutust,» hoiatas Ušakov todasama Tomarat teises kirjas.

2

Joonia saarte aadel pidas Ušakoviga salajast võitlust. Ta astus kirjavahetusse Ali-paša ja admiral Nelsoniga, paludes neilt kaitset, külvas saadik Tomara kirjadega üle ja leidis võimaluse saata oma kaebusi Peterburi.

Patriiislased toimetasid sinna uue konstitutsiooni. Hoovkonnale see ei meeldinud ja Paul jäi selle üle kõvasti mõttesse, täpselt niisamuti, nagu muutusid mõtlikuks Porta ministrid ja sultan Selim.

Siis järgnesid salakaebused. Korfulased kirjutasid, et Ušakov õhutab seisustevahelist vaenu. Nende laimud olid üks peenem kui teine. Nad süüdistasid teda kõigis oma hädades ja, peale selle, kaasatundmises vaenlasele — nagu oleks Ušakov olnud liiga suuremeelne tingimuste sõlmimisel kindral Chabot'ga.

Need tingimused olid austavad: garnison väljus auavalduste saatel ja kõrgemaile ohvitseridele jäeti alles nende mõõgad; prantslased andsid sõna kaheksateistkümne kuu kestel sõjast mitte osa võtta ja saadeti liiduriikide arvel oma sadamaisse.

Fjodor Fjodorovitš oli sellele uhke. Tema õilsusest kõneldi paljudes maades. Kuid Peterburis vaadati asjale teisiti, kuigi see jäeti «tagavaraks»...

Ušakovi katsest luua Joonia saartel vabariiki räägiti põlastava ning üleoleva muigega. Noor upsakas Kotšubei, kes aasta tagasi ennustas, et Fjodor Fjodorovitš ei pääse läbi Väinade, kirjutas nüüd:

«Ušakov ei saavuta edu oskamata keelt või ükskõik mida, mis puutub valitsemisse.»

Ent mees, kellest oldi nii kehval arvamisel, aitas samal ajal ehitada kreeklastel riiki ja seda valitseda.

Tal oli palju tööd. Ta taastas kindlustisi, remontis oma laevu, arutas korfulaste lõpmatuid protsesse ja saarlaste kaebusi Ali-paša peale.

Haiged ja haavatud paigutas ta linna peahaiglasse, varustas need arstimatega, parema toiduga, seadis sisse range korra ja eeskujuliku puhtuse. Komandörid olid palateis valvekorras. Admiral külastas peaaegu iga päev haiglat, süvenes kõigesse, küsitles haigeid nende vajaduste üle, aga kui haiged teda tänasid, vastas neile: «Teie, poisid, olete oma kohuse täitnud, nüüd täidan mina oma.»

Ta oli ikka niisama tagasihoidlik, «ei tundnud huvi ühegi poolekrossilise vastu» ega hoolinud vaenlase sõjaväelt võetud trofeedest.

Zante saarelt saadeti talle kingitus — Prantsuse kindrali luksuslik töld. Ta kortsutas kulmu ja lausus:

«Mulle pole seda sugugi tarvis, sest laevadel pole see tarvitusel. Aga et seda pole kellelegi tagasi saata, siis on parem läkitada see saadik Tomarale, las kingib kellelegi...»

Tema pea ei hakanud pööritama, võidud ei teinud teda upsakaks; kuid teda masendas Pauli jahedus, tagasihoidlikkus laevastiku teenete hindamisel.

Sai «admirali!» — ja kõik! Ei sõnagi tänu ega mingisugust autasu meeskondadele!

Tundes valusasti eskaadrile kaasa kirjutas Ušakov:

«Meie ei taha mingisugust tasu, kui ainult meie teenijad, kes teenivad nii ustavalt ning hoolsasti, ei oleks haiged ega sureks nälga...»

Ja nõudis neile palka ning toidumoonna ja materjale laevade kiireks remondiks.

Sellal kisti teda tükkideks: Nelson kutsus teda tungivalt Messinasse; kommodoor¹ Sidney Smith — Aleksandria ja Kreeta juurde. Teda kutsuti kõigisse paikadesse Vahemeres, sinna, kus teda tööpoolest vajati, ja sinna, kuhu polnud teda tarvis.

Abipalved ärritasid Fjodor Fjodorovitši, sest need olid kõige sagedamini katsed teda Korfust eemale kiskuda. Ja ta kirjutas Tomarale, üksikasjaliselt teadustades talle kõigest.

«Inglise mereväeülemate nõudmised saata meie eskaader tarbetule lõbusõidule pole minu arvates midagi muud kui vähese sõpruse avaldus meie vastu, soov meid tõelise töö juurest eemale kiskuda ja, lihtsalt öeldes, sundida meid kärkseid püüdma... Söör-Sidni-Smitt² on ka ilma meie eskaadrita küllalt tugev. Tal pole kuskil vaenlast ega tea seda endal olevat ja esitab Aleksandria juures viibiva Inglise koondise puhul asjatuid nõudmisi... Ma julgen ütelda, Söör-Sidni-Smiti õpilaseks ma ei hakka, aga temale pole häbiks minult midagi õppida...»

¹ Kommodoor — üksikeskaadri vanem ohvitser; kapten Sidney Smith juhtis Inglise laevakoondist Türgi vetes

² S. t. sir Sidney Smith.

Ometigi pidi Ušakov Korfust lahkuma, ja ta teadis seda väga hästi.

Ta sai Paulilt käsu kuningas Ferdinandi abistada ja siis Malta saare juurde minna.

Ta jaotas oma jõud, määras koondiste komandörid ja saatis aprillikuus kapten Sorokini Brindisi juurde, olles andnud talle mitu fregatti ja dessantsalga.

Sel ajal võitles Itaalias Suvorov, kes oli määratud Vene-Austria armee ülemjuhatajaks. Kooskõlastades oma operatsioone Vene laevastiku tegevusega, kirjutas ta Ušakovile ette saata eskaader Veneetsia lahte.

Juulikuu lõpuni paigati auke, vahetati taglast, varuti toidumoona. Kui ettevalmistused olid lõpetatud, võttis liitlaste eskaader — 9 liinilaeva, 6 fregatti ja 5 transportlaeva — kursi Messina peale. Ta saabus sinna 3. (14.) augustil, päev enne seda, kui Suvorov purustas Novi juures prantslased pihuks ja põrmuks.

3

Ušakovil oli käsk abistada Napoli kuningat Ferdinandi ja minna siis Prantsuse vägede poolt vallutatud Malta saare juurde. Juba 1798. aasta detsembris saadi keisri reskript: «Inglise ja Napoli hoovkonna ettepaneku põhjal Meile Malta vallutamiseks võrdsete jõududega määrasime sinna kaks pataljoni maaväge, kellel käskime Odessas valmis olla.»

See alles hiljuti leitud dokument tõendab, et Vene admiralil oli õigus Malta pärast tekkinud tülis, mis hiljem ajas suhted Ušakovi, Nelsoni ja Napoli kuninga vahel teravaks.

Keiser Pauli huvi Malta vastu oli kahesugune. Ta nägi Maltas võimalikku eelposti Vene mõjule Idas, kuid peale selle, püüdes Malta vallutamisest osa võtta, taotles ka teist, puhtreaktsioonilist eesmärki. Asi seisis selles, et Malta ordu koosnes peaaegu kogu Euroopa vanimaist aadlinimedest. Ordu mõisad ja varandused olid Prantsusmaal konfiskeeritud. Paul I kuulutas enda ordu suurmeistriks. Sedaviisi ta nagu oleks saanud Euroopa aadli kaitsjaks ja selie kõrgemaks juhiks.

Mis puutub Ušakovisse, siis kütkestasid teda Joonia saared oma samausulise kristliku elanikkonnaga palju rohkem kui Malta. Kuid tal oli Pauli käsk ja ta ei saanud seda tähele panemata jätta.

Sel ajal, kui Suvorov võitles Põhja-Itaalias, oli Lõuna-Itaalia üleni haaratud revolutsioonist. Napoli oli prantslaste ja kohalike patriootide-vabariiklaste käes. Palermos, kuhu Ferdinand IV oli põgenenud, seisis Nelson ühe laeva ja kahe fregatiga, kaitstes kuninga perekonda.

Üks Ušakovi poolt Itaalia ranniku juurde saadetud väeosi, vallutanud Manfredonia sadama, saatis maale 600 Vene sõdurit ja madrust, kes liikusid sisemaale. Neid juhtis kaptenleitnant Belli.

Ta vallutas Napoli, selle kaks tähtsamat lossi ja koos kuninga asemiku kardinal Ruffo ja inglise kommodoori Foot'iga kirjutas alla tingimused, millistel garnison alla andis.

Selle kapitulatsioonilepingu tekstis olid kõige tähtsamad kaks esimest artiklit:

«Igaüks, kes kuulub kummagi garnisoni koosseisu, säästetakse ja ta isik ning vara on puutumatud.

Kõik nimetatud isikud võivad kas minna Touloni või jääda Napolisse, kus kindlustatakse neile ja nende perekondadele puutumatust.»

Kuid läbirääkimiste ajal ilmus Napoli reidile Nelson Inglise eskaadriga. Tema signaali järgi langetati läbirääkimiste lipud; tingimused, mis liitlaste komandörid olid sõlminud, kuulutati kehtetuks, ja peagi hakkas tegutsema Junta — ajutine ülemkohus «mässajate» karistamiseks.

Napoli patrioodid jaotati laevadele, mis olid määratud nende viimiseks Prantsusmaale, ja iga laev pandi Inglise suurtükkide alla ankrusse.

Mõne päeva jooksul hukkusid tublimad: Napoli konstitutsiooni koostaja Mario Pagano, Napoli esimese ajalehe toimetaja Eleonora Fonseca, rahva lemmikud Genzano, Matera ja veel palju teisi.

Vabariiklasi uputati, poodi ja lasti kartetšiga maha. Ja nad surid ennustades, et «kunagi saab Napoli vabaks ja nende surm aitab kaasa sünnimaa valgustamiseks».

Kuninga pooldajad tõid Nelsonile hukatud vabariiklaste päid.

Ohvrite arv oleks olnud tohutu suur, kui Vene kaptenleitnant Belli poleks selle vastu abinõusid tarvitusele võtnud. Neil päevil olid majad, kus asusid tema meremehed, pääsmist otsivaile inimesile ainsaks varjupaigaks. Linnas õiendati isiklikke arveid. Vanglad olid tuhandeid vangistatud täis kiilunud. Belli kostis nende eest Juntas ja saavutas ühtedele amnestia, teistel aga aitas salaja põgeneda.

Päästetute hulgas oli itaalia helilooja Cimarosa. Kogu tema «süü» seisis selles, et ta oli vabariiklikule hümnile kirjutanud muusika. Selle eest purustasid kuninglikud rüüstajad tema klavessiinid¹ ja heitsid ta enda türmi.

Kuid Cimarosa oli kolm aastat olnud Venemaal. Vene ohvitserid olid tuttavad tema kunstiga. Nad ilmusid Belliga eesotsas maalusesse kongi ja kiskusid Cimarosa timukate käte vahelt välja...

Lõpetanud Napoliga, pöördus Inglise admiral tagasi Palermosse, kuhu Ušakov saabus temaga nõu pidama.

Seni kui Vene eskaader seisis Korfu juures, ei lakanud Nelson jonnakalt rääkimast Maltast. Aga nüüd, kui Ušakov oli Joonia saared maha jätnud, hakkas Nelson rääkima muust. Nelson ei nõustunud Vene admiralilt poolt ettepanud ühise sõjaretkega. Ušakovile

¹ Klavessiin — vanaaegne klaviatuuriga muusikariist, klaveri eelkäija. Toim.

sai korrapealt selgeks, et teda tahetakse Maltast eemale hoida, nagu varem taheti eemale hoida Korfust ja teistest Kreeka saartest.

Talle teatati viivitamata, et Malta «on andnud end Suurbritannia kaitse alla», ja anti mõista, et Vene eskaadril tuleb opereerida mujal.

Kuid Ušakov ei lasknud end ninapidi vedada. Ta püsis täie väarikusega oma arvamusel, säilitades tavalise kindluse, ja kinnitas: «Ma pöördun viibimata Korfusse tagasi,» kui ta nägi, et tema vastaste nõudmised lähevad liiga kaugele.

Nelson oli raevunud. Teda ajasid marru väarikus ning kindlus, millega käitus liitlase ülemjuhataja, ja ta kirjutas Briti Admiraliteedi esimesele lordile krahv Spencerile: «Vene admiral viisaka maski all peitub karu. Ta on umbusklik meie mõju vastu ja, ükskõik mis on kavatsusel, mõtleb, et meie teeme seda enda heaks.»

Nõupidamine kestis mitu päeva. Eesmärgiga juhtida Vene admiral Maltast eemale, palusid Nelson ja kuningas Ferdinand Ušakovi minna Napolisse ja Rooma. Kõneldi ka raugematust revolutsioonist maal. Seda küsimust arutati eriti ägedalt.

Ušakov võttis vastu kuninga ettepaneku vabastada Rooma Prantsuse vägedest. Seejuures nõudis ta endale «täit võimu», vormilikku volitust ja samuti ka tagatist, et seni kui Vene väed pole valmis Rooma peale minekuks, ei lähe sinna kellegi teise väed.

See reservatsioon teeb au Ušakovi ettenägeliikkusele, sest, nagu hiljem järgnenud sündmused näitasid, ta pidi väga valvel olema.

Peale selle, arvates, et raugematute rahutuste põhjuseks on kuninga kättemaksuhimulisus ja monarhistide repressioonid, esitas Ušakov Ferdinand IV-ndale ultimaatum, et vabariiklastele kuulutataks «generaalne andeksandmine», ja sai vastuse, et see antakse.

Siin on tähtis märkida kahe admiral poliitilis-moraalsete printsiipide põhjalikku erinevust: kokku puutudes revolutsioonist haaratud maade rahvastikuga ilmutas Ušakov diplomaatlikku taktitunnet ja humaansust, Nelson aga poos, laskis maha ja uputas.

Ušakovi eespool mainitud ultimaatum, kohta saame teateid tema 13. detsembri kirjast Tomarale:

«... Mõõdunud suure revolutsiooni tagajärjel, millesse on segatud palju rahvast, on Napolis kinni võetud suur hulk inimesi, neid peetakse vanglaks, korraldatakse juurdlusi ja neile määratakse karistusi, aga sel põhjusel, nagu on märgata, muutub kõik ikka enam ja enam kahtlaseks, nende sugulased ja sõbrad teevad meeletusi, võtavad ette mõningaid julgustükke ja kaks korda on juba avastatud vandenõusid ning neile lõpp peale tehtud; minu ettepanekul lubas Napoli kuningakoda generaalset andeksandmist, kuid seda pole veel tulnud...»

Saanud kuninga lubaduse, hakkas Ušakov eskaadrit sõjakäiguks ette valmistama. Kuid Nelson ei olnud täiesti kindel, et sellest kujuneb sõjakäik Rooma peale. Tal oli tarvis nõrgendada Vene admiral jõudusid, kasutades eri paikades tema üksikuid koondisi, ja

võtta talt võimalus iseseisvalt Malta juurde purjetada, kui ta seda oleks tahtnud.

Selleks otsustas Nelson ennekõike lahutada Ušakovist türklased, kes juba niigi olid teel Palermosse mässu tõstnud ja tahtsid meelsasti koju minna.

Ta pühendas oma Napolis asuva kommodoori Trowbridge'i oma plaanidesse ja andis talle kaks salajast instruksiooni, mõlemad ühel ning samal päeval — 7. septembril.

Esimeses neist Nelson kirjutas:

«Niipea kui Vene fregatid ilmuvad Napoli lähedale, tuleb teil viibimata minna Civitavecchia juurde...»

Nende ridade mõte oli kõrvalisele inimesele arusaamatu, kuid adressaat sai nähtavasti sellest hästi aru.

Teine instruksioon täiendas esimest ja selgitas seda:

«... Nüüd te teate minu mõtteviisi ja tegutsete vastavalt sellele; kuid seda tuleb hoida salajas, muidu äratame venelastes kahtlust. Mis puutub türklastesse, siis nendega võime teha kõik, mis me tahame. Nad on hea rahvas, kuid täiesti kasutud...»

Lõpuks järgnes salapärane (õigemini šifreeritud) fraas:

«Teie noorem pootsman saab lahingukäsu.»

Pärast seda toimusid Palermos sündmused, mis mõjutasid asjade edaspidist käiku.

Lugu algas sellega, et mingisugused inimesed norisid Türgi meremeestega tüli; tüli muutus lööminguks ja kummalgi poolel tapeti kuni sada meest.

Ušakov käskis otsekohe Kadõr-beil määrata oma madrustele kõige karmim karistus. Kuid masendatud ning jahmunud Türgi flagman ilmus varsti ise tema juurde laevale.

Ta teatas, et tema meeskonnad on hakanud mässama ja nõuavad viivitamatut tagasipöördumist kodumaale.

Ušakov läks mässavate madruste juurde. Need jäid vaikseks ning kuulasid rahulikult Vene admiralit, kuid tal ei läinud korda neid veenda. Türklased otsustasid kindlasti koju minna.

Ušakov lahkus nende juurest kaalutledes, kas tal tuleb tarvitusele võtta valjemaid abinõusid või türklasi üldse mitte tagasi hoida. Tema kõhklused lõpetas Ferdinand IV kiri, mis toodi samal päeval.

«Sitsiilia kuninglik kõrgus» palus tungivalt «ära hoida õnnetusi, mis türklased võivad tuua kuninga alamaile». «Kuningas eelistaks,» kirjutab ta küllalt selgesti, «tugevast abist ilma jääda, kui seda võib saada ainult tema alamaid kahjustades.»

Kuningas ja Nelson tegutsesid käsikäes.

Ušakov otsustas, et ta ei või enam türklasi kinni pidada, ja 1. (12.) septembril läksid nad minema.

Pärast seda kirjutab Nelson krahv Spencerile:

«Kuningas saavutas seda, et Vene admiral läheb Napolisse...»

Peale türklaste lahkumist olid Ušakovi jõud peaaegu poole võrra vähenenud. See tegi tal iseseisva sõjaretke Malta juurde

võimatuks ja ta suundus Napolisse, et seal ette valmistada sõjakäiku Rooma peale.

Kuid kommodoor Trowbridge'il oli Nelsoni salajane käsk. Seni kui Ušakov valmistas oma eskaadrit sõjakäiguks, ilmus Inglise kommodoor Civitavecchia juurde ja saatis parlamentääri¹ Rooma, Prantsuse kindrali Garnier' juurde.

Et venelastelt võtta tähtsa linna vallutamise kuulsus, tehti prantslastele ettepanek alla anda; auväärsemaist ning soodsamaist tingimustest ei võinud nad unistadagi: neilt ei võetud ei relvi ega õigust sõjategevusest osa võtta; peale selle lubati neid Inglise laevadel Prantsuse sadamaisse saata.

Seetõttu vabanesid vaenlase jõud võitluseks liitlaste vastu teisel rindel: prantslased võisid nüüd tugevdada kaitset Genuas, mille blokeerimisel Suvorov nägi palju vaeva.

Sellest teada saanud, kirjutas Ušakov otsekohe Trowbridge'ile:

«... Mul on au teile teatada, et ma sain tema kõrguselt Mõlema Sitsiilia kuningalt vormiliku volituse ja täieliku võimu, et vabastada Rooma ja Civitavecchia vaenlasest, kes viibib praegu mõlemas linnas, ja selleks on mulle usaldatud sõjavägi... Palun teie kõrgeausust lõpetada igasugused läbirääkimised vaenlasega, sest niisugune kapitulatsioon annab Genuas olevaile prantslastele otsest ning küllalt tõhusat abi.»

Kardinal Ruffole kirjutas ta veel teravamalt:

«... Tarbetu ning kahjulik kapitulatsioon ei tähenda Rooma vabastamist vaenlastest, vaid vaenlaste-prantslaste vabastamist Roomast ja meie vägede käest.»

Kuid protestid ei aidanud. Ei aidanud ka Ušakovi «esildus» kuningas Ferdinandile selle kohta, et see kõik «ei sobi kokku Liiduriikide kõrge väärikusega».

27. septembril kirjutasid kindral Garnier ja kommodoor Trowbridge kapitulatsioonile alla. Siis tuli paat Inglise meremeestega mööda Tiberit Rooma, ja Kapitooliumile heisati Briti lipp. Pärast seda hõivasid inglased Civitavecchia, Rooma aga marssisid Ferdinandi väed. Nad kordasid Roomas Napoli õudusi — samasuguseid tapmisi ja röövimisi.

Ušakov oli juba otsustanud marsist loobuda ja maale toodud jalaväe laevadele tagasi saata. Kuid kardinal Ruffo palus teda sõjakäiku mitte ära jätta. Ta ütles, et teisiti ei saa elanikke päästa ja korda jalule seada. Ja Ušakov nõustus väesalka Rooma saatma.

12. oktoobril marssisid venelased Igavesse Linna. Nad möödusid Kolosseumist, läksid mööda iidset Foorumit: ees eskadron Napoli ratsaväge ja rühm Vene madruseid, nende järel rühmakaupa kogu väesalk kahe laevalipu ja suurtükkidega, taga — kuninga sõjavägi...

¹ Parlamentäär — läbirääkija, lepituse sobitaja sõdivate poolte vahel. Toim.

Kõigele sellele tuleb lisada, et 12. (23.) augustil, tolsamal päeval¹, mil Ušakov ja Nelson Palermos esimest korda kohtusid, laskis Aleksandriat blokeerivate Inglise laevade koondise komandör Sidney Smith Bonaparte'i Egiptusest välja. Ta lõi teadlikult talle võimalused põgenemiseks, lootes, et see kindral teeb Vabariigile lõpu ja seab Prantsusmaal uuesti jalule monarhistliku korra.

Kaks nädalat hiljem toimus uus reetmine: austerlased lahkusid oma positsioonidelt Šveitsis, jättes Rimski-Korsakovi Vene korpuse Prantsuse sõjaväe löögi alla.

Austria ülemjuhatause eesmärgiks oli Itaaliast välja meelitada Suvorovit, kelle võidud olid liitlastele kabuhirmu peale ajanud. Ja Suvorov ruttas tõepoolest jalamaid Rimski-Korsakovile appi. «Lähnen, lähnen,» hüüdis ta teele asudes, «kuid häda neile, kes mind saadavad...»

Vahepeal jätkusid Nelsoni diplomaatilised intriigid. Malta piiramine edenes loult. Selle garnison sai julgust, nähes, et inglased ei taha rünnakuks oma jõude raisata, ja Nelson, kes tahtis kindlust vallutada võõraste kätega, otsustas selleks kaasa tõmmata Vene vägesid ja laevastikku.

Ta tegi Ušakovile ettepaneku minna koos La Valettat¹ võtma. Kuid nüüd Vene admiral juba teadis, millise reetliku liitlasega tal on tegemist, ja vastas põiklevalt, meenutades Nelsonile Palermo nõupidamist ja sõjakäiku Rooma peale:

«Kinnitan siiralt teie ekstsellentsile tõsist tahet teiega sõbralikult koos töötada, kuigi härra Trowbridge on saavutanud siin tulemusi ebasobival teel. Ma ei räägi neist pikalt; teie teate... Ma tulin ühendatud eskaadriga Palermosse teiega nõu pidama ühiste operatsioonide ja ettevõtete üle. Minu esimene ettepanek oli Malta kohta; teie arvasite heaks avaldada teisi, teile vajalikke asjaolusid. Ma kavatsesin purjetada sinna ühendatud eskaadriga, kuid teile teatavail põhjusil lõi Türgi eskaader meist lahku ja läks Korfusse; olles ilma dessantväeta ning võimetu operatsioone Malta vastu ette võtma, purjetasin tema kõrguse Mõlema Sitsiilia kuninga nõudmisel Napolisse ja saatsin kõik väed eskaadrilt maale...»

Nelsonile saadetud põikleva vastuse tõelisi põhjusi selgitas Ušakov oma kirjas Vene saadikule Napolis Mussin-Puškinile:

«On väga tarvis avameelset koostööd, aga mitte nõnda, nagu nüüd toimitakse; mul on väga kahju, et selles (olukorras) ei saa olla häid tagajärgi. Kuna mõlema poole² tegevus meie vastu toimub ministeriaalsel teel aupaklikkuse katte all, siis peab ka aupaklikult vastama, sellepärast ma vastangi härra Nelsonile, seletades meie vägede kohta, et need on praegu laevadest ja fregattidest üsna kaugel.»

On märkimisväärne, et ühel ajal Ušakoviga väljendas sedasama mõtet Suvorov 1799. aasta 9. oktoobri kirjas Paulile:

¹ La Valetta — Malta saare peakindlus.

² S. t. Sitsiilia hoovkonna ja inglaste tegevus.

«Selle suure ürituse eesmärk — vaenlase kukutamine ja Euroopa rahu — saavutataks siis, kui kõik liitlased võitleksid päästvate kavatsuste eest; kuid seal, kus kaob pingutuste ühtsus, ei saa oodata ka otsustavat edu...»

Teostanud ainulaadse retke üle Alpide, juhtis Suvorov oma väed õnnelikult Reini orgu. Ta kirjutas sellest vene sõdurite surematust kangelasteost:

«Meie läksime üle Šveitsi mäejäarakute aheliku. Selles õuduse-riigis haigutasid igal sammul meie ümber kuristikud nagu lahtised hauad. Sünged ööd, lakkamatu kõuekõmin, vihmad, kosed, mägedelt langevad tohutud jäärünkad ja kivid; St. Gotthard — koloss, mille tipust allpool lauglevad pilved — kõigest saadi üle, isegi ligipääsematus kohtades ei suutnud vaenlane meile vastu panna.»

Ja liitlaste poolt Itaalias, Maltas ning Roomas petetud Paul I kutsus Vene väed ja laevastiku ära.

Inglased kahetsesid seda üsna pea.

Pöördunud tagasi Korfule ja valmistudes juba oma koduvettesse purjetama, sai Ušakov Nelsonilt kirja:

«... Praegusel hetkel purjetan Malta poole, kus mul saab olema lõpmatu heameel kohata teie ekstsellentsi, et üheskoos teha lõpp Bonaparte'i kuulsale ekspeditsioonile ja kiskuda ta käest tema võitude viimased jäänused...»

Ušakovile valmistas see moraalset rahuldust, sest Inglise admiral, vajades uuesti Vene laevastikku, palus Fjodor Fjodorovitšilt abi, nagu poleks midagi juhtunud.

JÄRELSÕNA

Ušakovi kui laevastikujuhi kunsti iseloomustavaks põhitunnuseks oli otsustavus.

Tema diplomaatia paistis silma sellesama iseloomustava joone — otsustavuse — poolest.

Tema kui laevastikujuhi-novaatori tähtsust ei osanud kaasaegsed väärikalt hinnata. Nõnda kõneles Nelson põlastavalt Vene laevastikust, mida juhtis Ušakov, öeldes, et ta «ei kõhkleks rünnata selle avangardi».

Ometigi võttis Nelson ette Trafalgari juures 9. (21.) oktoobril 1805. aastal rünnaku, mille elemente oli Ušakov varem peaaegu kõiki kasutanud: rännakurivistuse rakendamine lahingus, lähene-mine kõige lühema distantsi peale, löök flagmanitele ja ründamine ülekaalukate jõududega — kõike seda oli Ušakov juba varem rakendanud neljas lahingus.

Trafalgari lahingus oli mõnel Inglise laeval noori Vene mere-mehi, kes vähe aega enne seda olid saadetud Inglismaale prakti-kale. Neil meremeestel oli juhus olla tunnistajaks ja osa võtta lahingust, milles Briti admiral kordas vene mere-sõjakunsti võtteid.

Ühendades tuld ja manöövrit, kartmatult rikkudes kaanoneid ja alati kohandades oma tegevust olukorraga, lõi Ušakov XVIII saj. lõpul sõja-purjelaevastiku uue taktika. Selles kuulub vene laevastikujuhile vastuvaidlematu prioriteet.

Kuid sellest hoolimata ei mainita Lääne-Euroopa mere-ajaloolaste töödes isegi ta nime, ja uue taktika loojana nimetatakse Nelsonit, kuigi viimane pole seda ära teeninud.

Ušakov suri, ilma et teda oleks hinnatud. Tema laevastikujuhi-geeniusesse ei usutud, tema üle naerdi ja ta vaenlased Musta mere admiraliteedivalitsusest soovitasid tal, vene laevastikujuhil-novaatoril, inglaste käest õppida.

Tsaari-Venemaa valitsus Pauli ja hiljem Aleksander I isikus ei hinnanud samuti suure laevastikujuhi teeneid.

Varsti peale tagasitulekut Sevastoopoli sai Ušakov teada, et tema vastu sepitsetakse «protsessi»: teda süüdistati vaenlasele kaasatundmises Korfu garnisoni kapituleerumise puhul. Ta sõitis otsekohe Peterburi.

Sevastoopoli ta enam tagasi ei tulnud.

1802. aastal määrati Ušakov Aleksander I ukaasiga Balti aerulaevastiku peajuhatajaks markii de Traversé asemele.

Markii — prantsuse emigrant, kes «polnud kunagi laevu juhtinud», — määrati Musta mere laevastiku juhatajaks, aga Fjodor Fjodorovitš lasti tegelikult erru, «anti» galeerilaevastikku, mille aeg oli möödas (juba 1796. aastast peale lakati Venemaal ehitamast aerulaevu).

Aleksander I valitsuse algul oli Vene valitsus heas vahekorras Prantsusmaaga. Poolehoiust Prantsusmaa või õigemini esimeseks konsuliks hakanud Bonaparte'i vastu nähtavasti määratigi Musta mere laevastiku juhatajaks prantslane de Traversé...

Huvitav saatus oli Ušakovi konstitutsioonil, mille ta koostas Joonia saarte jaoks.

1801. aastal puhkesid nendel saartel rahutused. Neid põhjustas Porta nõudmine, et vabariik korraldataks ümber uue, aristokraatliku konstitutsiooni alusel. Rahvas aga nõudis visalt endise, Ušakovi poolt koostatud konstitutsiooni säilitamist. Klassivõitlus teravnes ja selle tagajärjel kujunes saartel uus valitsus, mis koosnes peaaegu tervenisti «lihtrahvast ja väikekodanikest».

Siis saatsid «headsoovivad kodanikud», see tähendab patriitslased, saadikud Vene, Prantsuse ja Türgi hoovkondade juurde abipalvega. 1802. aasta veebruaris käskis Aleksander I krahv Motšenigo'l — Vene asjadeajajal Toskaana hoovkonna juures — minna Korfule kahe pataljoni Vene sõduritega, kes pärast 1799. aasta kampaaniat olid Itaaliasse jäänud, juurelda Ušakovi konstitutsiooni asja ja «rahu jalule seada».

Selleks ajaks oli võim Joonia saartel koondunud «ühiskondliku vara kallale kippujate» kätte, nagu patriitslased oma klassivaenlasi nimetasid. Krahv Motšenigo «seadis» tema käsutusse antud pataljonidega, muide, ilma verevalamiseta, «korra jalule», ja valitsemine anti aadlike kätte.

Ukaas Motšenigo saatmise kohta Korfule anti 1802. aasta 28. veebruaril ja kolm kuud hiljem — 21. mail — ilmus ukaas Ušakovi määramise kohta Balti aerulaevastiku ülemjuhatajaks. Pole kahtlust, et nende mõlemate ukaaside vahel oli otsene seos...

Nähes oma tarbetust esitas Ušakov 1806. aastal erustumispalve. Oma palvet põhjendas ta «ihu- ja hingehaigusega» ja kartusega «teenistusele koormaks olla».

Tsaar käskis talt küsida, milles «hingehaigus» seisab.

Ušakov esitas teise palvekirja, põigeldes otsesest vastusest kõrvale:

«...Ma ei palu autasu ja suuri mõisu, mida teie kõrgeaulised esivanemad mulle teenistuse eest lubasid... Aga nüüd, kui kuulus

Vahemere-kampaania, mis tõi teie laevastikule au ning kuulsust, on lõppenud, märkan, et olen... armulisest tähelepanust ilma jäänud.»

Nõnda vastas Ušakov tsaarile.

Ta sõitis üürikeseks ajaks Tambovi kubermangu oma külla, 17. jaanuaril 1807. a. aga järgnes erustamisukaas, milles üksik-asjaliselt loetleti kõik tema aunimetused, autasud ja kangelasteod. Ta erustati «mundri ning täieliku palgaga» ja jäi elama Peterburi.

Inglismaa vaikival nõusolekul oli vahepeal Napoleon Bonaparte saanud «prantslaste keisriks» ja Euroopa suurema osa käskijaks. Tema unistuseks oli hävitada Inglismaa võim; kuid see oli võimatu, kuni Venemaa toetas Inglismaad. Ja Napoleon hakkas oma armeesid ette valmistama sõjaretkeks itta.

Natuke aega enne 1812. aasta Isamaasõda ütles Ušakov: «Läänest tõusevad ähvardavad tormid...! Kuid ärge meelt heitke, need tormid muutuvad Venemaa kuulsuseks...!»

Ja need olid prohvetlikud sõnad.

Ušakov sõitis just enne sõda oma kodukohta ja asus elama kolme versta kaugusele Aleksejevka külast, tema jaoks Sanaksari kloostri lähedale ehitatud majja.

1812. aastal valiti ta Tambovi maakaitseväe ülemaks, kuid sõjategevusest ei saanud ta osa võtta, olles raskesti haige.

Haigus sundis teda voodis olema. Ta ei suutnud enam juhtida ja võidelda. Aga tema mõtted ja tunded olid kodumaa küljes ja ta kurvastas kibedasti, et ei saanud teda teenida.

Kahetsedes, et ta ei suuda rohkemat teha, andis ta oma säästud, mis olid hoiul Peterburis Kasvatusmaja kuratooriumis¹, vaenlase poolt rüüstatud elanike heaks ja palus seejuures, et tema nime ei tehtaks avalikkusele teatavaks.

Fjodor Fjodorovitš suri 2. (14.) oktoobril 1817. aastal, olles ära oodanud kodumaa kuulsuse, mida ta oli ennustanud.

*

Ušakov on Vene laevastiku uhkus. Ta oli suur patrioot, laevastikujuht-novaator, oivaline isikliku koosseisu kasvataja, riigitegelane ja diplomaat.

Ušakovi koolkonnast võrsusid admiral Senjavin ning kuulsad sevastoopollased Kornilov ja Nahhimov.

Nõukogude valitsus asutas Ušakovi-nimelise ordeni ja medali.

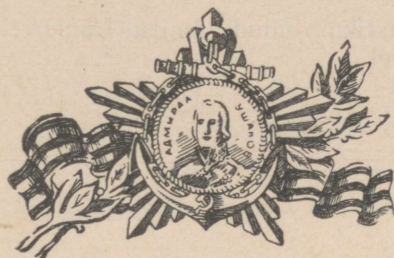
«Ušakovi ordeniga autasustatakse Sõjalaevastiku ohvitseri silmapaistva edu eest aktiivsete mereoperatsioonide väljatöötamisel, teostamisel ja kindlustamisel, mille tulemusena lahinguis Kodumaa eest saavutati võit arvuliselt ülekaaluka vaenlase üle.»

«Ušakovi medaliga autasustatakse Sõjalaevastiku rea-, vanemate

¹ Kuratoorium — hoolekogu. *Toim.*

ja seersantide koosseisu sõjaväelasi isikliku mehisuse ja vapruse eest võitlustes Nõukogude Liidu vaenlastega merel.»

Suure Isamaasõja unustamatuil aastail, kui Nõukogude Liit võitles hitlerliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani vastu, tuletasid Nõukogude meremehed sageli meelde oma kuulsate esivanemate sangaritegusid ja peksid vihatud vaenlast uue jõuga. Nõukogude meremehed — Ušakovi ja Nahhimovi kuulsuse väärikad järglased — pole mitte ainult säilitanud oma kuulsate esivanemate lahingu-traditsioone, vaid on veelgi rohkendanud neid surematute kangelastegudega, mis jäävad igavesti püsima.

Sisukord.

Laevastikjuhi kujunemine	3
Sõja eel	11
Musta mere laevastiku võidud admiral Ušakovi juhtimisel .	17
Ušakov Vahemerel	48
Ušakov-diplomaat	71
Järelsõna	84

Toimetajad B. Betlem ja R. Toming

Kaane kujundus V. Toots

Tehniline-toimetaja E. Plaks

Korrektorid

A. Raik ja H. Sinilaid

Ladumisele antud 13. VIII 1952. Trükkimisele antud 7. X 1952. Paber 60×92 sm,
1/16. Trükiarv 5000. Trükipoognaid 5,5. Arvutuspoognaid 6,52. Tellimise nr. 2493.
MB-19303. Trükikoda „Ühiselu“ Tallinn, Pikk 10/42.

На эстонском языке.

Hind rbl. 2.—

Trükivigade õiendus.

Lk.	Rida	On trükitud	Peab olema
9	17. ülalt	Istambuli	Istanbuli
10	13. alt	Lääne Euroopale	Lääne-Euroopale
44	6. alt	«Johann Predtetša»	«Joann Predtetša»
46	19. ülalt	Galatši	Galatsi

Rbl. 2.—

A-19467
IV

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00381550 5